

LUND UNIVERSITY

Teologiska resurser för kyrkans diakoni

- en fördjupning till Vägledning för diakoni

Linde, Stig; Ideström, Jonas ; Nausner, Micael

Published in:
Vägledning för diakoni

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Linde, S., Ideström, J., & Nausner, M. (2020). Teologiska resurser för kyrkans diakoni: - en fördjupning till Vägledning för diakoni. I M. Bodin, M. Hollmer, & S. Linde (Red.), *Vägledning för diakoni: Teologiska resurser* (s. 119-216). Argument.

Total number of authors:
3

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

VÄGLEDNING FÖR DIAKONI

MAGNUS BODIN & MIRIAM HOLLMER

Teologiska resurser
Stig Linde (redaktör)

DIAKONI

VÄGLEDNING FÖR DIAKONI

© 2020 Magnus Bodin, Miriam Hollmer, Stig Linde,
Jonas Ideström, Michael Nausner, Svenska kyrkan och Argument Förlag

Bibeltexter från Bibel 2000 – Svenska Bibelsällskapet

ISBN: 978-91-7315-570-0

Tryck: Dardedze holografija sia, Lettland

Formgivning: Pierre Eriksson

Foto, omslag:

Josefin Casteryd/Ikon (övre till vänster)

Alex Giacomini/Ikon (övre till höger)

Johannes Frandsen/Ikon (nedre till vänster)

Pierre Eriksson (nedre till höger)

Foto, inlaga:

Ewa Almqvist/Ikon (139)

Magnus Aronson/Ikon (36, 63, 120, 158, 197, 211)

Camilla Cherry/Ikon (80)

Pierre Eriksson (86, 95, 102)

Johannes Frandsen/Ikon (46, 56, 113)

Alex Giacomini/Ikon (30, 76, 82, 114, 178)

Micael Grenholm (144)

Gustaf Hellsing/Ikon (176, 205)

Kristina Kraft/Ikon (51)

Kristin Lidell/Ikon (73, 126)

Maria Lundberg/Ikon (184)

Shutterstock (14, 23, 38, 134, 153, 165, 172, 192)

Kristina Strand Larsson/Ikon (124)

Malin Wrigstad/Ikon (68)

Illustrationer:

Shutterstock (8, 18, 35, 67)

 Argument

Argument Förlag AB

Annebergsvägen 4, 432 48 Varberg

Tel: 0340-69 80 00

www.argument.se | info@argument.se

VÄGLEDNING FÖR DIAKONI

MAGNUS BODIN & MIRIAM HOLLMER

Teologiska resurser

Stig Linde (redaktör)

Innehåll

Förord	9
--------------	---

Del 1

Vägledning för diakoni

Bakgrund till Vägledning för diakoni.....	12
---	----

Diakoni

Diakonitriangeln	16
Alla aspekter behöver finnas med	16
Diakoni är kyrkans omsorg om medmänniskan och skapelsen.....	19
Ett uppdrag	19
En process	19
Diakonalt förhållningssätt	21
Omsorg och respekt	21
Ett jämlikt förhållningssätt.....	21
Egenmakt	22
Långsiktig hållbarhet.....	22
Diakonala verksamheter.....	24
Modell för att klassificera diakonala verksamheter	24
Diakonins utövare	31
Hela församlingens uppdrag.....	31
Ideella medarbetare	32
Diakonens särskilda uppdrag.....	32
Diakonala organisationer	33
Visioner för diakoni	34
Reflektioner	37

Välfärd

Församlingen som välfärdsaktör	40
Ett gott samhälle för alla.....	41
Fyra olika roller för Svenska kyrkan i välfärden.....	45
Diakonala verksamheter i egen regi.....	45
Röstbärare	48
Samverkanspart	50
Utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster	53
Att överväga innan församlingen bestämmer sig.....	57
Rymts verksamheten inom församlingens uppdrag enligt kyrkoordningen?..	57
Varför ska församlingen göra detta?	58
Är församlingen den bäst lämpade?	60
Vad är församlingens mervärde och särart?	60
Vad händer med församlingens nuvarande verksamheter?	62
Vilken grundinställning har församlingen till andra samhällsaktörer?.....	62
Hur ställer sig församlingen till att verka på andra arenor?	64
Är församlingen medveten om och beredd på ett rollbyte?	65
Vill församlingen ingå i ett konkurrerande sammanhang?	65
Hur ska församlingen värna sin röstbärarroll?.....	66
Hur ska församlingen avgränsa?.....	66
Konkreta tips och råd när församlingen har bestämt sig.....	69
Råd i rollen som röstbärare	69
Råd i rollen som samverkanspart.....	72
Råd i rollen som utförare	75
Reflektioner	81

Fördjupning

Diakoni som teologiskt begrepp.....	84
Ett uttryck för att vara skapad till Guds avbild.....	84
Ett uttryck för kristen tro.....	85
Ett uttryck för kyrkans liv	85
Diakonalt förhållningssätt – fördjupning	87
Nyckelord.....	88
Nyckelmeningar	90
Diakonal uppförandekod.....	90
Diakonala verksamheter – fördjupning.....	92
Behov och tillgångar	92

Metod för att inventera diakonala verksamheter	94
Om klassificeringen	98
Diakonins utövare – fördjupning	100
Diakonens särskilda kompetens	100
Församlingens anställda	101
Styrning och ledning	103
Ideella medarbetare	103
Ideellt forum i Svenska kyrkan	104
Diakonitriangeln som verktyg – fördjupning	105
Se – analysera – handla	105
Fokusområden	112
Förslag på tänkbara fokusområden	112
Reflektioner	115
Litteratur	116

Del 2

Teologiska resurser i kyrkans diakoni
– en fördjupning till Vägledning för diakoni

Syfte och utgångspunkt	121
Disposition	122

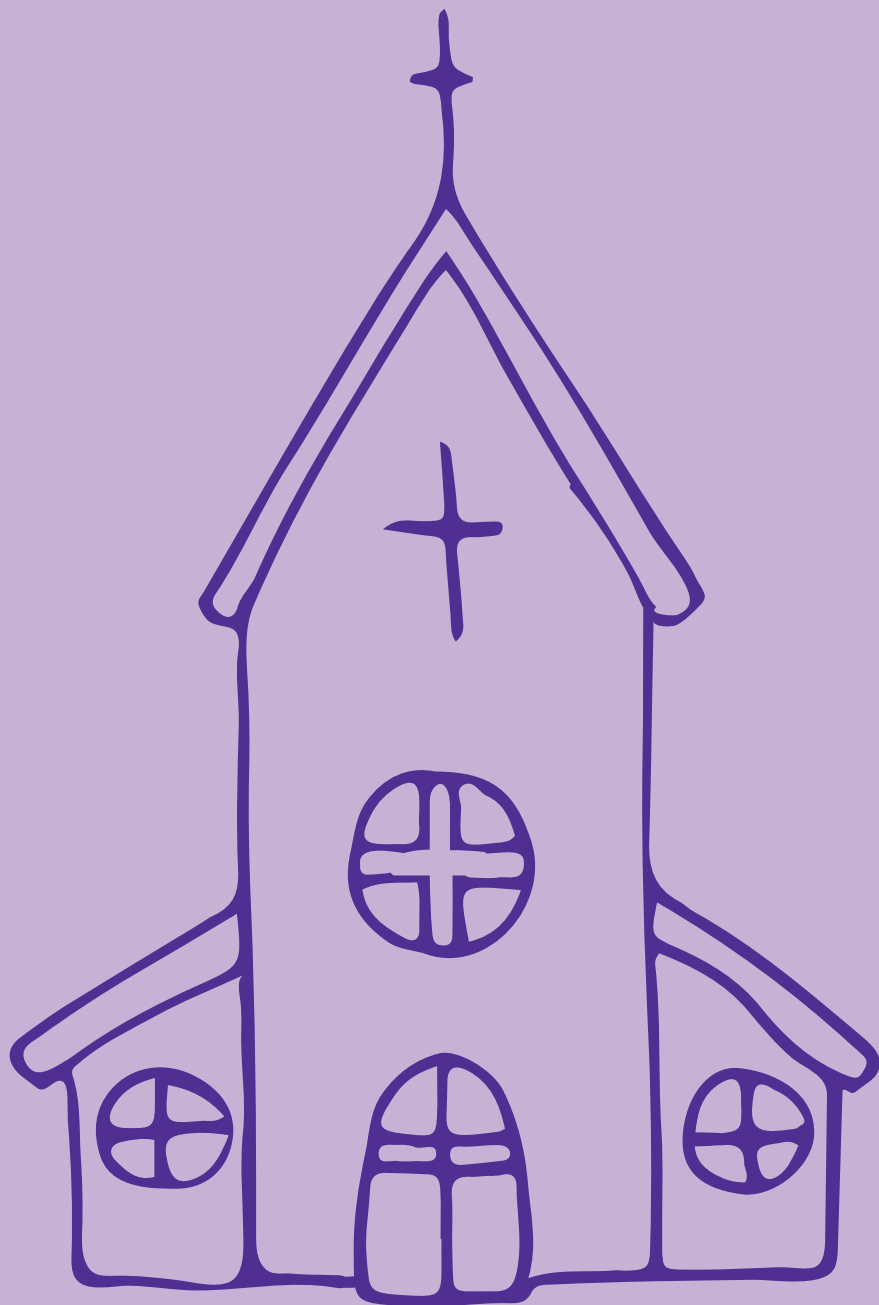
Teologi

Teologi i praktiken: text, lära och liv	127
Inbördes omsorg: bordsgemenskap och inkludering	131
Samhällsuppdrag: allmosor och institutionsvård	135
Allmosan som botgöring och beroenderelation	136
Teologisk omtolkning: ny syn på fattigvården	138
Inre mission och barmhärtighetsgärningar: pietism och metodism ...	145
Pietismen: Förändra världen genom att förändra människor	145
Metodismen: den sociala helgelsens betydelse	149

Lutherskt arv och ekumeniska samtal – arbete pågår!	152
Läran om de två regementena	152
Kyrkosyn och diakonisyn	156
Ett biskopsbrev om diakoni	159
Delaktig i Guds vävande	161
Diakoni och teologi i andra kyrkofamiljer	163
Katolska kyrkans sociallära	163
Befrielse-teologi	168
Ortodoxa teologiska perspektiv på diakoni	170

Tema

Sårbarhet och motstånd	179
De förtrycktas Gud vill befrielse	179
Politisk teologi	180
Politik och sårbarhet	182
Ett brustet halleluja	183
Nåd från marginalerna	187
Bön och motstånd	188
Nattvarden: grund för diakoni och social rättvisa	193
Institutionalisering och professionalisering	
– från brödsbrytelse till bröddistribution	196
Konkurrerande logiker?	196
Synen på den fattige och fattigdomen	203
Fattigdom som andligt värde	203
Den skamfyllda fattigdomen	204
Ställningstagandet för de fattiga	206
Mänskliga rättigheter och globala mål	208
Litteratur	212

Förord

Diakoni är kyrkans uppdrag. Ett uppdrag som innebär att vi ska bry oss om varandra. Att vi ska bemöta varandra med vänlighet, lyhördhet och respekt. Ett uppdrag som leder till att vi skapar mötesplatser där vi hjälper varandra att hantera allt från vardagliga bekymmer till allvarliga sociala problem. Det bästa vore förstås att, i den mån det är möjligt, förebygga dessa livets svårigheter. Därför är aktiviteter som främjar och värnar välmående också en del av det diakonala uppdraget. När kyrkan är med och bygger ett gott samhälle där människor trivs med livet där de finner mening och hopp, då utövas diakoni.

Men det är inte bara vi människor som behöver omtanke. Naturen, djuren, ja, hela skapelsen lever i en utsatt livssituation. Allt hör ihop. När planeten mår dåligt påverkas allt liv. Även i kyrkans klimatarbete behövs både förebyggande arbete och krishantering. Då utövas diakoni.

Diakoni är en del av kyrkans identitet och väsen. »Ordet blev kött«, och vi är kallade att delta i det goda som Gud gör i världen. Motiven till det diakonala uppdraget hittar vi i kyrkans teologiska resurser, vilka är förenliga med mer allmänskulturella etikargument som humanitet, solidaritet och mänskliga rättigheter. I en vidare samhällskontext kan uppdraget att utöva diakoni därför gärna formuleras som exempelvis »kyrkans välfärdsarbete«, »kyrkans sociala arbete« eller »kyrkans arbete med rättighets- och hållbarhetsfrågor«. Kopplingen till kyrkan gör dock att man kan ana en särart.

Denna bok innehåller en reviderad version av *Vägledning för diakoni* (pdf 2018). Den utgår från en pedagogisk modell som kallas diakonitriangeln, som bejakar att diakoni är mångfacetterad. Boken presenterar även en modell för hur man kan strukturera diakonala verksamheter och ger redskap för reflektion kring församlingens olika roller i välfärden. I denna nya version av vägledningen tillkommer också samtalsfrågor, bilder och fler illustrationer. Dessutom innehåller boken en tidigare utgiven teologisk fördjupning, av Stig Linde (red.). Här beskrivs den mångfald av teologiska resurser som kyrkans diakoni rymmer och hur teologi och diakoni ofta formats i ett samspel, beroende på den aktuella samhällssituationen. Boken är tänkt att användas som ett studie- och reflektionsmaterial på församlingsnivå men är intressant för alla som är nyfikna på kyrkans idé om omsorg, diakoni.

Magnus Bodin

DEL 1

VÄGLEDNING FÖR DIAKONI

Magnus Bodin & Miriam Hollmer

På uppdrag av Svenska kyrkans nationella nivå, Avdelningen för kyrkoliv

Bakgrund till Vägledning för diakoni

Svenska kyrkans nationella nivå har tillsammans med Västerås, Luleå och Göteborgs stift tagit fram en vägledning för diakoni och diakonal verksamhetsutveckling. Förhoppningen är att den ska fungera som ett stöd för förtroendevalda, anställda och ideella medarbetare i församlingar/pastorat i Svenska kyrkan.

För att församlingens diakoni ska vara hållbar behövs en strategisk diakonal medvetenhet i styrning och ledning, kunskap hos medarbetare inom olika ansvarsområden samt att diakonin är synlig i budget. Vägledningen är tänkt att kunna användas som verktyg för strategiskt målarbete, i arbete med församlingsinstruktion samt i verksamhetsplanering och budgetprocess.

Inledningsvis föreslås en modell för bearbetning av förståelse av diakoni som kallas diakonitriangeln. Den illustrerar skillnaden mellan diakonins teologiska utgångspunkter och diakonins utövande, det vill säga skillnaden mellan dess teori och dess praktik. Här introduceras också en modell för att klassificera diakonala verksamheter och deras olika fokus.

När en församling väl bearbetat sin förståelse av diakoni behövs även en strategisk medvetenhet om hur den kan förhålla sig till andra aktörer i välfärdssamhället. En beskrivning av vad välfärd kan sägas vara och fyra olika roller som en församling kan ha som aktör i välfärden följs av ett antal reflektionsfrågor med syfte att hjälpa församlingarna att överväga dessa roller samt ett antal konkreta tips och råd för de församlingar som bestämt sig för att utveckla någon av rollerna.

Slutligen följer en fördjupningsdel med utgångspunkt i diakonitriangeln. Den är tänkt som metodstöd, med tips och ytterligare reflektionsmaterial.

Vägledningen har tagits fram inom projektet Diakoni och välfärd efter diskussioner och bearbetning i tolv fokusgrupper

med representanter från församling/pastorat och stift, i ett referensnätverk med drygt femtio personer från Svenska kyrkan, närstående organisationer och olika forskningssammanhang samt i projektgruppen med stiftsrepresentanter. Diakonala skrifter har tillsammans med diakoniforskning varit viktiga underlag. Analys och sammanställning har skett på Avdelningen för kyrkoliv på kyrkokansliet av utredare Miriam Hollmer och diakon Magnus Bodin.

Vägledningen är tänkt att kunna användas som verktyg för strategiskt målarbete.

DIAKONI

Diakonitriangeln

Diakonitriangeln är en pedagogisk modell för att illustrera skillnad och relation mellan diakonins teologi och diakonins praktik. Tanken är att den ska göra det lättare att reflektera över församlingens diakonala uppdrag. Enligt diakonitriangeln är diakoni kyrkans uppdrag att genom omsorg om medmänniskan och skapelsen utöva kristen tro i handling. Det motsvarar triangelns mitt och är den teologiska grunden. Sidorna av triangeln visar hur diakoni utövas: genom förhållningssätt, verksamheter och utövare. Kyrkans diakoni är helheten av dessa delar.

När församlingen samtalar om diakoni och planerar det diakonala arbetet är det viktigt att vara medveten om vilken aspekt man talar om. Eftersom begreppet diakoni är mångfacetterat finns det risk för missförstånd. Någon kanske talar om diakoni som ett förhållningssätt, medan någon annan syftar på diakoni som församlingens diakonala verksamheter och ytterligare någon tänker på diakonens arbetsuppgifter.

Alla aspekter behöver finnas med

Alla delar i triangeln behöver finnas med i församlingens diakonala arbete. Det innebär att även om man i en reflektionsprocess behöver kunna diskutera olika aspekter av diakoni, ska de ses i relation till varandra. Triangeln kan vara en hjälp att säkerställa att alla aspekter finns med.

Diakonitriangeln innehåller alltså fyra delar:

Diakonitriangelns mitt illustrerar diakonins identitet, själva idén bakom att kyrkan ska utöva diakoni genom att visa omsorg. Här finns det olika teologiska motiv och utgångspunkter som svar på frågan varför församlingen ska utöva diakoni.

Diakonitriangelns tre sidor motsvarar tre grundläggande aspekter av hur diakoni kan utövas, nämligen genom förhållningssätt, genom verksamheter och genom de människor som utövar diakoni.

Tillsammans är dessa fyra delar diakoni – kyrkans omsorg om medmänniskan och skapelsen.

VAD TÄNKER
DU PÅ NÄR
DU HÖR ORDET
DIAKONI?

Diakonitriangeln. De olika aspekterna av kyrkans omsorg om medmänniskan och skapelsen. Miriam Hollmer 2016.

na ställa oss till förfogande i allt arbete för det goda och kärleksfulla i världen och i kampen mot ondska och destruktivitet.⁴ Diakoni är en del i en process vars yttersta mål är harmoni och helhet hos individer, grupper, samhällen och skapelse. Därför ber vi som kristna: »Låt ditt rike komma.«

Diakonalt förhållningssätt

Varje kristen och varje församling har till uppgift att i sin livshållning och i sitt bemötande visa kärlek och omsorg om medmänniskan och skapelsen.

Ett diakonalt förhållningssätt innebär att i mötet med medmänniskor och i relation till skapelsen uttrycka kristen tro i livshållning och bemötande. Det handlar om att se och bekräfta hela människan, även hennes andliga behov. Målet är att skapa en atmosfär som bygger på kärlek, omsorg och värnande om skapelsen.

Omsorg och respekt

Biskopsbrevet om diakoni talar om att skapa en miljö som »signalerar en öppenhet för människors situation och en omsorg kombinerad med respekt för vars och ens integritet«.⁵ Det sägs också att mötet med andra i församlingen aldrig får »förminska någons självkänsla utan ska tjäna till att bygga upp och frigöra«.⁶

Ett jämlikt förhållningssätt

Inom diakonin talas ibland om att mötas i ögonhöjd. Det innebär att mötas i respekt, utifrån vår gemensamma mänsklighet och som jämlikar inför Gud. Det är ett viktigt förhållningssätt i alla relationer, men det blir särskilt viktigt i relationer där maktbalansen är ojämlig. Det kan till exempel vara mellan läkare och patient, barn och vuxen, diakon och konfident eller helt enkelt någon ur en mer privilegierad samhällsgrupp och någon ur en mindre privilegierad. Många som arbetar inom Svenska kyrkan tillhör en relativt privilegierad majoritet. Det är viktigt

⁴ Ett biskopsbrev om diakoni 2015.

⁵ Ett biskopsbrev om diakoni 2015, s. 31.

⁶ Ett biskopsbrev om diakoni 2015, s. 31.

att vara medveten om det och bottna i att vi är jämlikar inför Gud. Vi hjälper inte andra, vi hjälper varandra.

Egenmakt

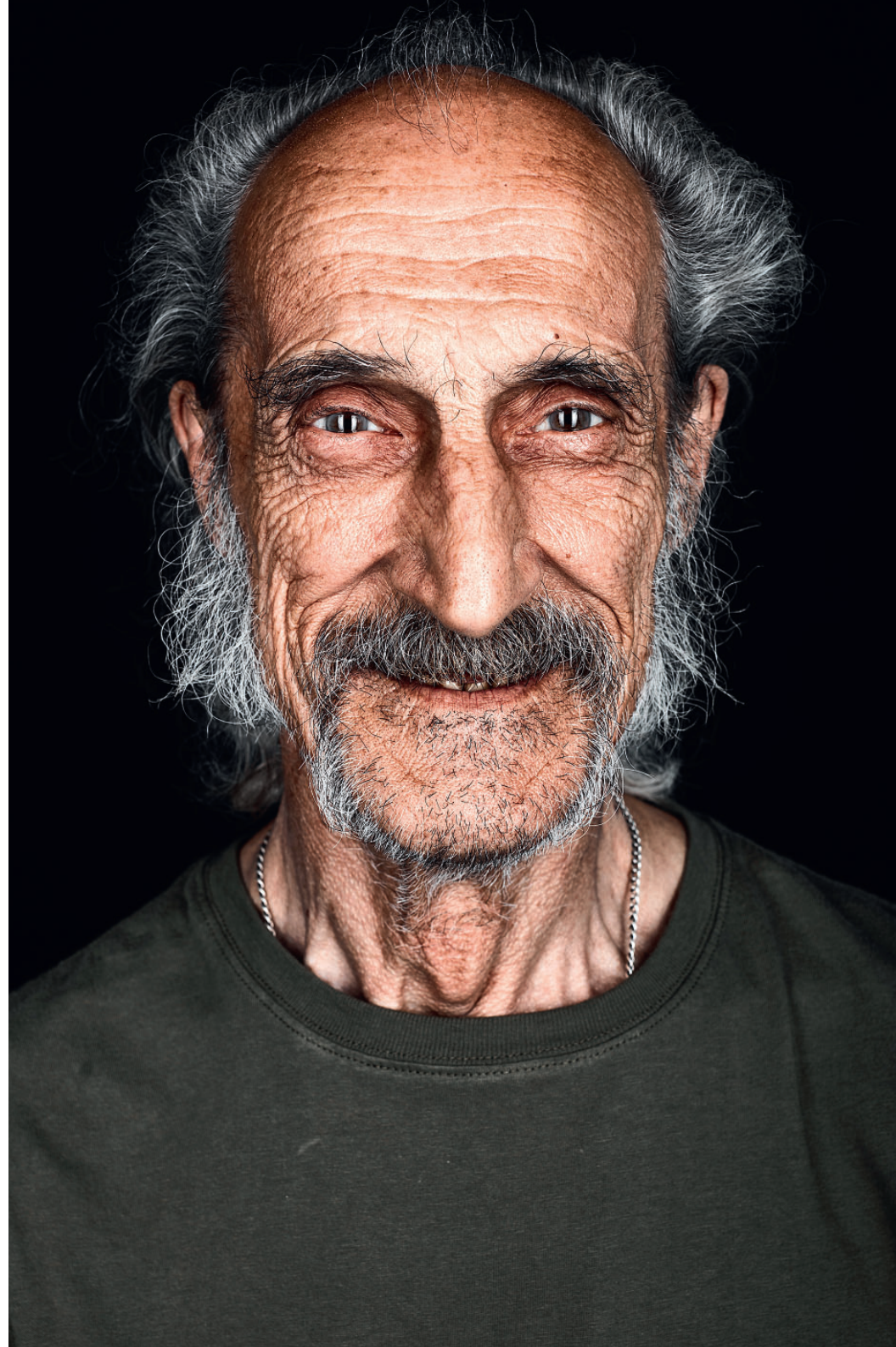
Ett grundläggande perspektiv i ett diakonalt förhållningssätt är en strävan efter vad som på engelska kallas *empowerment*. Det översätts ibland med bemyndigande och ibland med egenmakt. Egenmakt innebär att stötta i en process där de egna krafterna frigörs. Det kan gälla både individer och grupper. Det är viktigt att mötas utifrån ett jämlikt förhållningssätt och utgå från delaktighet i processen.⁷

Långsiktig hållbarhet

I ett förhållningssätt som bygger på diakonins grundtankar ingår också att se vad som är långsiktigt hållbart och att kunna sätta sunda gränser. Att skapa gemenskap, en god arbetsmiljö och en kärleksfull atmosfär kommer inte av sig själv. Varje församling behöver ta ett sådant arbete på allvar. Det berör frågor om allt från arbetsmiljöfrågor och samarbete med exempelvis socialtjänst till tillgänglighet, rutiner för mottagande av besökare och ett inkluderande tilltal. Men också om hur vi som medmänniskor bör bemöta varandra: med vänlighet, respekt och omsorg. Som vi själva skulle vilja bli bemötta.

**HUR VILL DU
BLI BEMÖTT
NÄR DU
KOMMER TILL
KYRKAN?**

⁷ Lutherska världsförbundet 2014. Se t.ex. s. 13.

Diakonala verksamheter

Diakonala verksamheter är kyrkligt anknutna, gemenskapsfrämjande och/eller problemlösande insatser. De syftar till att främja och värna en god livskvalitet för alla medmänniskor och återupprätta en värld i utsatthet.

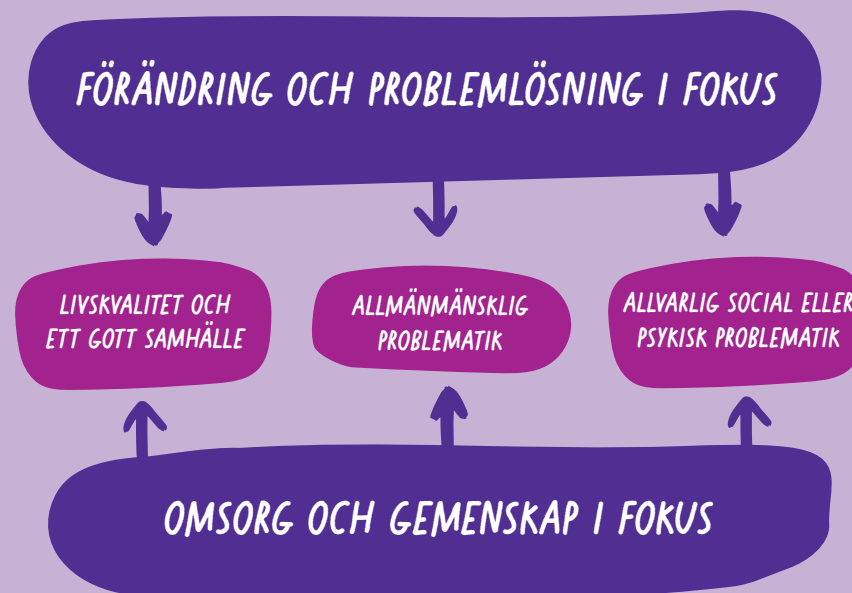
Det övergripande uppdraget i Svenska kyrkans diakonala verksamheter är att utifrån kristen tro vara med och skapa ett gott samhälle. Ett gott samhälle präglas av omsorg om medmänniskan och skapelsen och är socialt, ekonomiskt, ekologiskt och andligt hållbart. Kyrkans diakoni ska arbeta för rättvisa, försoning och återupprättelse. Den ska vara ett svar på Guds uppmaning att visa varandra omsorg. Arbetet kan ske tillsammans med alla goda krafter och på flera plan: med individer, med grupper, i samhället och i församlingen. En omvärldsanalys är ett sätt att se vilka behov och resurser som finns och vilka församlingen kan samarbeta med.

Modell för att klassificera diakonala verksamheter

Församlingens diakonala verksamheter kan vara av olika karaktär och inriktning. Det är bra att försöka skaffa sig en överblick över vilka som finns och vilka som kanske borde finnas. För att underlätta ett sådant arbete föreslås här en modell för att klassificera diakonala verksamheter. Tanken är att den ska kunna bidra till att underlätta verksamhetsplanering och identifiering av behov av resurser och kompetens. Den kan också underlätta utvärdering. Klassificeringen utgår från två huvudspår: övergripande verksamhetsområden och verksamheternas huvudsakliga fokus.

De övergripande verksamhetsområdena är:

- livskvalitet och ett gott samhälle
- allmänmänsklig problematik
- allvarlig social eller psykisk problematik.

Allt från vardaglig livsproblematik till allvarlig social eller psykisk problematik.

De insatser som görs kan sedan klassificeras enligt två huvudfokus:

- insatser som (i första hand) är inriktade på omsorg och gemenskap
- insatser som (i första hand) är inriktade på förändring och problemlösning.

Pilarna går inåt mot verksamhetsområdesrutorna i mitten för att markera att verksamheten kan vara präglad både av omsorg och av förändring. Ofta kan man emellertid urskilja ett huvudsakligt fokus.

Även om såväl glädje som sorg väntar alla i livet finns det ibland strukturella orsaker till varför en del drabbas oftare eller hårdare av motgångar. Utöver att visa omsorg behöver kyrkan därför också använda sin diakonala röst för att uppmärksamma orättvisor och ha en diakonal strategi för att arbeta långsiktigt. Se vidare kapitlet »Fyra olika roller för Svenska kyrkan i välfärden«, s. 45.

Övergripande verksamhetsområden

Det diakonala arbetet kan handla om allt från vardaglig livsproblematik till allvarlig social eller psykisk problematik. Det kan också innefatta insatser vars huvudsakliga syfte är att främja och värna god livskvalitet och ett gott samhälle. Insatserna inom de olika verksamhetsområdena kan vända sig till individer och grupper eller vara på samhällsnivå. Problem kan vi ha fått av olika orsaker, och de kan behöva mötas på olika sätt. Men människovärdet är oss givet av Gud, lika för alla.

Livskvalitet och ett gott samhälle

I verksamhetsområdet livskvalitet och ett gott samhälle ingår allt arbete som är inriktat på att bygga upp ett gott liv och ett gott samhälle. Ett gott samhälle är socialt, ekonomiskt, ekologiskt och andligt hållbart. I församlingens diakoni kan exempelvis en sångstund för äldre förebygga ofrivillig ensamhet, ett språkkafé bygga broar mellan personer som är nya i Sverige och sådana som är födda här, och en mötesplats för ensamstående föräldrar kan bidra till att stärka föräldraskapet. Diakoni kan

också vara att förmedla och värna existentiell hälsa i barn- och ungdomsarbetet eller att främja och värna en bygds kultur- och föreningsliv för att på så sätt skapa hälsa, gemenskap och mening. I internationell diakoni kan det innebära att arbeta för att alla människor ska ha tillgång till rent vatten. Fokus för detta verksamhetsområde är alltså att främja livskvalitet och att värna det som fungerar och på så sätt också förebygga vissa problemsituationer.

Allmänmänsklig problematik

Alla drabbas av sjukdom, närståendes bortgång, relationsproblem, stress, existentiell tomhet, ensamhet eller liknande motgångar. Det är en del av att vara människa. När livet är svårt kan kyrkan vara ett sammanhang där vi hjälper varandra. Det kan handla om att lyssna och bara finnas nära eller om gemenskapsinriktade insatser. Det kan också vara att ge sakkunnigt stöd för att medmänniskan ska kunna gå vidare i att bearbeta sin problematik och inte fastna i en livskris. En del av dessa insatser kräver en särskild yrkeskompetens, medan andra kan utföras av lekmän.

Allvarlig social eller psykisk problematik

Allmänmänsklig problematik kan i vissa fall övergå till allvarlig social eller psykisk problematik. Då är problembilden svårare. Livet är oberäkneligt, och vi människor har olika förutsättningar för att hantera kriser. Orättvisa strukturer i samhället kan också förstärka sårbarhet och göra det svårare att resa sig när man har fallit. Som allvarlig social eller psykisk problematik räknas sådant som hanteras av socialtjänst, psykiatri, missbruksvård eller kriminalvård. Det kan exempelvis röra våld i nära relationer, drogberoende, kriminalitet, hemlöshet eller posttraumatiskt stressyndrom. Hit hör även verksamheter som berör barn, ungdomar och vuxna som riskerar att hamna i svårare utsatthet.

Även om det finns ett lagstadgat ansvar hos det offentliga samhället att ge stöd, har kyrkan en uppgift. Att som individ kämpa för sin rätt hos olika myndigheter kan i vissa lägen kännas övermäktigt. Då kan diakonen vara en viktig länk till ex-

empelvis socialtjänst eller sjukvård. Det finns personer i svår utsatthet som inte vill eller kan inordna sig i de rutiner som de flesta människor lever efter. Då kan gemenskap och omsorg skapa en fristad. Omsorg om individen bör kombineras med en beredskap för att uppmärksamma problem på samhällsnivå.

* VILKA DIAKONALA VERKSAMHETER FINNS I FÖRSAMLINGEN I DAG?

* INOM VILKA OMRÅDEN HÖR DE HEMMA?

* FINNS DET BEHOV I FÖRSAMLINGEN SOM VI INTE MÖTER?

... viktigt med en medvetenhet om vad som är den huvudsakliga inriktningen.

Verksamheternas huvudsakliga fokus

De insatser som görs inom modellens tre övergripande verksamhetsområden vänder sig till olika målgrupper i Svenska kyrkans diakonala arbete och kan vara av olika karaktär.

Även om insatsernas karaktär kan överlappa varandra är det viktigt med en medvetenhet om vad som är den huvudsakliga inriktningen. Det behövs inte minst för att kunna avgöra vilken kompetens som behövs och för att lättare kunna bedöma när målet med insatsen har uppfyllts.

Omsorg och gemenskap i fokus

Utgångspunkt i en verksamhet som har omsorg och gemenskap i fokus är att förmedla en känsla av att vara välkommen och värdefull som man är. Exempel på sådana verksamheter är en dagledigträff, besök hos någon som är svårt sjuk, en sorgegrupp, en öppen förskola eller en hälsofrämjande kulturupplevelse. Även om verksamheten ibland kan inspirera till egenmakt och förändring, är det primära målet inte att förändra människors situation. Även verksamheter som riktar sig till människor med eller i riskzonen för allvarig social eller psykisk problematik kan ha ett huvudsakligt fokus på omsorg och gemenskap. Ett exempel på det är ett kafé för personer som lever i hemlöshet. En sådan verksamhet kan gärna drivas i samråd med andra myndigheter som arbetar med samma målgrupp. Det kan un-

derlätta för församlingen att på ett överenskommet sätt kunna länka personer vidare när det uppstår behov av, eller en vilja till, förändring och problemlösning.

Förändring och problemlösning i fokus

En verksamhet med förändring och problemlösning i fokus syftar till något mer än att förmedla gemenskap och omsorg. Ett välkomnande förhållningssätt kan vara grunden, men det huvudsakliga målet med denna typ av insats är förändring. De som församlingen möter här kan förvänta sig en insats som försöker göra konkret skillnad, exempelvis familjerådgivning, betalning av en hyresskuld, praktikprogram för arbetslösa, integration eller hjälp i kontakt med myndigheter. Till insatser med förändring och problemlösning i fokus räknas även påverkansarbete. Som röstbärare och påverkansaktör kan kyrkan bland annat ta initiativ till eller delta i ett upprop om skuldnedsättning, skriva debattartiklar eller delta i samråd med beslutsfattare.

Diakonins utövare

Varje kristen och varje församling har ett uppdrag att som en del av kyrkan uttrycka kristen tro genom kärlek och omsorg om medmänniskan och skapelsen. Diakonen har ett särskilt ansvar att fungera som diakonal ledare.

Hela församlingens uppdrag

Gud kallar varje kristen att uttrycka kristen tro genom kärlek och omsorg om medmänniskan och skapelsen. På så vis har alla kristna ett ansvar att utöva diakoni. Detta inkluderar alla förtroendevalda och all personal.

Husmödrar, vaktmästare, kyrkogårdsarbetare och administrativ personal möter många av dem som av olika skäl söker sig till kyrkans lokaler. Det kan vara sörjande, personer som söker stöd i akuta situationer eller socialt utsatta. Det är ofta dessa personalkategorier som får ta emot och inkludera alltifrån ideella medarbetare till personer som behöver skyddade anställningar eller utslusningsprogram inom kriminalvården. De är diakonins utövare.

Även församlingen som organisation har ett uppdrag som diakonal utövare. Diakonen har emellertid specialistkompetens inom områden som är viktiga för att förverkliga kyrkans diakonala uppdrag. Biskopsmötet rekommenderar därför att det finns minst en diakontjänst i varje pastorat eller fristående församling.⁸ Församlingen behöver se till att de diakonala verksamheterna är finansierade och strategiskt genomtänkta. Den behöver också se till att diakonal kompetens finns i församlingens styrning och ledning. Diakoner bör ingå i ledningsfunktioner, och de som sitter i ledande positioner bör ha kunskap om diakoni. Det innebär också att ideella medarbetare och andra anställda än diakoner genom introduktion och utbildning ges möjlighet att omfatta ett diakonalt perspektiv i sina verksamheter.

⁸ Ett biskopsbrev om diakoni 2015, s. 30.

De ideella medarbetarna är viktiga resurser i exempelvis insatser med fokus på att visa omsorg och skapa en god gemenskap.

Ideella medarbetare

Diakonala verksamheter som är kopplade till en församling kan utövas av både anställda och ideella medarbetare. Det hör till församlingens ansvar och uppdrag att ta tillvara ideellas engagemang och sakkunskap och ge dem möjlighet att på olika sätt bidra i församlingens diakonala verksamheter. De ideella medarbetarna kan ha ett brett spektrum av utbildningar, yrkeserfarenheter, entreprenörskap, kontaktnät inom och utanför kyrkan och så vidare. Även socialt förvärvade kompetenser, där erfarenhet av att ha varit i en utsatt livssituation rymts, kan vara värdefulla i uppdraget som utövare av kyrkans diakoni. De ideella medarbetarna är viktiga resurser i exempelvis insatser med fokus på att visa omsorg och skapa en god gemenskap.

Diakonens särskilda uppdrag

Diakonen ingår tillsammans med präster och biskopar i den treledade vinningstjänsten. En diakon inom Svenska kyrkan har både en pastoralteologisk utbildning (det vill säga teologi med fokus på församlingens liv) och en fackutbildning inom psykologi, socialt arbete, vård, medicin eller folkhälsa.

Diakonen har ett särskilt uppdrag att fungera som diakonal ledare. Det innebär att diakonen ska vara med och leda församlingens diakonala verksamheter. Diakonen ska inspirera och utrusta församlingens medlemmar, ideella medarbetare, anställda och förtroendevalda till ett diakonalt förhållningsätt och en diakonal handlingsberedskap.⁹ I diakonens uppdrag ingår också att skapa en strategisk medvetenhet om diakonin som en del av att vara kyrka. Till det hör att reflektera över vilka metoder som kan användas och vad det innebär att det diakonala arbetet sker i en större samhällskontext.

⁹ Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan 2014, s. 38.

- * HUR ARBETAR VI FÖR ATT VISA ATT ALLA HAR ETT DIAKONALT UPPDRAG?
- * VILKA KONSEKVENSER FÅR UPPDRAGET FÖR OSS I VARDAGEN?
- * VAD ÄR DIAKONENS ROLL I FÖRHÅLLANDE TILL ÖVRIGA ANSTÄLLDA OCH IDEELLA MEDARBETARE?
- * HUR STÖTTAS DE IDEELLA MEDARBETARNA I SINA DIAKONALA UPPGIFTER?

Diakonala organisationer

En del församlingar utövar delar av sitt diakonala arbete i samverkan med andra församlingar och organisationer. Det kan exempelvis ske genom skapandet av gemensamma diakonicentraler, genom organisationer som Hela Människan eller genom en stadsmission. Det finns också ett antal diakonainstitutioner, stadsmissioner och sociala företag som organisatoriskt är helt fristående från Svenska kyrkan, men som är närstående i ursprung och syfte. Ett gränsöverskridande samarbete kan vara lämpligt och nödvändigt när de diakonala utmaningarna går utöver vad som kan organiseras på församlings- och pastorratsnivå.

Visioner för diakoni

Visioner är riktmärken som hjälper till att hålla kursen. De går inte alltid att realisera fullt ut, men de visar ändå åt vilket håll man vill gå. Mer konkreta mål formuleras i stället i samband med verksamhetsplanering.

Varje församling kan reflektera över om man vill formulera visioner för det egna arbetet. Utifrån modellen diakonitriangeln kan man formulera följande visioner för diakoni för Svenska kyrkan som helhet:

VISION FÖR DIAKONINS IDENTITET:

Guds kärlek förmedlad och skapelsen återupprättad.

VISION FÖR DIAKONALT FÖRHÅLLNINGSSÄTT:

Att med Jesus som förebild möta andra utifrån ett jämlikt förhållningssätt.

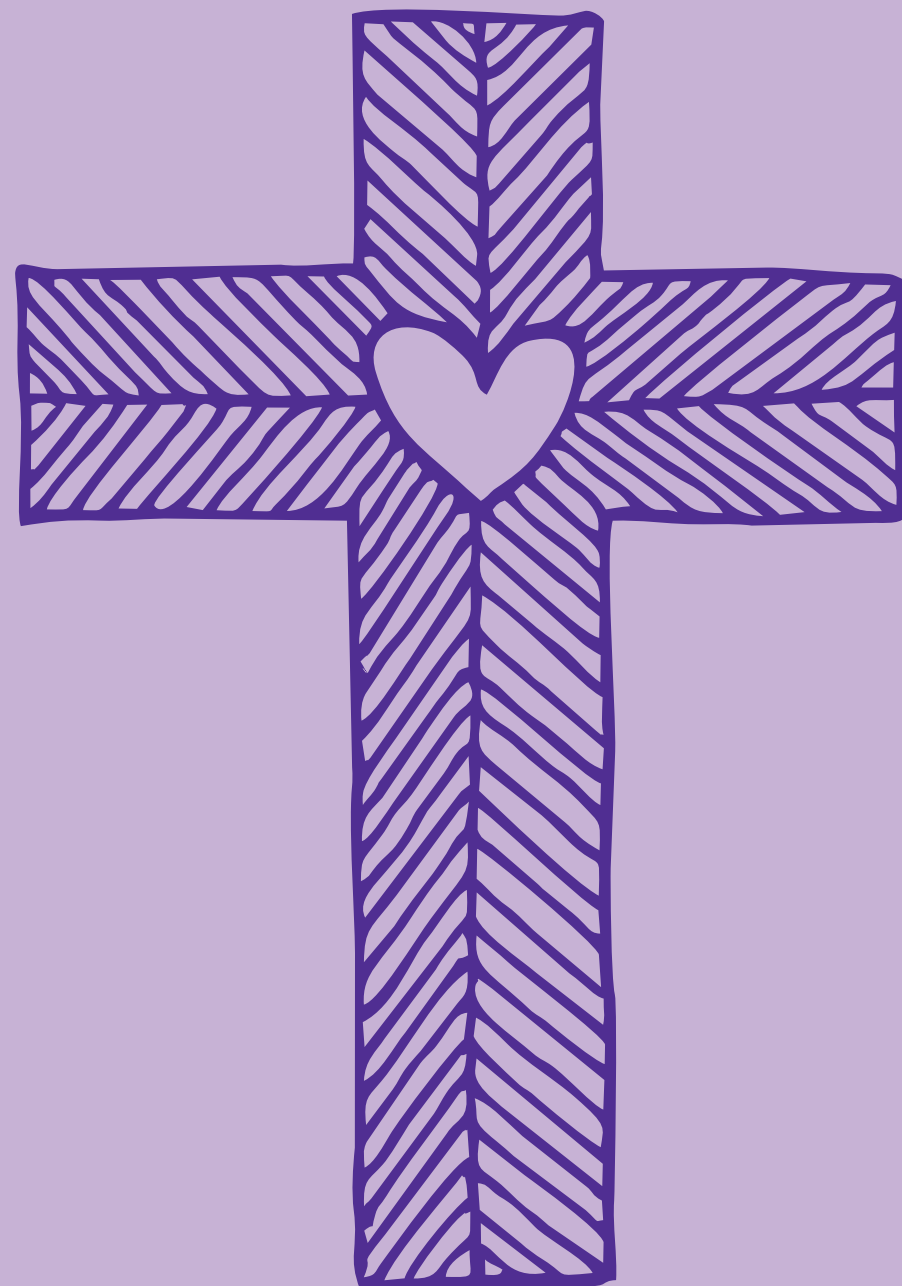
VISION FÖR DIAKONALA VERKSAMHETER:

Svenska kyrkans diakonala verksamheter är strategiskt genomtänkta och långsiktigt hållbara.

VISION FÖR DIAKONINS UTÖVARE:

Diakoni upplevs och organiseras som hela församlingens uppdrag. Diakonen är det diakonala arbetets sakkunniga ledare.

** HUR KOPPLAS VISIONERNA IHOP MED FÖRSAMLINGS-
INSTRUKTION OCH VERKSAMHETSPLAN?*

A person is seen from behind, their arms raised and hands joined to form a heart shape. They are looking out over a city at night, with a bokeh effect of lights in the background. The person's hair is tied in a ponytail.

VÄLFÄRD

Församlingen som välfärdsaktör

De diakonala verksamheterna kan ses som kyrkans välfärdsarbete. I begreppet välfärd innefattas då inte bara de grundläggande materiella och ekonomiska aspekter som i Sverige garanteras av välfärdsstaten. Välfärd innefattar även goda levnadsförhållanden i en vidare bemärkelse. Enligt ett sådant synsätt räknas exempelvis existentiell hälsa och social sammanhållning som en del av god livskvalitet och välfärd.

Svenska kyrkan bedriver ett omfattande arbete som bidrar till välfärden. Verksamheterna är dock ofta av en annan karaktär än de välfärdsinsatser som den offentliga sektorn ansvarar för. Det är också vanligt att de bedrivs i egen regi, utan kontakt med andra samhällsaktörer.

Hur en församling¹⁰ väljer att engagera sig i välfärdssamhället påverkas av den teologiska självförståelsen, och det har därför med kyrkosyn och diakonins identitet att göra. Den teologiska självförståelsen återfinns i diakonitriangelns mitt. Det är därför lämpligt att börja där. Den teologiska självförståelsen ställs sedan i relation till vilka behov som finns i omvärlden och hur dessa i sin tur kan kopplas till vilka möjligheter som ges.

För att församlingen ska kunna utvecklas och verka i samhället utifrån sina egna drivkrafter och värden behöver den vara medveten om och tydlig med sin identitet och klar över hur den tolkar det diakonala uppdraget. Den första delen av *Vägledning för diakoni* är tänkt som ett underlag för församlingens arbete med detta.

Den här delen fokuserar på församlingen som välfärdsaktör

¹⁰ Församlingen ses i det här sammanhanget som en organisation, dvs. en juridisk enhet som man kan skriva avtal med. För avtalsskrivande och formella beslut behövs en juridisk enhet. För den teologiska självförståelsen och synen på församlingens roll i lokalsamhället bör dock församlingen i den bredare bemärkelsen vara delaktig.

och på diakonal verksamhetsutveckling. Här behandlas olika relationer som församlingens diakonala verksamheter kan ha till välfärdssamhället i stort. Texten utgår från fyra roller: diakonala verksamheter i egen regi, röstbärare, samverkanspart och utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster. Den här delen vänder sig främst till dem som arbetar med styrning, ledning och diakonal verksamhetsutveckling i en församling. Den belyser olika frågor som församlingen kan behöva ta ställning till och ger tips och råd från personer med erfarenhet av att verka inom någon eller några av rollerna.¹¹

Ett gott samhälle för alla

Oavsett samhällssystem har kyrkan alltid engagerat sig i välfärdsfrågor, på olika sätt i olika tider. Själva idén om välfärdssamhället som ett system som är inrättat för att solidariskt dela på ansvar för bland annat social omsorg och utbildning ligger nära kristna värderingar och budskap om omsorg, rättvisa, hållbarhet och jämlikhet. Eftersom Svenska kyrkans församlingar finns närvarande över hela landet kan de fungera som en påminnelse om och främjare av dessa värderingar. Även på detta sätt är församlingarna med och bygger ett gott samhälle.

I skriften *Kyrkan i det offentliga rummet* bekräftar Lutherska världsförbundet kyrkans kallelse att verka i världen. Ärkebiskop Antje Jackelén skriver i förordet: »Det offentliga rummet bör vara en rättvis plats för alla, en plats som ger lika tillträde till beslutsprocesser, som innebär trygghet också för de mest utsatta och där samverkan mellan olika grupper kan ske på ett meningsfullt sätt.«¹²

¹¹ Tips och råd har tagits fram inom projektet Diakoni och välfärd. Ett tjugotal utvalda personer med erfarenhet av att verka inom någon av rollerna fick komma med tips och råd utifrån sina erfarenheter. Dessa bearbetades sedan av ett trettiotal andra erfarna personer. Därefter har de också processats av projektgruppen och projektets referensnätverk (som har bestått av femtio personer, såväl forskare som kyrkoherdar, diakoner och förtroendevalda).

¹² Lutherska världsförbundet 2016, <https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1630600>. I skriften formuleras bl.a. en handlingsplan utifrån fem punkter: analysera samhällsfrågor utifrån delaktighet, skapa tillitsfulla relationer, utmana orättvisor, upptäcka tecken på hopp samt ge stöd till människor i nöd.

VAD ÄR
LIVSKVALITET
FÖR DIG?

Oavsett samhällssystem har kyrkan alltid engagerat sig i välfärdsfrågor, på olika sätt i olika tider.

Vad är välfärd?

Enligt Sveriges grundlag åligger det staten att trygga rätten till hälsa, arbete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet.¹³ Vård, skola och omsorg kan, tillsammans med socialförsäkringssystemet, sägas utgöra välfärdens kärnområden.

Begreppet välfärd innefattar inte bara de grundläggande materiella och ekonomiska rättigheter som garanteras av ett välfärdssamhälle.¹⁴ I en vidare bemärkelse kan även social sammanhållning räknas som en del av välfärden. Välfärd förstås här som en samlande benämning för människors levnadsförhållanden.¹⁵

- * PÅ VILKET SÄTT KAN DE VERKSAMHETER SOM FÖRSAMLINGEN ERBJUDER FÖRÄNDRA SITUATIONEN FÖR MÄNNISKOR SOM LEVER I EN UTSATT LIVSSITUATION?
- * PÅ VILKET SÄTT FÖRÄNDRAR VÅRT MÖTE MED UTSATTHET OSS SOM KYRKA?

Social innovation

Historiskt sett har församlingar och diakonala organisationer som står nära kyrkan ofta gjort pionjärinsatser, som först varit interna men som sedan tagits över av den offentliga sektorn. Det är bland annat mot den bakgrunden som religionssocio-

¹³ Grundlagen fastslår i regeringsformen (1 kap. 2 §): »Den enskildes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd skall vara grundläggande mål för den offentliga verksamheten. Det skall särskilt åligga det allmänna att trygga rätten till hälsa, arbete, bostad och utbildning samt att verka för social omsorg och trygghet.«

¹⁴ Välfärdsstat och välfärdssamhälle är snarlika begrepp. Förenklat uttryckt kan en välfärdsstat sägas vara ett samhälle som har byggt upp egna institutioner som på olika sätt ska trygga medborgarnas möjligheter till grundläggande goda levnadsförhållanden. I ett välfärdssamhälle är dessa funktioner fortfarande offentligt finansierade, men kan även utföras av andra samhällsaktörer.

¹⁵ Den definition som ges i Nationalencyklopedin. För en djupare genomgång av välfärdsbegreppet och dess relation till kyrkan, se Linde 2016.

logen Anders Bäckström menar att »religion är den osynliga faktorn bakom den svenska välfärdsmodellen«.¹⁶

Även i dag görs pionjärinsatser på det sociala området, men då kallas det ofta för sociala innovationer eller socialt entreprenörskap.¹⁷

Svenska kyrkan räknas till det idéburna civila samhället

Som trossamfund räknas Svenska kyrkan till det idéburna civila samhället. Kyrkan har enligt svensk lag inget ansvar att sörja för befolkningens välfärd,¹⁸ men i den teologiska självförståelsen är det ett uppdrag från Gud att visa omsorg om medmänniskan och skapelsen.¹⁹

¹⁶ Anders Bäckström 2017.

¹⁷ <http://www.socialinnovation.se>. Ett exempel på diakonal innovation är Fritidsbanken, <https://www.fritidsbanken.se>.

¹⁸ Enligt Lag om Svenska kyrkan ska kyrkan bedriva rikstäckande verksamhet. Organisatoriskt är den grundläggande enheten församlingen, vilken i sin tur har som uppgift att fira gudstjänst, undervisa samt utöva diakoni och mission. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19981591-om-svenska-kyrkan_sfs-1998-1591. Det innebär dock inte att det är församlingen som är juridiskt ansvarig för rätten till hälsa, arbete, bostad och utbildning samt för att verka för social omsorg och trygghet. Som regeringsformen fastslår är det ytterst det allmänna (dvs. offentliga samhällets) ansvar.

¹⁹ <https://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/diakoni-ar-kyrkans-omsorg-om-medmanniskan-och-skapelsen>

EGEN REGI

RÖSTBÄRARE

SAMVERKANSPART

UTFÖRARE

Fyra olika roller för Svenska kyrkan i välfärden

I Svenska kyrkans roll och uppgift i välfärden – en plattform som sedan 2013 är vägledande för Svenska kyrkan på nationell nivå – lyfts rollerna röstbärare och påverkansaktör, samverkanspart samt utförare fram.²⁰ I den här vägledningen, som vänder sig till församlingar och pastorat, har de beskrivna rollerna kompletterats med verksamheter i egen regi. Anledningen till detta är att en stor del av välfärdsarbetet på församlingsnivå inte sker i relation till andra delar av samhället.

En del verksamheter, exempelvis gudstjänster, kan sägas bidra till välfärd i vidare mening genom att de kan öka social sammanhållning och existentiell hälsa. Denna vägledning fokuserar emellertid på diakonala verksamheter och vad olika former av relationer till andra delar av samhället kan innebära för församlingen.

Diakonala verksamheter i egen regi

Svenska kyrkan kan betraktas som en av de större idéburna producenterna och leverantörerna av välfärd i landet.²¹ Verksamheterna är dock ofta av en annan karaktär än de välfärdsinsatser som den offentliga sektorn ansvarar för och är ibland också organiserade på ett annat sätt. Ofta bedrivs de i egen regi utan närmare kontakt med andra samhällsaktörer. De verksamheter som en församling driver utan kontakt med andra samhällsaktörer kan sägas ha två övergripande funktioner i relation till det övriga samhället: verksamheterna kan vara komplement till eller ersättning för det offentliga samhällets ansvar.

²⁰ Svenska kyrkan, kyrkokansliet 2013.

²¹ Wijkström 2014.

Komplement

I praktiken fungerar många diakonala verksamheter ofta som ett komplement eller ett alternativ till det offentliga insatser. Denna egna verksamhet har ofta en självvårdande och gemenskapsfrämjande karaktär och kan exempelvis bestå av öppna mötesplatser, sorgegrupper, enskild självvård, sjuk- och hembesök eller andra typer av individuellt stöd. Ibland kallas denna verksamhetsform för församlingsdiakoni.²²

Ersättning

Det händer också att en del av de verksamheter som församlingen bedriver i egen regi är en ersättning för insatser som är myndigheters ansvar. När människor far illa kan ansvarsfrågan ibland vara oklar, och då kan hjälpen från det offentliga dröja eller utebli. Församlingarna kan då uppleva att de behöver kliva in och stötta, eftersom »nöden har ingen lag« eller »människor faller mellan stolarna«.

Det kan vara en svår balansgång mellan att hjälpa och att ta över andra samhällsaktörers ansvar. I vissa fall kan församlingen behöva gå in i rollen som röstbärare och försöka påverka en myndighet att ta sitt ansvar.

Bör verksamheten fortsätta i egen regi eller behövs samverkan?

En fråga som kan vara bra att ställa sig är om verksamheten skulle gynnas av samverkan. En del verksamhet kanske enklast utförs på församlingens egen arena. Annat skulle kunna ske i samverkan med andra, såväl med andra samhällsaktörer som med stift eller andra församlingar.

Kan vara i egen regi

Församlingens körverksamhet, sorgegrupper eller verksamhet för daglediga kan sägas vara en del av det diakonala uppdraget genom att de bidrar till livskvalitet, sammanhållning och till att bygga ett gott samhälle.²³ Dessa verksamheter sker oftast i

²² Svenska kyrkans utredningar 2013:3.

²³ Se klassificeringsmodell av diakonala verksamheter, s. 92 (och framåt).

Det kan vara en svår balansgång mellan att hjälpa och att ta över andra samhällsaktörers ansvar.

församlingens egen regi men skulle också kunna genomföras i samverkan med andra.

Kan ske i samverkan

I en del fall skulle det kanske vara bättre att samverka än att verka helt på egen hand. Vid exempelvis ekonomiskt bistånd eller frågor som rör allvarlig social problematik kan det vara en god idé att samverka med framför allt socialtjänsten. Dels för att få ett helhetsperspektiv på vilken hjälp individen får eller behöver få, dels för att sätta in ett individuellt behov i ett större sammanhang.

Röstbärare

Att kämpa för rättvisa och upprättelse för människor i utsatta livssituationer kallas också för att vara röstbärare.²⁴ Den kristna tron uppmanar oss att motverka de strukturer och villkor som leder till ojämlikhet, fattigdom, ohälsa, marginalisering och kränkning av mänskliga rättigheter. Att kämpa för rättvisa och upprättelse för människor i utsatta livssituationer är en del av det diakonala uppdraget.

Påverkansarbete kan bedrivas inom alla de tre övergripande verksamhetsområden som beskrivs i vägledningens första del. Huvudsakligt fokus ligger då inom problemlösning och förändring.

Värna människovärdet

Som röstbärare eller påverkansaktör tar kyrkan ställning i samhällsfrågor utifrån sina grundvärden och visioner om livskvalitet och ett gott samhälle. Kyrkan värnar om människans värde och rättigheter oavsett medborgarskap, politisk tillhörighet, religiös bekännelse eller andra gränser. En del av uppdraget innebär att synliggöra maktens möjligheter och brister.

Gud verkar genom hela skapelsen. Svenska kyrkan verkar därför inom det demokratiska samhällets ramar och värnar

²⁴ Benämningarna kan skilja sig åt. *Svenska kyrkans roll och uppgift i välfärden – en plattform* kallar det röstbärare och påverkansaktör, medan *Ett biskopsbrev om diakoni* skriver röstbärare. Ibland används också uttrycken »profetisk diakoni« eller »politisk diakoni«. Läs gärna mer i Ardin 2019.

det. Men om lagar och regler visar sig vara orättfärdiga måste vi stå upp för människans värde och rättigheter. Det är när människor far illa som vi måste agera: först genom att ta reda på fakta, göra bedömningar, söka samverkan med andra och dialog med beslutsfattare. Därefter finns det en mängd olika verktyg och metoder att välja mellan.²⁵

* PÅ VILKET SÄTT KAN FÖRSAMLINGEN VARA EN PROFETISK RÖST I SAMHÄLLET?

Egenmakt

De som drabbas av orättvisa villkor bör själva vara med och beskriva problem och föreslå lösningar. Genom att involvera de människor det handlar om i påverkansarbetet stödjer man samtidigt deras egen förmåga att förmedla sina erfarenheter. Egenmakt är mycket viktigt i påverkansarbete på individ-, organisations- och samhällsnivå.

En del av det diakonala uppdraget

Röstbärarrollen är en del av det diakonala uppdraget och är därför en roll som församlingen inte kan välja bort om den ser att människors rättigheter kränks. Det diakonala uppdraget är hela församlingens, men diakonen har avlagt särskilda löften för detta. Det är viktigt att församlingen är medveten om att en diakon i sin vigning har ett uppdrag att fungera som röstbärare.²⁶ Om diakonen uttalar sig i en församlings namn bör detta som regel vara förankrat hos kyrkoherden.

Dialog

På församlingsnivå kan röstbärarrollen ligga nära rollen som samverkanspart. Den dialog som uppkommer när man kän-

²⁵ T.ex. i Gerdes, Hjalmarsson & Öjermo 2012.

²⁶ *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan* 2014, s. 36. *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 41.

Upprättelse för människor i utsatta livssituationer är en del av det diakonala uppdraget.

Rollen som röstbärare innebär också att uppmärksamma strukturer som på något sätt är orättfärdiga.

ner varandra väl och samverkar kan i förlängningen påverka myndigheters beslut, både på övergripande och på individuell nivå. Innan socialtjänsten tar ett beslut ska det först göras en individuell bedömning. Om diakonen närvarar, eller för konfidentens talan för att undvika missförstånd, kan det i praktiken påverka socialtjänstens beslut.

Men rollen som röstbärare innebär också att uppmärksamma strukturer som på något sätt är orättfärdiga. I det kan ingå att markera om myndigheter inom den offentliga sektorn, exempelvis socialtjänsten eller Migrationsverket, inte fullföljer sitt ansvar.

Opinion

Om dialog inte är tillräckligt kan det vara nödvändigt att driva opinion. Det kan ske på många olika sätt, exempelvis genom debattartiklar, upprop eller demonstrationer.²⁷ Församlingen bör vara medveten om att Svenska kyrkans stift och nationella nivå arbetar genom denna roll och att det finns många samhällsinstanser som har ett liknande uppdrag.²⁸ Sök gärna stöd och samverkan.

Samverkanspart

Ett sätt för en församling att förhålla sig till andra samhällsaktörer är att på olika sätt samverka med dem. Det betyder att ömsesidigt räkna med varandra, se varandra som partners, samråda och också i verksamhetsform göra saker tillsammans. Den gemensamma utgångspunkten är visionen om ett gott samhälle. Utifrån detta kan man kraftsamla och dra nytta av varandras kompetenser för att möta sociala behov och utmaningar.

²⁷ I Svensk Kyrkotidning nr 3 2018 finns en artikel som på ett bra sätt beskriver röstbärararbetet med uppropet mot överskuldssättning. Se Hansen & Leo Sandberg, s. 69.

²⁸ Se exempelvis Blennberger 2017. <https://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/framtida-utmaningar-for-kyrka-och-samhalle>

Olika grad av samverkan

En samverkan kan graderas utifrån olika grader av medverkan.²⁹ Den enklaste nivån av samverkan är att dela information med varandra. En mellanhög nivå av samverkan är samarbete och länkning. Samverkan kan också vara så utvecklad att man driver gemensamma verksamheter.

Information och samråd

Att delta på nätverksträffar med till exempel kommun och polis för att berätta vad man har på gång är ett exempel på samverkan i form av information och samråd.

Samordning och länkning

Att samordna nattvandringar eller länka konfidenter till varandras verksamheter och ansvarsområden är exempel på samordning och länkning.

Gemensamma verksamheter

Samverkan kan också ske genom att bedriva en gemensam verksamhet, exempelvis ett härbärge för utsatta EU-medborgare eller att delta i ett arbetsmarknadsprojekt där båda parter bidrar med resurser. En sådan verksamhet kan formaliseras genom skriftliga avtal, exempelvis i form av ett Idéburet Offentligt Partnerskap.³⁰

Många möjliga samverkansparter

Rollen som samverkanspart gäller såväl i förhållande till det offentliga samhället som till andra församlingar och organisationer inom det civila samhället. Det kan också innebära samverkan med privata kommersiella aktörer som verkar på

²⁹ Se vidare i Europarådets kod för idéburna organisationers medverkan i beslutsprocessen, antagen av Ingo-konferensen den 1 oktober 2009. Där anges samverkansnivåerna i fyra steg utifrån nivå av medverkan i beslutsprocesser: information – samråd – dialog – partnerskap. <https://www.muuf.se/publikationer/europeisk-kod-ideburna-organisationers-medverkan-i-beslutsprocessen> Då vägledningens sammanhang framför allt rör verksamheter kan koden emellertid inte användas rakt av.

³⁰ Svenska kyrkan har tagit fram en vägledning för Idéburet Offentlig Partnerskap. <https://internwww.svenskakyrkan.se/1409876>

marknaden. Vanliga samverkansarenor för Svenska kyrkan på en mer övergripande nivå är exempelvis sjukhuskyrkan, församlingsövergripande diakonicentraler eller Svenska kyrkans familjerådgivning.

Utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster

Enligt kyrkoordningen får Svenska kyrkans församlingar bedriva näringsverksamhet om den har en naturlig anknytning till den grundläggande uppgiften.³¹ Ekonomiska skäl, som att näringsverksamheten är tänkt som medel för att få in pengar till exempelvis diakoni eller annan församlingsverksamhet, räknas inte som anknytning.

Om en församling vill gå in i rollen som utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster sker detta i regel på den konkurrensutsatta marknaden. Det innebär att man går in i ett sammanhang där det råder marknadskonkurrens om uppdrag som finansieras av skattemedel.

Varje församling bestämmer själv om den vill fungera som en utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster, i vilken omfattning det i så fall ska vara och av vilken svårighetsgrad. I dagsläget är det mycket ovanligt att församlingar verkar som utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster.

Finansieras av skattemedel

Att verksamheten är offentligt finansierad innebär att den bekostas av skattemedel, och att staten, regionen eller kommunen står som garant för verksamheten. De har också ansvar för uppföljning och kontroll av hur tjänsten utförs.

Vinst återinvesteras

Eftersom Svenska kyrkan är en idéburen aktör inom det civila samhället sker ingen vinstutdelning, utan allt eventuellt överskott ska återinvesteras i verksamheten.

³¹ <http://internwww.svenskakyrkan.se/Juridik%20och%20kyrkorätt/naringsverksamhet>

Varje församling bestämmer själv om den vill fungera som en utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster.

Stora uppdrag riskerar att äventyra församlingars ekonomi och ta fokus från församlingens egen verksamhet

Lagreglerat

Verksamheter där en församling kan agera som utförare regleras genom Lagen om offentlig upphandling (LOU)³² eller Lagen om valfrihetssystem (LOV).³³ Exempel på sådana verksamheter är särskilt boende för äldre, hem för vård och boende (HVB), sjukvård, familjerådgivning, hemtjänst, förskola, skola, natthärbärge, verksamhet enligt Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) och arbetsmarknadsrelaterade insatser. Utöver det finns andra bestämmelser som kan spela in, exempelvis hantering av bygglov eller liknande.

Välståndstjänster av olika svårighetsgrad

I Svenska kyrkans utredning om nya arbetsformer för kyrkan som välfärdsaktör gjordes skillnad på välfärdsstjänster av olika svårighetsgrad.³⁴

Flexibla tjänster

Som flexibla eller »lättare« välfärdsstjänster räknas sådana som ligger relativt nära församlingens verksamhetsformer och som i viss mån kan integreras i den existerande organisationsstrukturen. Det kan vara arbetsmarknadsrelaterade projekt, förskola eller familjerådgivning.

Komplexa tjänster

De mer komplexa tjänsterna kännetecknas av exempelvis ansvarsreglering genom olika lagar, krav på specialutrustade lokaler och höga krav på verksamhetsadministration och professionalitet. Det innebär krav som kan vara svåra att leva upp till för en församling. Några exempel är särskilt boende för äldre eller HVB-hem för unga med svår social problematik. I samma utredning påpekades att stora uppdrag riskerar att äventyra församlingars ekonomi och ta fokus från församlingens egen verksamhet. I biskopsbrevet om diakoni sägs därför att det

³² Information om LOU för leverantörer: <http://www.upphandlingsmyndigheten.se/leverantor/>

³³ Läs mer om LOV och i vilka kommuner det finns på <https://www.valfrihetswebben.se>

³⁴ Svenska kyrkans utredningar 2009:2, s. 151.

finns goda skäl att församlingarna är öppna för samverkan med diakoniinstitutioner och stadsmissioner om de vill utveckla det diakonala arbetet i en sådan riktning.³⁵ Dessa har ofta den erfarenhet som behövs och kan därför fungera som kunskaps- och inspirationskällor.

Det viktigaste är emellertid att församlingen är medveten om vad den ger sig in på och skaffar sig den kompetens som behövs.

- * VILKA ROLLER ARBETAR FÖRSAMLINGEN UTIFRÅN I DAG?
- * FINNS DET NÅGON ROLL SOM FÖRSAMLINGEN BÖR UTVECKLA?
- * HUR KAN DET GÅ TILL?

³⁵ Ett biskopsbrev om diakoni 2015.

Att överväga innan församlingen bestämmer sig

Svenska kyrkans verksamheter är ofta i egen regi och äger rum i egna lokaler. Några etablerade undantag är till exempel Svenska kyrkans familjerådgivning eller institutionssjälavården. Ibland kan det dock vara möjligt eller till och med lämpligt att närma sig andra samhällsaktörer även i andra delar av församlingens verksamhet. Andra samhällsaktörer kan vara såväl andra församlingar som andra delar av civilsamhället eller den offentliga sektorn.

Genom metoden se – analysera – handla, som beskrivs i fördjupningsdelen, kan församlingen lättare se när verksamhet kan eller bör ske i kontakt med andra delar av samhället. Det är viktigt att utgå från den verklighet församlingen lever i och att se vilka behov som finns där och vad den har möjlighet att bidra med. Om församlingen efter en analys funderar på att utveckla en närmare eller mer formaliserad relation till andra samhällsaktörer finns det en del frågeställningar som man behöver överväga innan man går vidare.

Frågorna nedan är tänkta att uppmuntra till både eftertänksamhet och kreativ utveckling.

Ryms verksamheten inom församlingens uppdrag enligt kyrkoordningen?

Om församlingen överväger en verksamhet som innebär någon form av näringsverksamhet måste den enligt kyrkoordningen ha en naturlig anknytning till församlingens grundläggande uppgift. Med naturlig anknytning menas att det ska finnas ett samband mellan näringsverksamheten och församlingens grundläggande uppgift. Ekonomiska skäl, det vill säga där syftet endast är att tjäna pengar för att stärka församlingens resurser, räknas alltså inte i sig som anknytning, även om man har tänkt

Viktigt att utgå från den verklighet församlingen lever i.

slussa pengarna vidare till exempelvis diakonin. Kyrkostyrelsen poängterar därför att den avgörande frågan som en församling bör ställa sig om man överväger någon form av näringsverksamhet är huruvida verksamheten ryms inom församlingens uppdrag enligt kyrkoordningen.³⁶

Varför ska församlingen göra detta?

Innan församlingen närmar sig andra samhällsaktörer bör man enas om en gemensam förståelse av diakoni. I mötet med andra behöver församlingen vara beredd på att kunna svara på frågan: »Varför vill ni detta?» Det kan finnas många anledningar. Kanske har församlingen genom en bearbetning av sin diakonisyn kommit fram till att man vill arbeta på ett nytt sätt. Kanske har församlingen särskilda möjligheter att skapa sammanhållning på orten genom att tillhandahålla lokaler eller genom att ideella medarbetare deltar. En annan församling eller idéburen organisation kan också ha efterfrågat samverkan. Ett annat skäl kan vara att församlingen strävar efter att möta minskade intäkter från kyrkoavgiften genom andra finansieringsformer. Då kan möjligheten att vara en utförare med offentlig finansiering ses som en del av lösningen.

Oavsett anledning är det avgörande att verksamheten kan motiveras utifrån församlingens grundläggande uppgift.

Att koppla den teologiska självförståelsen till sekulära svar på frågan »Varför?»

Ett annat sätt att besvara frågan »Varför vill ni detta?» är att koppla till samhällsovergripande processer eller deklARATIONER, som Agenda 2030. Många samhällsaktörer utgår från Agenda 2030 och arbetet med att uppnå de globala målen för en hållbar utveckling.³⁷ Några av målen är direkt relaterade till diakonal verksamhet. Det kan till exempel vara målet att avskaffa fattigdom eller att främja jämlikhet och inkluderande samhällen. Att anknyta till de globala målen placerar in kyrkans arbete i

³⁶ Råd vid bedrivande av näringsverksamhet i församling antogs av kyrkostyrelsen 22 december 2011. <http://internwww.svenskakyrkan.se/Juridik%20och%20kyrkorätt/naringsverksamhet>

³⁷ <http://www.globalamalen.se/om-globala-malen/>

HUR
MOTIVERAR
DU DITT
ENGAGEMANG?

ett vidare sammanhang. Det kan också underlätta i kommunikationen med andra aktörer. Professor Erik Blennberger tar i boken *Diakoni – tolkning, historik, praktik* upp både teologiska argument och vad han kallar allmänkulturella etikargument som svar på frågan »Varför?«. De allmänkulturella argumenten kan sammanfattas med humanitet, solidaritet och mänskliga rättigheter.³⁸

Är församlingen den bäst lämpade?

Det är inte självklart att det är just församlingen som är den bäst lämpade aktören för att bedriva en viss verksamhet. Om någon annan kan göra det bättre kan man samverka, eller lämna området till den aktören. Detta är också något som man kan få en uppfattning om genom att se och analysera innan beslut fattas.

Vad är församlingens mervärde och särart?

I kristen människosyn har människan kroppsliga, själsliga och andliga behov. Det är församlingens uppgift att ta alla dessa på allvar. Att församlingen arbetar med människors andliga behov är också något som kan beskrivas som ett mervärde eller en särart.

Existentiell hälsa

Att uttrycka vilket mervärde församlingen kan bidra med är viktigt för självförståelsen, men också för förståelsen hos den samhällsaktör man kommunicerar med. I denna kommunikation kan det ibland underlätta med en viss språklig anpassning. I kyrkoordningen står det exempelvis att ett av huvudsyftena med allt som församlingen gör är att människor ska komma till tro på Kristus.³⁹ Det är en viktig grund för församlingens teologiska självförståelse, men det kan vara svårt att använda i kommunikation med det sekulära samhället. Där används däremot ofta begreppet »existentiell hälsa«. Verksamhet som generellt främjar människors existentiella hälsa och livskvalitet

³⁸ Erik Blennberger i Blennberger & Hansson 2008, kapitel 4, »Diakoni, etik och ideologi«.

³⁹ Kyrkoordningen, andra avdelningen: församlingarna. Samtidigt är det grundläggande för det diakonala arbetet att det ska ske utan baktankar.

erbjuds även utanför kyrkliga sammanhang. Men möjligheten att bearbeta existentiella frågor utifrån en kristen referensram erbjuds oftast bara av kyrkor.

Möjlighet till kristen själavård

Inom församlingens ram finns det alltid tillgång till kristen själavård, liksom till ett andakts- och gudstjänstliv.⁴⁰ Det betyder inte att alla diakonala verksamheter som församlingen erbjuder måste innehålla sådana tydliga själavårdande moment. Däremot kan man hävda att det inom det diakonala arbetets sammanhang alltid bör finnas en möjlighet till specifikt kristen själavård för den som så önskar.

Omsorg och gemenskap

Att bidra med insatser som inte är en rättighet enligt lag men som kan vara viktiga komplement i människors vardag och livskvalitet kan betraktas som ett mervärde. Vänskap, medmänsklig omsorg och gemenskap utan krav på problemlösning eller förändring är exempel på sådana mervärden som erbjuds av både kyrkan och andra idéburna aktörer inom det civila samhället.

Flexibelt regelverk

Möjligheten till ett mer flexibelt regelverk hos en idéburen aktör kan också betraktas som ett mervärde, exempelvis möjligheten att kunna ge hjälp utöver sociala och mänskliga rättigheter. Ibland tipsar socialtjänsten klienter om att församlingar eller andra idéburna aktörer kan ha möjlighet att ge stöd utöver vad socialtjänsten inom sitt lagrum har möjlighet att ge.⁴¹

Ideellt engagemang

Eftersom diakoni är hela församlingens uppdrag innebär det att det bör finnas former för ideella medarbetares engagemang i verksamheten. Att ha tillgång till ideella medarbetare har ett

⁴⁰ I en rapport från kyrkokansliet om Svenska kyrkans närvaro på andra samhällsarenor var det tydligt att det som många samverkanspartners uppskattade och efterfrågade från Svenska kyrkan var dess specifika kompetens i tros- och livsåskådningsfrågor. Bodin 2013a.

⁴¹ För mer om ekonomiskt bistånd, se Magnus Bodin 2013b.

Möjligheten att bearbeta existentiella frågor utifrån en kristen referensram erbjuds oftast bara av kyrkor.

egenvärde för församlingen som levande organisation men kan också framhållas som ett mervärde i relation till andra aktörer eller för den församlingsbo som själv önskar engagera sig.⁴²

Vad händer med församlingens nuvarande verksamheter?

Även om det kan vara spännande med nya utmaningar, är de flesta av de verksamheter som församlingen redan bedriver förmodligen uppskattade av många människor. Många av verksamheterna bedrivs troligen i egen regi, i församlingens egna lokaler och utan kontakt med andra samhällsaktörer. Klassificeringsmodellen för diakonala verksamheter är ett hjälpmedel för att få en översikt över församlingens diakonala verksamheter.⁴³

Det är även viktigt att inventera personalens och de ideellas kompetens och erfarenheter.

Inventera

Om församlingen inte redan har gjort en inventering av de nuvarande verksamheterna behöver man ta ett steg tillbaka och inventera innan man planerar att starta nya. Detsamma gäller vilka lokaler som finns. Koppla gärna till lokalförsörjningsplanen.⁴⁴ Man behöver också reflektera över hur ändamålsenliga församlingens lokaler är för en viss verksamhet eller hur de kan anpassas. Detta arbete hör ihop med arbetet med lokalförsörjningsplaner. Det är även viktigt att inventera personalens och de ideellas kompetens och erfarenheter. Efter detta är det lättare att ta ställning till om det finns verksamheter som inte längre behöver vara kvar eller som skulle kunna utvecklas på andra sätt i samspel med andra.

Vilken grundinställning har församlingen till andra samhällsaktörer?

I det diakonala arbetet behöver församlingen reflektera över hur man ser på andra samhällsaktörer. Man kan se dem som partners i arbetet med att skapa ett gott samhälle och utgå från

⁴² Stöd angående ideellt arbete i Svenska kyrkan finns hos Ideellt forum i Svenska kyrkan, <http://ideellforum.se/>

⁴³ <https://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/diakonala-verksamheter>

⁴⁴ <https://internwww.svenskakyrkan.se/fastighetkulturav/hallbarhet/lokal-forsorjningsplaner>

att andra samhällsaktörer har goda intentioner i sina uppdrag att verka för ett gott liv för varje människa. En ytterlighet åt andra hållet är att se andra som parallella aktörer eller konkurrenter.

Respekt och ansvarsfördelning

En tydlig ansvarsfördelning och respekt i förhållande till andras ansvarsområden är grundläggande oavsett vilken roll församlingen agerar utifrån. När man respekterar varandras olika roller och funktioner bör det också finnas utrymme för både samverkan och konstruktiv kritik.

Sponsring

Sponsring är en form av samverkan. Det är vanligt med sponsring från privata företag till olika verksamheter inom civilsamhället. Församlingen behöver reflektera över hur man ställer sig till om ett privat företag vill sponsra församlingens diakonala verksamheter.

Hur ställer sig församlingen till att verka på andra arenor?

Ett annat vägval är huruvida och i vilken grad en församling kan tänka sig att lämna sin egen sfär för att verka tillsammans med andra på deras arenor. Den största delen av församlingars diakonala verksamheter brukar ske i församlingens egna lokaler, utan någon närmare samverkan med andra samhällsaktörer.

Men om en församling på ett ömsesidigt sätt vill samverka med andra samhällsaktörer kan den behöva vara beredd på att verka på någon annans arena. Det kan exempelvis bero på att verksamheten eller målgruppen går utöver församlingens geografiska gränser. En kommun har till exempel ofta ett större upptagningsområde än en enskild församling. Verksamheten kan också passa bättre att bedrivas på en annan plats än i församlingens lokaler. Exempel på arenor som inte är församlingens egna är köpcentrum, sjukhus, skolor, fritidsgårdar, idrottsanläggningar, fängelser, gator och torg, internet, äldreboenden, företag eller andra idéburna aktörers verksamheter.

Institutionssjälvården har redan en vana att verka på andra arenor, men för församlingens övriga verksamheter kan en reflektion behövas.

Är församlingen medveten om och beredd på ett rollbyte?

En församling behöver vara uppmärksam på det rollbyte som kan ske när den på olika sätt samspelar med andra samhällsaktörer. Vilken roll församlingen får i förhållande till en individ kan ändras. Det kan vara en stor skillnad mellan att delta i församlingens verksamhet på helt frivillig basis och att vara placerad hos församlingen för att göra praktik eller arbetsträna. En sådan verksamhet innefattar ofta närvaroplikt för konfidenten gentemot exempelvis arbetsförmedling, socialtjänst, kriminalvård eller försäkringskassa. Även församlingens medarbetare måste då kanske vidga sin roll och i praktiken fungera som kontrollanter som rapporterar till aktuell myndighet. I ett sådant fall har församlingen bytt karaktär i arbetet från förbehållslös omsorgsförmedlare till problemlösare med rapporteringsansvar.⁴⁵ För att undvika missförstånd är det viktigt att församlingen från början är tydlig gentemot konfidenten om vilka villkor som gäller.

Vill församlingen ingå i ett konkurrerande sammanhang?

Att vara utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster innebär i de flesta fall att församlingen verkar på en konkurrensutsatt marknad. Oavsett om en församling har för avsikt att starta en förskola, ett LSS-boende, en familjerådgivning, ett äldreboende, ett natthärbärge eller liknande, kan det finnas andra privata eller idéburna aktörer som vill konkurrera om samma uppdrag. Församlingen behöver ta ställning till om den vill vara en del av en sådan marknad. Man behöver vara medveten om att det kan innebära att man kommer att konkurrera om uppdrag med exempelvis en stadsmission. Ett konkurrerande sammanhang innebär, förutom möjligheter, också risker. Utfö-

⁴⁵ Se vidare om verksamheter med olika fokus, s. 28.

**HUR
ASSOCIERAR
DU TILL ORDET
NÄRVARO-
PLIKT?**

rarupdraget kan upphöra, ibland med kort varsel, vilket kan få konsekvenser för såväl personal som konfidenter och ekonomi.

Hur ska församlingen värna sin röstbärrroll?

Att gå in i samverkan eller att bli utförare innebär att man också går in i en relation med en eller flera parter. Samtidigt har församlingen ett ständigt uppdrag att stå på utsattas människors sida och vara en kritisk röst om deras rättigheter åsidosätts. Det kan innebära att man behöver rikta kritik även mot den man samverkar med. Här behöver det finnas tydlighet både inom församlingen och gentemot en eventuell annan part. Man kan exempelvis luta sig mot de sex principer för samverkan mellan idéburna organisationer och det offentliga som en överenskommelse mellan regeringen, idéburna organisationer inom det sociala området och Sveriges Kommuner och Regioner har formulerat. Självständighet och oberoende är en av de grundläggande principerna.⁴⁶

Hur ska församlingen avgränsa?

En församling kan inte göra allt och inte heller ha kontakt med alla. Verksamhetsområde och målgrupp kan väljas efter en analys av församlingens diakonala verksamheter, vilka behov som finns och vilken kompetens församlingen har bland anställda och ideella.⁴⁷ I samband med det blir det också tydligare vilka andra samhällsaktörer församlingen ska samspela med. Kanske bör församlingen samverka med exempelvis skola, socialtjänst, psykiatri, arbetsförmedling, kulturaktörer eller Röda korset. När församlingen väl har identifierat möjligt verksamhetsområde och målgrupp är det viktigt att tydliggöra vad man vill och har möjlighet att bidra med. Det görs genom en verksamhetsidé eller affärsidé. Om verksamheten involverar näringsverksamhet behöver detta sedan utvecklas till en affärsplan.⁴⁸

⁴⁶ <http://nodsverige.se/om-nod/>

⁴⁷ Underlag för bearbetning av detta finns på s. 92 (och framåt).

⁴⁸ Se mer om affärsplan i utförarrollen, s. 77.

En församling kan inte göra allt och inte heller ha kontakt med alla.

Konkreta tips och råd när församlingen har bestämt sig

Utöver församlingens diakonala verksamhet i egen regi finns det alltså tre övergripande roller genom vilka församlingen kan verka i relation till det omgivande samhället: röstbärare, samverkanspart eller utförare. I detta kapitel finns några konkreta tips och råd utifrån dessa tre roller. Råden är framtagna med hjälp av personer med erfarenhet av att verka inom någon av rollerna. Dessa personer kommer främst från Svenska kyrkans sammanhang och närstående organisationer, men även från andra delar av civilsamhället och forskarvärlden.

Tanken är att andras erfarenhet kan vara till hjälp för den församling som vill utveckla eller träda in i någon av de tre rollerna.

Råd i rollen som röstbärare

Att påtala systemfel, maktmissbruk, fördomar eller strukturer som påverkar människor negativt är en del av kyrkans diakonala uppdrag. I avsnittet »Diakonitriangeln som verktyg – fördjupning« i den här vägledningen ges fördjupning om hur församlingen kan arbeta rättighetsbaserat. Här följer tips och råd för den som vill utveckla rollen som röstbärare.

INFÖR SYSTEMFELSRAPPORTERING. Är det ett icke-fungerande mönster som återupprepas? Skapa forum för att samla in fakta. Det kan vara på pastorats-, stifts- eller nationell nivå. Använd diakonens kompetens för att tolka det som sker. Kom ihåg att arbetstid kan behöva avsättas till detta. Samordna.

ANALYSERA. Vad är rykten och vad är fakta? Är det lagar som bryts? Är det lagar som saknas? Var påläst och insatt om hur det offentliga fungerar. Handlar det om medborgerliga rättigheter

eller mänskliga rättigheter? Eller är det medmänsklig omsorg som saknas?

TESTA DIALOG. Påverkansarbete behöver inte ske inför öppen ridå. Ibland kan det vara mer effektivt att påverka genom direkt kontakt med viktiga nyckelpersoner, exempelvis chefer och politiker. Skapa relationer till dessa. I samverkansroller bör man redan i början diskutera uppdraget som röstbärare och hur kritik ska framföras. Församlingens diakon kan fungera som ett slags samhällsguide som kan länka till, och medla mellan, olika myndigheter. Om dialogen inte fungerar kan man behöva gå vidare och driva opinion.

SAMRÅD MED ANDRA DELAR AV KYRKAN. Svenska kyrkan på exempelvis nationell nivå arbetar långsiktigt med många frågor som inte syns i media. På den nationella nivån finns bland annat en policyfunktion som arbetar med påverkansarbete. För den enskilda församlingen som vill bedriva påverkansarbete kan det vara väsentligt att samråda med stiftet och den nationella nivån. Att bedriva påverkansarbete tillsammans med andra minskar också utsattheten. Tänk på att det som en enskild församling uttalar sig om kan uppfattas som hela Svenska kyrkans åsikt. Ha argument för att församlingen uttalar sig just i denna fråga (och inte i en annan).

KOMMUNIKATÖRSKOMPETENS. Samverka med kommunikatörer i församling, stift eller på nationell nivå om bedömningen är att det bör göras exempelvis en debattartikel, ett offentligt uttalande eller ett uppdrag. Kom ihåg att opinion inte nödvändigtvis behöver innebära konflikt. Det kan också vara att definiera ett problem och sprida kunskap. Kommunikatörernas uppdrag är att hitta de bästa sätten att nå ut med ett budskap.

FÖRANKRA ENGAGEMANGET I FÖRSAMLINGEN, hos ansvarig chef och sakkunniga i frågan. Kom överens om vad som ska sägas, vilka som ska skriva under eller delta i en uppvaktning eller vem som ska uttala sig om media ringar. Var öppen och inte hemlighetsfull. Skriv inte under alla namninsamlingar.

Församlingens anställda kan inte engagera sig i och vara insatt i allt. Var strategisk. Motivera också engagemanget teologiskt. Tänk in förtroendevalda, anställda, ideella. Om man uttalar sig i församlingens namn bör detta vara förankrat hos kyrkoherden. Kom samtidigt ihåg att diakonen har ett särskilt mandat och uppdrag att vara röstbärare i församlingen.⁴⁹ Se till att det finns tid och kompetens för denna arbetsuppgift.

PRECISERA VILKA FÖRSAMLINGEN VILL NÅ. Vilka är det som behöver höra det som församlingen vill säga? Har de makt att påverka? Sträva efter att möta människor på strategiskt sett samma nivå, exempelvis chef till chef, politiker till politiker och så vidare.

TÄNK ÖVER SÄKERHETSFRÅGOR. I dagens samhälle och med sociala medier kan en församling eller enskild anställd eller ideella medarbetare bli föremål för hot och trakasserier när man tar ställning i vissa frågor. Det behöver finnas beredskap för det.

AGERA SOM ETT SÄTT ATT PÅVERKA. Man kan också uppmärksamma utsatthet genom praktisk handling. Att skapa ett tillfälligt härbärge eller att dela ut gratis mat kan vara ett slags intervention som kan leda till beslut om åtgärder hos makthavarna. Se samtidigt upp så att handlingen inte blir en ersättning för någon annans ansvar. Gör den inte under tystnad. Låt den vara tillfällig.

GÖR DET SNYGGT. Tänk på grafiska uttryck, formuleringar, rättstavning, klädsel och liknande. Medieträning kan behövas.

ACCEPTERA INTERNA MENINGSSKILJAKTIGHETER. Det är viktigt att vara beredd på att det kan finnas olika åsikter inom församlingen om ett identifierat problem. Man kan exempelvis ha olika åsikter om hur en lösning av problemet skulle se ut. Var beredd på diskussion och var öppen för olikheter. Utgå från att ni strävar efter det bästa för alla, även om ni har olika syn på hur man ska nå dit.

⁴⁹ Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan 2014.

SE UPP FÖR DYSTOPIN. Fokusera på att förmedla kraft att förändra det som kan förändras snarare än en hopplöshet inför all världens elände. Allt blir inte sämre. Att ensidigt sprida en bild av att allt är på väg utför är en alltför svartvit bild av världen, och den riskerar också att sprida uppgivenhet i stället för handlingskraft, det vill säga tvärtemot det hopp som kyrkan vill stå för.

Råd i rollen som samverkanspart

TA KONTAKT. Inbjud på ett tidigt stadium exempelvis kommunen eller en annan församling till ett förutsättningslöst samtal. Har det hänt saker som gör det naturligt att träffas och samtala? Uttrycker kommunen något särskilt behov? Identifiera utmaningarna. Har församlingen en idé om vad den tycker behövs och kan bidra med?

Att vilja samverka innebär att man tror att den andre har något att bidra med.

SAMVERKA MED ANDRA IDÉBURNA. Att ha ett samverkande förhållningssätt är viktigt också i förhållande till andra församlingar och idéburna aktörer inom det civila samhället. Tillsammans blir de ideella aktörerna en starkare part. Det kan vidare uppfattas märkligt om flera olika församlingar söker samverka med exempelvis kommunen inom samma verksamhetsområden utan att först ha samtalat med varandra.

LÄS PÅ OM SAMVERKANSPARTEN. Att vilja samverka innebär att man tror att den andre har något att bidra med. Men vad har den andre för uppdrag? Skaffa kunskap och var uppdaterad om villkor och de eventuella lagar och regelverk som styr samverkanspartens uppdrag.

HA MANDAT FRÅN FÖRSAMLINGENS LEDNING. Det är onödigt att lägga tid på att skapa relationer och ge falska förhoppningar om samspel om det inte är förankrat. Kontakten bör inte stå och falla med enskilda eldsjälur utan vara något som församlingen gemensamt vill och har tagit beslut om.

KONTAKTA RÄTT PERSON HOS AKTUELL SAMVERKANSPART. Det är lika viktigt att kontaktpersonen hos den samhällsaktör som församlingen vill samspela med också har ett mandat som

är förankrat. Det är en strategisk grundförutsättning för att samverkan ska hålla i längden att det finns en stabil struktur att bygga på. Kontakten bör vidare bygga på personens funktion, inte på personen i sig. Annars finns det risk att kontakten upphör om han eller hon byter jobb.

TRÄFFAS REGELBUNDET. Att bygga långsiktiga och hållbara nätverk kräver tålamod och uthållighet. Detta står dock inte i motsats till att också vara öppen för spontana samverkansinsatser vid plötsliga behov. Arbeta på att skapa ett ömsesidigt förtroende. Var nyfikna. Lär känna varandra både som människor och organisationer.

RESPEKTERA DEN AKTUELLA SAMVERKANSPARTENS ANSVARSOMRÅDEN. Var tydliga med gränser, såväl utåt som inåt i församlingen och i relation till konfidenter. Var beredd på att parterna som samverkar ibland kommer att tycka olika. Det ingår i samspelet.

VÄRNA RÖSTBÄRARROLLEN. Var tydlig med att församlingen alltid har en roll som röstbärare. Klargör förväntningar åt båda håll om hur kritik ska hanteras. Även om man har en nära relation, måste det finnas utrymme för röstbärandefunktionen.⁵⁰

FORMULERA EN GEMENSAM VISION. Kan de utmaningar som finns leda till idéer om samverkan? Vad vill ni göra tillsammans? Vad behöver målgruppen? Preciserat mätbara mål. Var noga med en rimlig ambitionsnivå. Sök konsensus.

VAR EN LÄNK. Ett sätt att respektera varandras ansvarsområden är att länka till varandra. När man känner förtroende för och räknar med varandra som partners är det naturligt att man informerar om varandras möjligheter att ge hjälp. Det kan innebära allt från att tipsa konfidenten, låna ut en telefon och ordna med kontaktuppgifter till myndigheter, till att följa

⁵⁰ Se s. 66.

med den som söker hjälp till olika möten som stödperson eller formaliserat ombud.

GÖR ÖVERENSKOMMELSER. Vissa problemsituationer är återkommande. Kom överens och gör en handlingsplan med samverkansparten om hur sådana situationer kan lösas. Gärna skriftligt dokumenterat.

VAR JURIDISKT HÅLLBAR. Om samverkan ska formaliseras i skriftliga dokument måste de vara juridiskt hållbara. Det är viktigt att församlingen kan leva upp till de avtal som den skriver under.

FÖLJ UPP. Utvärdera. Ju tydligare mål, desto lättare att se om de har uppnåtts. Beskriv det som gjorts. Stämmer det med vad ni ville uppnå? Var beredd på att nya politiska beslut kan ändra förutsättningarna för samverkan. Behöver målen omformuleras? Fundera på att använda kvalitetsledningssystem.⁵¹

HA TÅLAMOD. Det kan ta tid att få den egna organisationen att arbeta på nya sätt. Mycket tid kan gå åt till intern oro och förankring. Låt församlingen inspireras av goda exempel.

Råd i rollen som utförare

Om församlingen väljer att gå in i en roll som utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster ska det finnas en koppling till den grundläggande uppgiften. Samtidigt handlar utförarrollen mycket om ett affärsmässigt sätt att tänka, vilket kräver både professionalitet och fackmannakunskap. Regelverk och annat som man måste känna till kan upplevas som omfattande. Denna typ av verksamhet kommer också på olika sätt att behöva kvalitetssäkras inför uppdragsgivarens tillsyn. Det behöver inte vara något som ska avskräcka, men det är något man bör

⁵¹ Läs mer om kvalitetsledningssystem på t.ex. <https://skl.se/demokratiledningstyrning/kvalitetstyrforlojapputveckla/kvaliteteffektivitet/ledningssystemsystematiskt kvalitetsarbete.2064.html>. Svenska kyrkans projekt Mer än jobb har också arbetat fram ett material som kan användas. <https://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/sma-steg-for-hallbar-utveckling---kvalitetsarbete-for-praktik-och-arbetstraning>

vara medveten om. Det viktigaste av råden nedan är därför att säkra den särskilda kompetens som krävs.

Råden nedan är tänkta att ge en orientering om vad som kan behövas om man önskar gå in i rollen som utförare.

ANVÄND KONTAKTER. Att bli utförare åt myndigheter skiljer sig från rollen som samverkanspart. Men en god samverkan skapar förtroende och kan vara en grund för fortsatt samspel. Skapa goda relationer till ansvariga tjänstemän.

BÖRJA I LITEN SKALA. Det kan ofta innebära en stor ekonomisk satsning att starta en ny utförarverksamhet, och det kan ta tid att komma igång och få kunder. Så skynda långsamt för att undvika ekonomiska risker

FORMULERA VISIONEN OCH VERKSAMHETSIDÉN. Denna måste bygga på efterfrågan. Beskriv den verksamhet som församlingen vill utföra, varför ni vill bedriva den och varför just ni bör få förtroendet.⁵²

SKAFFA ENTREPRENÖRSKOMPETENS. När visionen blivit till en verksamhetsidé krävs någon som kan arbeta vidare med att skapa förutsättningar för att förverkliga den. Detta kräver professionell kompetens. Om den inte finns hos någon anställd kan kunskapen finnas hos någon förtroendevald eller hos någon ideell medarbetare. En samverkan med exempelvis en stadsmision, en diakoninstitution eller organisationen Hela Människan kan också vara en möjlig väg att erhålla entreprenörskompetens. Räkna med att församlingen kommer att behöva anställa någon som arbetar med frågan eller köpa in konsulttjänster.

GÖR EN AFFÄRSPLAN. Vad är det för utföraruppdrag som ska säljas? Församlingen måste se till att verksamheten på sikt går runt, med ett visst överskott för verksamhetsutveckling.⁵³ Hur

⁵² Läs mer: <https://www.verksam.se/fundera/socialt-foretagande>

⁵³ Tips på affärsplan: <https://www.verksam.se/fundera/skapa-en-affarsplan>

Beskriv den verksamhet som församlingen vill utföra, varför ni vill bedriva den och varför just ni bör få förtroendet.

mycket pengar och vilka resurser kan församlingen tänka sig att satsa i ett inledningskede?

GÖR RISKANALYS. Förutom att identifiera risker med idén värderar en riskanalys också sannolikheten för att det befarade ska inträffa och konsekvenserna om det gör det. På så vis kan man bedöma om det är värt att genomföra idén och hur man i så fall ska hantera eventuella problem, eller om riskerna är för stora.⁵⁴

TA DEL AV STYRDOKUMENT, LAGAR, BESTÄMMELSER OCH DET UPPHANDLINGSTEKNISKA. Vilka lagar och bestämmelser är det som styr den typ av verksamhet som församlingen vill starta? Vid exempelvis förskola och skola gäller bland annat skollag och läroplan. I andra fall gäller andra styrdokument. Vissa verksamheter kräver särskilda tillstånd av exempelvis Inspektionen för vård och omsorg. Lokalerna behöver vara ändamålsenliga. Det finns exempelvis bestämmelser om brandsäkerhet, hygien, mathantering, arbetsmiljö, arbetsrätt och skatter. Inträdet på marknaden sker antingen genom Lagen om offentlig upphandling (LOU) eller Lagen om valfrihetssystem (LOV).⁵⁵ I upphandlingar är tiden ofta knapp och villkoren komplicerade. Bevaka när offentliga upphandlingar utlyses.

VÄLJ FÖRETAGSFORM/ASSOCIATIONSFORM.⁵⁶ Det är viktigt att inte blanda ihop församlingens egen ekonomi med utförarverksamhetens. Det är inte meningen att kyrkoavgiften ska gå till sådant som ska vara skattefinansierat. I rollen som utförare av offentligt finansierade välfärdstjänster kan krävas stora ekonomiska satsningar, exempelvis för att bekosta lokaler och personal. Verksamheten är dessutom ibland momspliktig. Därför

⁵⁴ Det finns många olika modeller för riskanalys. Några tips ges här: <http://projektledarutbildning.se/gratis-dokumentmall-for-riskanalys/>

⁵⁵ Information om LOU för leverantörer: <http://www.upphandlingsmyndigheten.se/leverantorer>. Där finns också en vägledning för leverantörer inom LOV: <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/verktyg/publikationer/lagen-om-valfrihetssystem-lov-vagledning-for-utforare/> På <https://www.valfrihetswebben.se> finns bl.a en lista över vilka kommuner som har infört LOV.

⁵⁶ <https://www.verksam.se/starta/valj-foretagsform>. Ibland används även begreppet »associationsform«.

behöver församlingen fundera över vilken företagsform som är lämpligast. Tidigare har stiftelser och föreningar varit vanliga. Det innebär dock att församlingen juridiskt sett lämnar ifrån sig kontrollen. Det finns många föreningar och stiftelser som från början uppfattats som en del av eller väldigt nära församlingars verksamhet, men som så småningom blivit helt åtskilda. Aktiebolag som verksamhetsform är dock ett alternativ som församlingen lättare kan kontrollera, om det organiseras som ett dotterbolag direkt under församlingens kyrkoråd.⁵⁷

SKAPA EN STYRGRUPP. Ibland behövs snabba beslut. Det är inte säkert att församlingens vanliga rutiner för att exempelvis snabbt anställa personal räcker. Församlingen måste kunna leva upp till sina avtal.

ANSTÄLL RÄTT KOMPETENS. I utföraruppdrag behövs personal med den utbildning som krävs för uppdraget. En del utföraruppdrag, till exempel förskola och HVB-hem, kräver särskild utbildning hos chefen. Vidare ska inte ideella medarbetare ansvara för och arbeta med de grundläggande utföraruppgifterna, men de kan komplettera med andra värdefulla insatser.

ANVÄND KVALITETSLEDNINGSSYSTEM. I rollen som utförare behöver församlingen kunna visa uppdragsgivaren att verksamheten håller god kvalitet. Verksamheten behöver regelbundet utvärderas och kvalitetssäkras. Församlingen bör använda sig av ett vedertaget kvalitetsledningssystem.⁵⁸

VÄRNA RÖSTBÄRARROLLEN. Var tydlig med att församlingen alltid har en roll som röstbäare. Klargör förväntningar åt båda håll om hur kritik ska hanteras.

⁵⁷ Se vidare i Svenska kyrkans utredningar. 2009:1, bilaga 4, Specialutredning kring företagsformer, skattefrågor m.m.

⁵⁸ Ett vanligt kvalitetsledningssystem är ISO 9001. <https://www.sis.se/iso9001/>

FÖRDJUPNING

Diakoni som teologiskt begrepp

Det som i diakonitriangeln är mitten, identiteten, är diakoni som ett teologiskt begrepp. Det kan därför vara bra att känna till några vanliga teologiska utgångspunkter.

I biskopsbrevet om diakoni står det att kyrkans diakoni vilar i »Guds aktiva kärlek till sin skapelse som ytterst kommer till uttryck genom Jesus Kristus. Guds sändning av Kristus får gå vidare i och genom oss som är kallade att vara Kristi kyrka. Vår kallelse är att i Kristi efterföljd, formade av den heliga Anden, låta Guds kärlek flöda vidare i det sociala samspel vi är skapade till. Det innebär att vi ställer oss till förfogande i allt arbete för det goda och kärleksfulla i världen och i kampen mot ondska och destruktivitet.«⁵⁹ Biskopsbrevet sammanfattar några grundläggande teologiska utgångspunkter för att utöva diakoni, nämligen skapelseteologi, kristologi och ecklesiologi. Dessa kombineras ofta på olika sätt, men renodlade kan de var för sig kortfattat presenteras som följer.⁶⁰

Ett uttryck för att vara skapad till Guds avbild

Gud har skapat hela världen och alla människor och verkar genom sin skapelse. Människan är Guds medskapare och förvaltare. Ur ett skapelseteologiskt perspektiv har allt gott som utförs i världen sitt ursprung hos Gud, vem det än utförs av. Det gäller både goda samhällssystem och individuell omsorg. Alla människor är skapade till Guds avbild med en inneboende känsla av vad som är rätt och fel. Alla har därför en möjlighet

⁵⁹ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015.

⁶⁰ Här ges en kort sammanfattning. För den som vill läsa mer om diakonins teologi rekommenderas *Ett biskopsbrev om diakoni*. Vidare läsning finns också exempelvis i Sveriges kristna råd 2014, Blennberger & Hansson 2008 eller Dietrich, Jørgensen, Korslien & Nordstokke (red.) 2014.

att genom omsorg vara med och återupprätta skapelsen. Därför är det ur en skapelseteologisk syn på diakoni självklart att samverka med alla goda krafter.

Ett uttryck för kristen tro

Diakoni är en del av livet som kristen. Det är en konsekvens av dop och tro, grundad i Kristi kärlek. Jesus är den stora förebilden och visade genom sitt tjänande liv och när han gav sitt liv för andra hur en kristen ska behandla sina medmänniskor. Den kärlek som den kristne fått av Jesus i överflöd ges vidare till medmänniskan genom goda gärningar, och de behöver inte vara bundna till en enskild församling. Ur ett kristologiskt perspektiv är Jesus den främste diakonen: som medmänniska, tjänare och samhällskritiker. Ytterst är han ett bevis på detta när han dör på korset som den lidande tjänaren. Den kristnes uppgift är att gå i Jesu fotspår och genom helgelsen formas till att bli mer och mer lik Jesus i sin livshållning.

Ett uttryck för kyrkans liv

Diakoni är ett utflöde av kyrkans väsen och identitet. Ur ett ecklesiologiskt perspektiv är diakoni en egenskap i att vara kyrka som binder ihop gudstjänstliv och vardagsliv. När diakonen medverkar vid altaret iklädd liturgisk klädsel blir denna koppling tydlig.

Diakonin identifierar sig med dem som lider. Det som konstituerar kyrkan är Guds nåd, men nåden är alltid diakonal, den kräver inte motprestation. Genom den heliga anden utrustas alla kristna att från gudstjänsten bära kyrkans budskap vidare ut i världen i ord och handling.

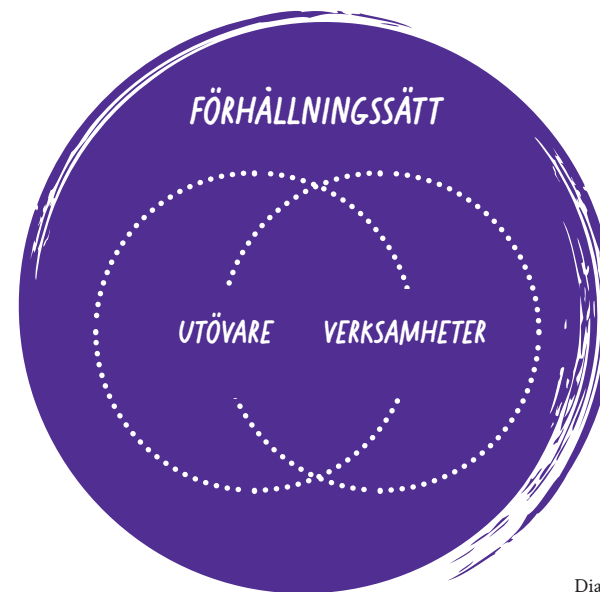
Ur ett skapelse-teologiskt perspektiv har allt gott som utförs i världen sitt ursprung hos Gud.

Diakonalt förhållningssätt – fördjupning

Varje kristen och varje församling har till uppgift att i sin livshållning och i sitt bemötande av andra visa kärlek och omsorg om medmänniskan och skapelsen.

I en atmosfär som präglas av ett diakonalt förhållningssätt visas omsorg tillsammans med respekt för vars och ens integritet. Där finns en öppenhet för människors situation som bygger upp och frigör.⁶¹ I församlingens liv ska ett diakonalt förhållningssätt genomsyra allt, som i figuren nedan. Det är inte knutet till särskilda verksamheter eller utövare utan kan även röra arbetsmiljö, hur man svarar i telefon och så vidare.

Diakonalt förhållningssätt.
Erik Blennberger 2017.

⁶¹ Ett biskopsbrev om diakoni 2015, s. 31.

VILKA FEM NYCKELORD VÄLJER DU?

Det är inte bara viktigt *vad* som görs i det diakonala arbetet utan även *hur* det görs, och vilket förhållningssätt som genomsyrar arbetet. Det gäller i församlingens liv i stort, men särskilt i situationer som präglas av en ojämlik maktbalans.⁶² Ett sätt att samtala om vad man vill ska prägla församlingens diakonala förhållningssätt är att använda nyckelord eller nyckelmeningar.

Nyckelord

I listan här intill finns ett antal nyckelord som den teoretiska litteraturen om diakoni och medarbetare inom Svenska kyrkan menar är särskilt förknippade med diakoni.

Orden kan användas som nycklar som öppnar för samtal, men även som nycklar i betydelsen ledtråd, kod eller lösning. För varje nyckelord bör man därför fundera över hur detta ska uttryckas. Det behöver vara konsekvent och trovärdigt. Om man exempelvis har valt ordet »hållbarhet« kan man behöva fundera över allt ifrån om man använder engångsmaterial till huruvida man ska ge en matkasse eller kontakta kommunen när någon ber om ekonomiskt stöd. Om man använder ordet »öppenhet« är det motsägelsefullt om kyrkan är låst större delen av tiden, och om man väljer »fred« bör inte arbetslaget präglas av segdragna konflikter. För att ta några exempel.

Nyckelorden i listan kan användas som diskussionsunderlag, jämförelse eller inspiration. Orden kan kopieras och klippas ut. Varje person väljer de ord som han eller hon tycker är viktigast. Börja till exempel med tio per person och försök sedan få ner det till fem. Vilka blev det? Varför? Var det svårt?

Nyckelmeningar

I nästa skede kan man sedan formulera så kallade nyckelmeningar. De kan i sin tur fungera som ett slags utgångspunkter för vad man vill ska känneteckna församlingens diakoni.

Här är några förslag till nyckelmeningar:

- Vi bär alla på en sårbarhet, och även den som känner sig stark i dag kan hamna i utsatta situationer i livet.

⁶² Blennberger 2013, s. 84. Se även *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 41.

Ord som förknippas med diakoni

HOPP

MÖTEN

GUDSNÄRVARO

MEDMÄNSKLIGHET

MYNDIGGÖRANDE

TRO

KÄRLEK

BARMHÄRTIGHET

MÖJLIGGÖRANDE

TILLIT

LIVSGLÄDJE

MEDKÄNSLA

LYHÖRDHET

LYSSNANDE

UTHÅLLIGHET

BEKRÄFTELSE

ÖDMJUKHET

ANSVAR

FRI VILJA

FRED

FÖRSONING

HÅLLBARHET

INSPIRATION

NÄRVARO

PROFESSIONALITET

RELATION

RESPEKT

SOLIDARITET

TROVÄRDIGHET

VÄRDIGHET

DELAKTIGHET

TRYGGHET

UTVECKLING

HJÄLP

JÄMLIKHET

MOD

MÖTE

OMSORG

ÖMSESIDIGHET

FÖRBÖN

EMPATI

MENING

SAMARBETE

SJÄLVHJÄLP

INTEGRITET

LIKA VÄRDE

GEMENSKAP

EGENMAKT

FÖRÄNDRING

..... HÄR KAN
DU Fylla
PÅ MED
..... EGNA ORD

- Vi vill bemöta varandra med respekt, uppmärksamhet, vänlighet och som jämlikar inför Gud.
- Vi vill stärka modet att förändra destruktiva mönster.
- Vi vill frigöra människors egna resurser.
- Vi vill dela både glädje och sorg.
- Vi hjälper inte andra, vi hjälper varandra.

* ANVÄND FÖRSLAGEN TILL NYCKELMENINGAR SOM UNDERLAG FÖR SAMTAL OM ETT DIAKONALT FÖRHÅLLNINGSSÄTT. DE KAN ANVÄNDAS SOM DE ÄR ELLER KOMPLETTERAS MED ANDRA.

Diakonal uppförandekod

Lutherska världsförbundet (LVF) har tagit fram ett utkast till en diakonal uppförandekod. Den kan fungera som reflektionsunderlag eller som något att stämma av församlingens verksamheter och förhållningssätt emot. I kodens sista stycke (om utförande) finns flera nyckelord, till exempel medkänsla.

Testa gärna att identifiera LVF:s nyckelord och jämför med de nyckelord och nyckelmeningar ni själva skulle välja.⁶³

Diakoni, teologiskt sett:

- är grundad i nåden och ett uttryck för vår kristna tro;
- utformas med Kristi liv och tjänst som förebild;
- är en rörelse som går från Gud genom oss för att möta människor som lider (fysiskt, psykiskt, andligt och socialt) och lever i nöd och som Kristus visar sig i;
- söker återspegla och vittna om Guds villkorslösa kärlek och omsorg om skapelsen;
- ligger inbäddad i kyrkans holistiska⁶⁴ mission.

⁶³ Följande avsnitt är hämtat från *Diakoni i kontext: Förvandling, försoning, bemyndigande* 2015, s. 97–98.

⁶⁴ Med holistisk menas att helheten är större än summan av delarna. Man skulle kunna översätta det med »övergripande«.

Diakoni, till sitt syfte:

- söker vidmakthålla människovärdet;
- söker återställa brutna relationer och främja helande och försoning i grupper och samhällen;
- värnar om skapelsens integritet;
- fördömer orättvisor och verkar för fred och rättvisa, i linje med sin profetiska kallelse:
- erbjuder hjälp till människor i nöd;
- strävar efter förvandling för alla berörda.

Diakoni, i sitt utförande:

- utgår från medkänsla, inklusivitet, ömsesidighet, respekt och ansvar som sina grundläggande värden;
- uttrycker en solidaritet och ett ömsesidigt ansvar som når över gränser och söker tillfällen att dela resurser;
- söker ingå allianser ekumeniskt, med människor av annan tro och med andra aktörer i civilsamhället;
- arbetar med delaktighet, följeslagarskap och bemyndigande som sina främsta metoder;
- är kontextuell och använder sig för den skull av olika metoder;
- är medveten om sina begränsningar och om risken att skapa beroendesituationer.

Diakonala verksamheter – fördjupning

Diakonala verksamheter är kyrkligt anknutna, gemenskapsfrämjande och/eller problemlösande insatser. De syftar till att främja och värna en god livskvalitet för alla medmänniskor och återupprätta en värld i utsatthet.

Det övergripande uppdraget i kyrkans diakonala verksamheter är att utifrån kristen tro vara med och skapa ett gott samhälle. Ett gott samhälle är socialt, ekonomiskt, ekologiskt och andligt hållbart och präglas av omtanke, tillit och alla människors lika värde.⁶⁵

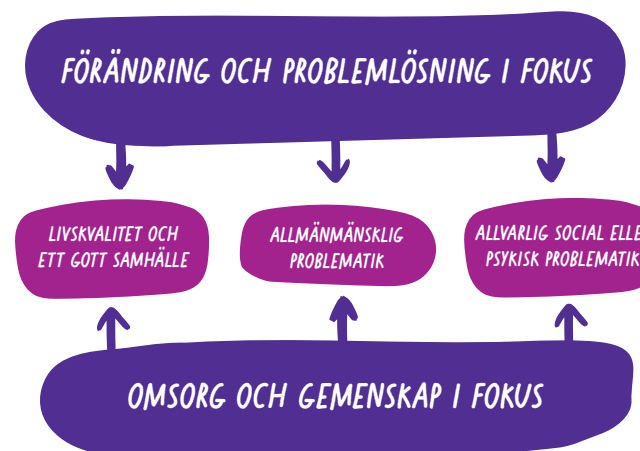
Behov och tillgångar

Det är viktigt att skapa sig en bild av vad som behövs just i det lokala sammanhanget. Församlingen behöver regelbundet göra en omvärldsanalys och reflektera över sin diakonala verksamhet utifrån den, till exempel genom metoden se – analysera – handla.

** VILKA BEHOV OCH VILKA TILLGÅNGAR FINNS? VILKA FORMER AV UTSATTHET FINNS PÅ VÅR ORT? I OMVÄRLDEN?
* HAR VI INHÄMTAT KUNSKAP FRÅN MARGINALISERADE GRUPPER OCH BARN? HUR SVARAR VI PÅ UTSATTA MÄNNISKORS BEHOV?*

Utsatthetens vidare sammanhang och grundorsaker behöver finnas med i bedömningen från början.

⁶⁵ Jämför med de globala målen i FN:s Agenda 2030, <http://www.globalamalen.se>

Klassificeringsmodell för diakonala verksamheter. Magnus Bodin och Miriam Hollmer 2016.

Klassificeringsmodellen som verktyg

Bilden ovan är en illustration av övergripande verksamhetsområden och huvudsakligt fokus (tidigare presenterad på s. 25). Som pilarna indikerar kan en verksamhet ha inslag av både förändring och omsorg, men ofta finns ändå ett huvudsakligt fokus.

En inventering av alla verksamheter som bedrivs kan till att börja med klassificeras enligt de tre övergripande verksamhetsområdena. Vilken sorts insatser är de? Därefter kan man försöka renodla verksamhetens huvudsakliga fokus. Är det framför allt omsorg och gemenskap som erbjuds eller syftar de till förändring eller problemlösning?

Tanken är att klassificeringsmodellen ska kunna användas som:

- ett sätt att inventera och strukturera församlingens nuvarande diakonala verksamheter
- en hjälp i arbetet att tänka strategiskt framåt i verksamhetsutvecklingen.

En inventering visar vad som görs i dagsläget och ryms därigenom inom momentet *se* i metoden *se – analysera – handla*. Den visar också hur väl det man gör stämmer överens med vad man skulle vilja prioritera. Då har man kommit till momentet *handla*.

Metod för att inventera diakonala verksamheter

Det går att tänka sig flera olika metoder vid en inventering av diakonala verksamheter. Ett förslag är att ha klassificeringsmodellen på en vägg där post it-lappar med verksamheter placeras inom det fält där de huvudsakligen hör hemma. Det ger också en omedelbar överblick över om församlingens verksamheter koncentreras inom något område.

TIPS: RITA UPP EN STOR KLASSIFICERINGSMODELL PÅ EN WHITEBOARD. PLACERA POST IT-LAPPAR MED FÖRSAMLINGENS VERKSAMHETER DÄR DE HÖR HEMMA.

Exempel på verksamheter

Här följer exempel från många olika verksamheter utifrån de tre övergripande verksamhetsområdena. De ska ses som exempel som kan inspirera.

Livskvalitet och ett gott samhälle

Exempel på främjande och värnande insatser med en diakonal dimension, som i första hand handlar om att bejaka livet, snarare än om att lösa problem:

- ett rikt kulturliv i olika former som främjar hälsa, mening och gemenskap, till exempel körverksamhet
- förebyggande familjearbete i form av föräldragrupper eller PREP-kurser⁶⁶

⁶⁶ PREP är en kurs i hur man kommunicerar på ett bra sätt i en parrelation <https://www.sensus.se/prep>

VILKA VERKSAMHETER ÄR DU AKTIV I?

- skola och förskola som främjar hälsa, mening och gemenskap
- nätvandring för att visa på närvaro och ge trygghet på nätet
- nattvandring för att ge trygghet på stan
- konfirmationsundervisning som ger livskunskap
- kafé som en välkomnande mötesplats
- praktikplatser för unga
- förutsättningar för att människor med funktionsvariationer inkluderas i församlingslivet
- fairtrade-certifiering av församlingens verksamheter för att främja miljön och en rättvis värld
- miljödiplomering för att värna skapelse och miljö
- aktivt stödjande av internationell diakoni, där främjande och värnande insatser ingår
- språkkaféer som ger gemenskap och skapar förutsättningar för integration
- dagledigträffar för äldre som ger gemenskap och mening
- kyrkorum som ger möjlighet till förundran och stillhet
- värnande och bidrag till att något som är väsentligt för ortens sammanhållning, till exempel bibliotek, skola, hembygdsgränd eller bensinmack, kan finnas kvar.

Många av dessa insatser brukar inte alltid benämnas diakonala insatser, men i och med att de främjar välmående och existentiell hälsa är de viktiga i skapandet av ett gott samhälle. Därför har de en plats också inom diakonins verksamhetsområden.

Allmänmänsklig problematik

Exempel på verksamheter som är inriktade på sådan problematik som följer av att leva och vara människa:

- stöd vid sorg och förlust, exempelvis genom individuella samtal eller sorgegrupper
- hembesök som bryter ensamhet och isolering
- påverkansarbete gentemot kommunen för att bryta ensamhet och isolering
- påverkansarbete för att stärka barns och ungas rättigheter
- familjerådgivning vid relationsproblematik

- samtalsstöd och omsorg vid sjukdom
- DISA-grupper för unga för att förebygga svårare psykisk ohälsa
- samtalsgrupper om existentiella frågor
- budgetrådgivning för att få hjälp att hantera dålig ekonomi
- anhörigstöd vid sjukdom eller annan utsatthet
- beredskap vid funktionsvariation som kräver särskilt stöd (till exempel i konfirmationsgrupp)
- deltagande i kommunens POSOM-grupp för att hantera kriser i samhället
- äldreboende.

Allvarlig psykisk eller social problematik

Som allvarlig social eller psykisk problematik räknas sådant som hanteras av socialtjänst, psykiatri, missbruksvård eller kriminalvård. Till verksamhetsområdet hör även verksamheter som berör personer som är i riskzonen för att hamna i svårare utsatthet, till exempel ungdomar som uppvisar ett socialt riskbeteende.

När det gäller denna typ av problematik är det särskilt viktigt att tänka på att flera myndigheter ofta är inkopplade för att hjälpa den som är i, eller riskerar att hamna i, en utsatt livssituation. I ett framgångsrikt socialt arbete är en utgångspunkt att alla goda krafter samverkar. Annars riskerar de olika insatserna att bli kontraproduktiva.

Nedan följer ett antal exempel på insatser av olika karaktär som bemöter allvarlig psykisk eller social problematik:

- rådgivningsbyrå med möjlighet att länka till socialtjänst och vård
- natthärbärge för utsatta EU-medborgare
- akutboende för hemlösa
- självhjälpsgrupper
- uppsökande natt- eller nätvandring för unga i riskzon
- ungdomskafé med inriktning på ungdomar i riskzon
- psykosocialt stöd till flyktingar med traumatiska livserfarenheter
- besök i fängelse och hjälp vid utslussning av personer som avtjänar eller har avtjänat fängelsestraff

I ett framgångsrikt socialt arbete är en utgångspunkt att alla goda krafter samverkar.

- samtalsgrupper för barn till missbrukare
- praktikprogram för långtidsarbetslösa
- andlig vård inom kriminalvården
- tillfälligt ekonomiskt stöd eller hjälp att söka skuldsanering
- debattartiklar och upprop avseende socioekonomisk ut-satthet
- stöd till ACT Svenska kyrkan och dess insatser med exempelvis fattigdomsbekämpning och flyktingkatastrofer
- hantering av uttryck för våldsbejakande extremism

Omsorg eller förändring i fokus

Oavsett målgrupp kan verksamheterna ha ett huvudsakligt fokus på antingen omsorg och gemenskap eller förändring och problemlösning. Om man utgår från de exempel på verksamheter som gavs i listan tidigare, kan man till exempel se att en rådgivningsbyrå med möjlighet att länka till socialtjänst eller vård har ett tydligt fokus på förändring, medan sinnesrogdstjänster främst handlar om gemenskap. Dagledigträffar för äldre syftar till gemenskap, medan praktikplatser för unga syftar till förändring. Sorgegrupper har gemenskap i fokus, medan familjerådgivning syftar till problemlösning. Ibland är gränserna inte lika tydliga, men ett huvudsakligt fokus går oftast att hitta.⁶⁷

Om klassificeringen

Att kategorisera de diakonala insatsernas karaktär på detta sätt utgår bland annat från den engelska teologen Eric Blakebroughs sätt att använda sig av begreppen caring och curing.⁶⁸ Blakebrough var direktor för ett omfattande diakonalt arbete i en av Londons förorter och använde sig ofta av begreppen när han beskrev kyrkans diakonala uppdrag i samhället. Han menade att även om det övergripande målet med diakonalt arbete

⁶⁷ I Engel 2016 beskriver Charlotte Engel dessa två fokus, som hon kallar idealtypiska synsätt. Det ena är »en inkludering i det diakonala paradigmet«. Det motsvarar vägledningens omsorgsfokus. Det andra är »en återintegrering i samhällslivet«, vilket motsvarar fokus på förändring och problemlösning. Båda begreppen hör ihop just med arbetsträning, men illustrerar vägledningens fokusindelning. Engel tar upp sådant som församlingen behöver tänka på i sådan verksamhet.

⁶⁸ Blakebrough 1987.

är harmoni och helhet, det vill säga att återupprätta skapelsen, så är utgångspunkten alltid att acceptera människor som de är. Guds kärlek är villkorlös och kräver ingen förändring. En del problem går inte att lösa, och för en del sjukdomar finns ingen bot. Men även om en människa inte vill eller kan bli botad, har kyrkan ett uppdrag att förmedla omsorg och kärlek, exempelvis genom att erbjuda en inkluderande gemenskap och medmänsklig omsorg. Ett förhållningssätt med caring i fokus kan dock leda till, eller skapa förutsättningar för, curing.

Klassificeringen har även hämtat inspiration från forskarna Stig Linde⁶⁹ och Elisabeth Christianssons⁷⁰ olika förslag till klassificering av diakonalt arbete, där de gör skillnad på insatser som är gemenskapsfrämjande och insatser som är inriktade på att lösa sociala problem.

⁶⁹ Linde 2014.

⁷⁰ Christiansson 2016.

Diakonins utövare – fördjupning

Varje kristen och varje församling har ett uppdrag att som en del av kyrkan uttrycka kristen tro genom kärlek och omsorg om medmänniskan och skapelsen. Diakonen har ett särskilt ansvar att fungera som diakonal ledare.

Det är hela församlingens uppgift att utöva diakoni – kyrkans omsorg. Det innebär att alla anställda, förtroendevalda och ideella medarbetare behöver ges möjlighet att fundera över på vilket sätt de är eller kan vara diakonala utövare.

Diakonens särskilda kompetens

Diakoner är högskoleutbildade medarbetare med särskild inriktning på medmänsklig omsorg och socialt ansvarstagande. I kyrkoordningen definieras den särskilda profilen för diakonens uppdrag som karitativ.⁷¹ Biskopsbrevet *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan* framhåller fyra grundläggande arbetsuppgifter i diakonens uppdrag:⁷²

- Röstbärare: en skyldighet att protestera när människovärdet kränks.
- Ledare: att leda församlingens diakonala verksamhet och rusta den i dess kallelse att leva i diakoni.
- Undervisare: att undervisa om kristen tro ur ett diakonalt perspektiv, där frågor om rättvisa, barmhärtighet och delaktighet lyfts fram.
- Självvårdare: att genom samtal och bön tjäna så att Kristi röst blir hörd och igenkänd.

⁷¹ »Uppdraget har en karitativ inriktning som också kan komma till uttryck exempelvis i undervisning.« KO avd. 7.

⁷² *Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan* 2014, kap. 4.

Diakonen ska utrusta församlingens medlemmar, ideella medarbetare, anställda och förtroendevalda till ett diakonalt förhållningssätt och en handlingsberedskap.⁷³ Hon eller han ska skapa en strategisk medvetenhet om diakoni som en del i att vara kyrka. Precis som de diakonala verksamheterna ska diakonen vara riktad såväl inåt mot församlingens inre liv som utåt mot samhällsarenan.⁷⁴ I diakonens uppdrag ingår att »peka på Guds rikes verklighet mitt i samhället och kämpa för rättvisa, delaktighet och värdighet för alla«.⁷⁵

Svenska kyrkans diakoner utbildas på Svenska kyrkans utbildningsinstitut.⁷⁶

Församlingens anställda

Alla församlingens anställda är diakonala utövare. Dels genom det diakonala förhållningssättet som ska genomsyra allt, dels genom att en stor del av församlingens verksamheter också kan ses som diakonala. Vissa inslag i de diakonala verksamheterna kräver hög sakkunnighet, medan man kan turas om att utföra andra delar. Vilken kompetens som krävs är också beroende av vilket fokus en verksamhet har. Att visa omsorg och trösta någon som gråter kan ses som vanlig medmänsklighet, medan förändringsarbete och samarbete med myndigheter eller rådgivning i socialjuridik eller relationsfrågor kräver kunskap. Att genomföra ett ungdomsläger på ett lyckosamt sätt kräver sin kompetens och att iordningställa kyrkolokalen för en begravningsgudstjänst kräver sitt.

Därför är det viktigt att ha respekt för varandras kompetenser och att man är tydlig med att vissa uppgifter kräver professionalitet, medan andra uppgifter kan utföras av många. »Det diakonala uppdraget utförs med sunt förnuft och medmänsklighet«, skriver diakonen och forskaren Charlotte Engel. Men ibland är inte sunt förnuft tillräckligt, påpekar hon. »Då finns behov både av bekräftelse att det man gör är det rätta

⁷³ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 42.

⁷⁴ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 49.

⁷⁵ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 49. Biskopsbrevet citerar i sin tur ett biskopsbrev från 1990: *Biskop, präst och diakon i Svenska kyrkan* 2014, s. 27.

⁷⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/utbildningsinstitutet/att-bli-diakon>

Alla församlingens anställda är diakonala utövare.

och av fördjupad kunskap för att göra det ännu bättre, exempelvis kunskap om missbruk, stressyndrom och utbrändhet, sorgereaktioner eller bemötande av psykiskt sjuka.⁷⁷ Det är församlingens styrning och ledning som ansvarar för att möjliggöra det.

Styrning och ledning

Det är viktigt att de som sitter i ledande positioner har kunskap om diakoni.⁷⁸ Diakoner bör ingå i ledningsfunktioner. Brist på samsyn när det gäller grundläggande värderingar, brist på kunskap om diakonens kompetens liksom bristfällig kunskap om församlingens grundläggande uppdrag att utöva diakoni riskerar att hämma det diakonala utvecklingsarbetet och leda till ohälsa hos personalen.⁷⁹

Kyrkoherde och kyrkoråd har ett gemensamt ansvar för att församlingens diakoni kan ta form och stärkas. De ska se till att strategi och resurser finns.⁸⁰ Det görs genom församlingsinstruktion, budget och verksamhetsplan. Församlingsinstruktionen är församlingens styrdokument. Där anger de förtroendevalda visioner, riktning och ramar för församlingens verksamhet för fyra år i taget.⁸¹ Övergripande strategier för uppdraget att utöva diakoni ska formuleras i församlingsinstruktionens diakonala program.⁸²

Ideella medarbetare

Församlingen behöver ha ett strategiskt tänkande och en tydlig struktur för hur man ska organisera ideellt engagemang och hur man kan ta tillvara varje persons unika kompetens.

Alla utövare bör genom sitt medarbetarskap ges möjlighet att känna sig som en del av församlingen. Hela människan behöver bli sedd och tas i anspråk, inte bara den specifika kompe-

⁷⁷ Engel 2016, s. 117.

⁷⁸ En exakt definition av vad kunskap om diakoni innebär är svår att ge, men att läsa biskopsbrevet om diakoni och den här vägledningen är en början.

⁷⁹ Engel 2016, s. 113.

⁸⁰ Kyrkoordningen, 5 kap 2 §. *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 30.

⁸¹ Kravet på församlingsinstruktion är reglerat i KO 2 kap. 6 §, närmare bestämmelser om innehåll och ändring finns i 57 kap. 5 och 6 §.

⁸² *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 44.

Det är viktigt att de som sitter i ledande positioner har kunskap om diakoni.

tens som behövs till ett visst uppdrag. Då blir också kopplingen tydligare mellan det diakonala utförandet och församlingens liv i övrigt, inte minst gudstjänsten. Samtidigt bör utövarens individuella kompetens matchas mot de krav som kan finnas i uppdraget. Det gäller både kvalificerade och okvalificerade uppgifter. Det är dock viktigt att komma ihåg att ideella medarbetare genom sin individuella kompetens kan vara utförare av högkvalificerade uppdrag.

När det gäller praktikanter, ideella medarbetare eller personer som till exempel arbetstränar är det viktigt med tydlighet när det gäller ersättningen. Den som arbetar ideellt får aldrig betalt. Den som är anställd får alltid betalt. Den som praktiserar eller arbetstränar i församlingen får eventuell ersättning via den som står för placeringen.

I boken *Idealitet som utmanar* beskriver biskop Åsa Nyström två renodlade organisationsmodeller för idealitet. Den ena följer en lednings- och styrningsstruktur. Den andra bygger på självorganisering. Nyström ställer frågan: Hur vill vi gestalta evangeliets budskap genom sättet vi organiserar oss på? Det handlar om såväl gudssyn som människosyn och församlings-syn, menar hon.⁸³ Det är frågor som församlingen behöver reflektera över.

Ideellt forum i Svenska kyrkan

Församlingen kan få hjälp att reflektera över hur idealiteten ska organiseras genom Ideellt forum i Svenska kyrkan.⁸⁴ Ideellt forum är ett samarbete mellan olika inomkyrkliga organisationer för att lyfta fram idealitetens betydelse i församlingens liv. Målsättningen är att synliggöra församlingens medlemmar som bärare av kyrkans uppdrag. Ideellt forum ger utbildningar, till exempel en kurs i att leda ideella medarbetare, och tar fram kunskapsmaterial.

⁸³ Nyström 2016.

⁸⁴ <http://ideelltforum.se/>

Diakonitriangeln som verktyg – fördjupning

Utgångspunkten för diakonitriangeln som idé och pedagogisk modell är att diakoni är kyrkans omsorg och utövas genom förhållningssätt, verksamheter och utövare. Vid planering av diakonala insatser kan man använda triangeln på så vis att man placerar till exempel en verksamhet eller personalresurs inom ett område i diakonitriangeln. Därefter diskuteras hur de andra delarna kommer till uttryck. Sidorna i triangeln är alltså inte tänkta att markeras som en glidande skala utan som ett sätt att förtydliga. De är också tänkta som en hjälp att se till så att alla aspekter är representerade.

Triangeln kan användas tillsammans med andra redskap för diakonal reflektion.⁸⁵

Se – analysera – handla

De diakonala verksamheterna ska vara genomtänkta och grundade i såväl omvärldsanalys som teologisk reflektion. Metoden se – analysera – handla⁸⁶ används ofta för detta. Att arbeta enligt denna metod innebär att i tur och ordning följa tre steg:

- **Se:** kartlägga ortens eller individens behov och vad som redan görs (eller inte görs men som skulle behöva göras).
- **Analysera:** tolka det man har sett och föra in kristen tro och identitet i den reflektionen.
- **Handla:** låta insikterna från de två föregående stegen for-

⁸⁵ Andra metoder finns t.ex. i Gerdes, Hjalmarsson & Öjermo 2012 (i Lindström & Lindström 2015) och i den webbaserade processmodellen Diakonipastoralen.

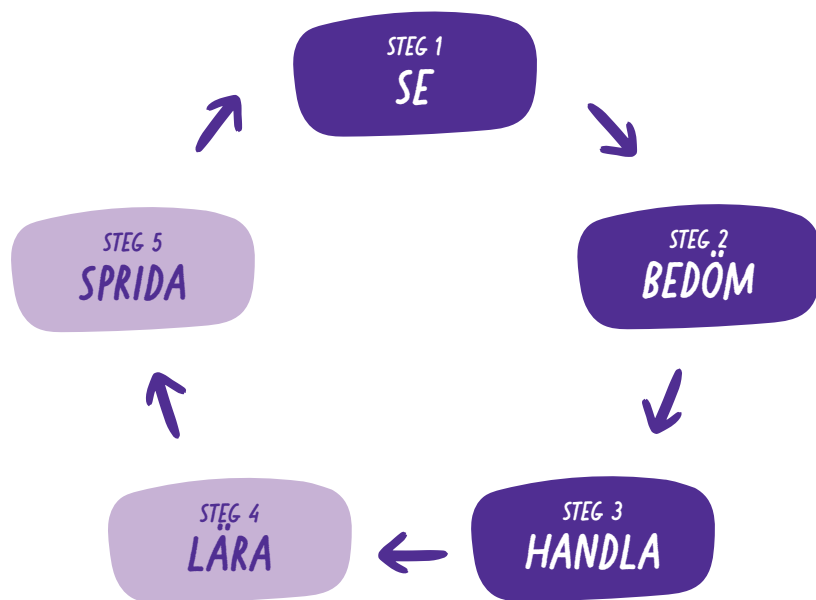
⁸⁶ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, 34. Även Sveriges kristna råd 2014, s. 10 och Lutherska världsförbundet 2015, s. 63. Det andra steget kallas ibland (till exempel i biskopsbrevet) analysera, ibland bedöma (Sveriges kristna råd, Diakonipastoralen och den svenska översättningen av Diakoni i kontext). I den engelska originaltexten (Diaconia in Context: Transformation, Reconciliation, Empowerment) heter det see – reflect – act.

Triangeln kan användas tillsammans med andra redskap för diakonal reflektion.

ma vilka diakonala verksamheter som ska bedrivas och vilka de diakonala utövarna är.

Denna trestegsmetod har utvecklats i det verktyg som kallas Diakonipastoralen.⁸⁷ Där finns fördjupningar i hur man kan gå tillväga i de olika stegen. Det är en processmodell som utgår från vad man kallar diakonihjulet: se – bedöm – handla – lära – sprida. I hjulet finns alltså två extra steg inlagda, som vi inte fördjupar oss i i denna bok. »Analysera« används i den här boken synonymt med »bedöm«.

»Diakonihjulet« i processverktyget Diakonipastoralen.

⁸⁷ <https://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/diakonipastoral>

► Steg 1: se

En del av det inledande steget *se* är att göra en inventering av de diakonala verksamheter som församlingen bedriver. Använd gärna den klassificeringsmodell som föreslås i denna vägledning.

Den andra grundläggande delen av detta steg är att göra en omvärldsbeskrivning. I den processen tar man hänsyn till såväl statistik och forskning som till erfarenheter och vittnesbörd från dem det gäller. Hur är exempelvis befolkningens ålderssammansättning och socioekonomiska förutsättningar på orten? Vad finns det för arbetsplatser? Vilka etniska och språkliga minoriteter finns det? Finns det platser för rekreation för olika åldrar? Finns det problem med missbruk? Det finns mycket offentlig statistik, bland annat hos Statistiska centralbyrån, Arbetsförmedlingen och den lokala kommunen.⁸⁸ I handboken för barnkonsekvensanalys finns exempel på frågor som bör ingå i en omvärldsbeskrivning som inkluderar barns och ungas perspektiv.⁸⁹

I omvärldsspaningen ingår också att se till att man har en överblick över vilka andra aktörer som finns på orten.

Utifrån ett diakonalt förhållningssätt är det sedan viktigt att inhämta kunskap om hur verkligheten ser ut utifrån de marginaliserades perspektiv. I boken Rättighetsbaserat arbete i kyrkorna finns många metodtips på hur man kan få svar på sådana frågor.⁹⁰ Offentlig statistik kompletteras med en dialog med barn och vuxna från orten, särskilt personer som inte är socioekonomiskt starka, liksom med församlingens egen kunskap om bygdens sammansättning.

Hur ser den socioekonomiska sammansättningen ut bland de församlingsaktiva (både anställda och aktiva församlingsbor)?

⁸⁸ I Diakonipastoralen finns ett metodstöd för omvärldsanalys. Se <https://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/var-omvarld>. Se även Gerdes, Hjalmarsson & Öjermo 2012 eller Bromander 2017.

⁸⁹ Svenska kyrkan, kyrkokansliet: Handbok för barnkonsekvensanalys. Länk direkt till omvärldsbeskrivning: <https://internwww.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=1286589#Kartlaggning-omvarldsbeskrivning-och-barnkonsekvensanalys>.

⁹⁰ Gerdes, Hjalmarsson & Öjermo 2012. <http://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/ett-rattighetsbaserat-arbetsatt>

Är de aktiva i församlingen representativa för orten? Om inte, vari ligger olikheterna?

► Steg 2: analysera

Efter att ha kartlagt vilka behov som finns och vad som görs är det dags att analysera. Hur utmanas vi som kristna att agera utifrån vad vi har sett? Som församling? Överensstämmer de diakonala verksamheter vi har identifierat med de behov som finns? I det här steget ingår att ta ställning till hur man ska förhålla sig till andra samhällsaktörer som kanske verkar inom samma område. Går det att samarbeta med någon annan? Skulle det vara en fördel att samarbeta med andra pastorat eller församlingar genom diakonicentraler?

Lutherska världsförbundets underlag till reflektion om diakoni

Lutherska världsförbundet har tagit fram förslag på sådant som bör ingå i en reflektion över diakonala verksamheter. Man menar att diakonalt arbete bör:

- bekräfta och försvara människors värde
- hävda och främja människors rättigheter
- initiera processer som ger människor makt över sina egna liv
- skapa utrymme för att människor ska få tillgång till rättigheter, delaktighet och ansvar i samhället (bygga medborgarskap)
- bidra med nya byggstenar till en genomgripande samhällsförändring.⁹¹

Dessa inslag kan användas som checklistor och formuleras till frågor. På så vis kan de också utgöra grunden till en konsekvensanalys av diakonin.

Konsekvensanalys av diakonin

Att ställa sig frågan om de egna verksamheterna bygger upp och frigör kallas i biskopsbrevet om diakoni för att göra en

⁹¹ Lutherska världsförbundet 2009, s. 45.

konsekvensanalys av diakonin.⁹² Ett sätt att göra en sådan konsekvensanalys är att använda Lutherska världsförbundets underlag till reflektion om diakoni. LVF:s punkter motsvarar då triangelns mitt. De är diakonins *att*. Sedan ställer man frågorna om *hur*.

Formulerade till frågor utifrån diakonitriangelns delar kan analysen se ut så här:

Att bekräfta och försvara människors värde

- Hur bekräftar och försvarar vi människors värde genom vårt förhållningssätt?
- Vilka utövare bekräftar och försvarar människors värde?
- Vilka verksamheter bekräftar och försvarar människors värde?

Att hävda och främja människors rättigheter

- Hur främjar vårt förhållningssätt människors rättigheter?
- Vilka utövare hävdar och främjar människors rättigheter?
- Vilka verksamheter hävdar och främjar människors rättigheter?

Att initiera processer som ger människor makt över sina egna liv

- Hur uttrycker vårt förhållningssätt tilltro till människors egenmakt?
- Vilka utövare arbetar med att stärka människors egenmakt?
- Vilka verksamheter syftar till att stärka människors egenmakt?

Att skapa utrymme för att människor ska få tillgång till rättigheter, delaktighet och ansvar i samhället (bygga medborgarskap)

- Hur ger vårt förhållningssätt utrymme för att människor ska få tillgång till rättigheter, delaktighet och ansvar i samhället?

⁹² Ett biskopsbrev om diakoni 2015, s. 31.

- Vilka utövare arbetar med att människor ska få tillgång till rättigheter, delaktighet och ansvar i samhället?
- Vilka verksamheter syftar till att människor ska få tillgång till rättigheter, delaktighet och ansvar i samhället?

Att bidra med nya byggstenar till en genomgripande samhällsförändring

- Hur är vårt förhållningssätt en byggsten för att göra samhället socialt, ekonomiskt, miljömässigt och andligt hållbart?
- Vilka verksamheter bidrar till att göra samhället socialt, ekonomiskt, miljömässigt och andligt hållbart?
- Vilka utövare bidrar till att göra samhället socialt, ekonomiskt, miljömässigt och andligt hållbart?

► Steg 3: handla

Efter stegen *se* och *analysera* är det dags att planera framåt för hur församlingen ska handla. Genom reflektionsfrågorna tidigare kanske man redan har fått tankar om hur man ska gå vidare.

Församlingsinstruktion, verksamhetsplan och budget
För att planera strategiskt framåt behöver det finnas en överensstämmelse med församlingsinstruktion och verksamhetsplan. Det är avgörande att diakonin synliggörs i budgetarbete, verksamhetsplanering och i församlingsinstruktionen.

Församlingsinstruktionen är församlingens styrdokument. Det är strategiskt mycket viktigt med ett genomtänkt diakonalt perspektiv i församlingsinstruktionen. Att budgetera och planera verksamhet handlar om att beskriva vad man ska göra under året och att avsätta de medel som krävs för att göra det. Det är här som församlingsinstruktionens visioner och strategier blir till konkret och handfast verksamhet. En verksamhetsidé visar vad man vill uppnå med arbetet, varför man gör det, med vem man gör det och vart man är på väg. Verksamhetsidén bör ha en koppling till församlingens övergripande visioner. Jämför gärna med visionerna för diakoni, s. 34.

I den årliga budgeten anges mer konkreta mål. Budgeten ska innehålla en verksamhetsplan för ett år och en plan för

ekonomi som spänner över tre år. En verksamhetsplan anger mål och inriktning för arbetet. Använd gärna vägledningen som verktyg och underlag i arbetet med församlingsinstruktion och verksamhetsplan.

Fokusområden

Ett sätt att arbeta strategiskt i församlingens verksamheter är att göra det utifrån fokusområden. Fokusområden väljer församlingen efter att ha skapat sig en överblick över församlingens in- och omvärld. Det är att göra en strategiskt motiverad inringning av övergripande teman som församlingen vill prioritera. Det kan gälla arbete med barn och unga, att stärka det strategiska tänkandet när det gäller diakoni eller migration/integration. Det behöver inte bara röra sig om extra satsningar på ett visst område, utan det kan också innebära att ett visst fokusområde ska genomsyra alla delar av församlingens arbete. Hur det utformas beror på sammanhanget. Därför måste eventuella fokusområden grunda sig i, och motiveras utifrån, en omvärldsanalys.

Förslag på tänkbara fokusområden

Här nedan följer några förslag på fokusområden som nationell nivå och fokusgrupper inom projektet Diakoni och välfärd har uppmärksammat. De ska ses som förslag. Det är viktigt att varje församling eller pastorat arbetar fram fokusområden, utifrån en välgrundad bild av egna behov och resurser.

- socioekonomisk utsatthet
- ofrivillig ensamhet och isolering
- tillgänglighet
- migration/integration
- lokalområdets liv och sammanhållning
- långtidsarbetslöshet
- stöd vid sorg
- diakonal närvaro på nätet
- psykisk ohälsa bland barn och unga.

Fokusområden behöver inte handla om konkreta verksamheter. Fokusområden kan också röra teori eller strategi. Tänk på att alla aspekter inom diakonitriangeln ska ingå i reflektionen över fokusområden. Vad ska församlingen satsa på?

Litteratur

Här listas litteratur som det uttryckligen hänvisas till i vägledningen. Det finns emellertid mycket mer skrivet om diakoni. Mycket av det har präglat vägledningen även om det inte citeras. På webbsidan diakoni.nu finns mer läsning för den intresserade.

- Ardin, Anna. 2019. *Politisk och profetisk diakoni: Ett underlag för fördjupande samtal om församlingens och kyrkans röstbärande roll*. Varberg: Argument.
- Blakebrough, Eric. 1987. *Called to be Giants: The Faith Which Inspired a City Mission*. Basingstoke, England: Marshall Pickering.
- Blennerger, Erik. 2013. *Bemötandets etik*. Lund: Studentlitteratur.
- Blennerger, Erik. 2017. *Diakoni i Svenska kyrkan: Några kommentarer om läget och framtiden*. I Tankar om framtida utmaningar för kyrka och samhälle: Röster från akademien till projektet Diakoni och välfärd. Uppsala: Svenska kyrkan, kyrkokansliet.
- Blennerger, Erik & Hansson, Mats J, (red.). 2008. *Diakoni: Tolkning, historik, praktik*. Stockholm: Verbum.
- Bodin, Magnus. 2013a. *På andra arenor: Ögonblicksbilder av Svenska kyrkans närvaro bland andra samhällsaktörer*. Uppsala: Svenska kyrkan, kyrkokansliet.
- Bodin, Magnus. 2013b. *Ekonomiskt stöd i församlingen*. Stockholm: Verbum.
- Bromander, J. 2017. *Omvärldsanalys i teori och praktik: Konsten att med små medel se de stora sammanhängen*. Uppsala: Bromander.
- Bäckström, Anders. 2017. *En synlig kyrka som socialt fenomen: Om diakoni och välfärd*. I Tankar om framtida utmaningar för kyrka och samhälle: Röster från akademien till projektet Diakoni och välfärd. Uppsala: Svenska kyrkan, kyrkokansliet.
- Christiansson, Elisabeth. 2016. *Modell för klassificering av diakonala verksamhetsområden* (opubl.) Stockholm: Ersta Sköndal högskola.
- Dietrich, Stephanie; Jørgensen, Knud; Korslien, Kari Karsrud & Nordstokke, Kjell, (red.). 2014. *Diakonia as Christian Social Practice: An Introduction*. Oxford: Regnum.
- Engel, Charlotte. 2016. *Sköra människor och den kyrkliga verkligheten*. I David Qviström, Cecilia Nahnfeldt & Charlotte Engel, *En plats för mig: Praktik och arbetsträning i församlingsarbetet*. Stockholm: Verbum.
- Ett biskopsbrev om diakoni*. Biskopsmötet. 2015. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Gerdes, Hanna; Hjalmarsson, Elisabeth & Öjermo, Carina. 2012. *Rättighetsbaserat arbete i kyrkorna: Introduktion och metoder*. Varberg: Argument.
- Hansen, Lena & Leo Sandberg, Elinn. 2018. *Röstbärare driver påverkansarbete*. Svensk Kyrkotidning, (3)69–72.
- Kallad till diakon och präst i Svenska kyrkan*. Biskopsmötet. 2014. Uppsala: Svenska kyrkan.

- Linde, Stig. 2014. *Lärdomar från ett projekt*. I Kristina Sohlberg (red.), *Diakoni på landsbygden: Ett treårigt projekt om församlingsdiakoni och frivillighet i Norrlands inland*. Härnösand: Svenska kyrkan, Härnösands stift.
- Linde, Stig. 2016. *Välfärd och kyrka: Underlag för reflektion*. Uppsala: Svenska kyrkan, kyrkokansliet.
- Lindström, Sanna & Lindström, Hans-Erik. 2015. *Diakonins sju bord: Om medmänskligt engagemang*. Stockholm: Verbum.
- Lutherska världsförbundet. 2014. *Seeking Conviviality: Re-forming Community Diakonia in Europe*. Genève: Lutherska världsförbundet.
- Lutherska världsförbundet. 2015. *Diakoni i kontext: Förvandling, försoning, bemyndigande* (Engelska originalet: *Diaconal code of conduct*, 2009). Genève: Lutherska världsförbundet.
- Lutherska världsförbundet. 2016. *Kyrkan i det offentliga rummet: Ett studiedokument av Lutherska världsförbundet*. Genève: Lutherska världsförbundet.
- Nyström, Åsa. 2016. *Så är vi, fastän många, en och samma kropp*, i Jan Olof Nordström (red.), *Idealitet som utmanar*. Stockholm: Verbum.
- Qviström, David, Nahnfeldt, Cecilia & Engel, Charlotte. 2016. *En plats för mig: Praktik och arbetsträning i församlingsarbetet*. Stockholm: Verbum.
- Svenska kyrkan, kyrkokansliet. 2013. *Svenska kyrkans roll och uppgift i välfärden: En plattform*.
- Svenska kyrkans utredningar 2009:2. *Arbetsformer i förändring: Församlingens uppgift och förutsättningar*. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Svenska kyrkans utredningar 2013:3. *Att färdas väl: Hur Svenska kyrkan kan navigera i välfärden*. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Sveriges kristna råd. 2014. *Diakoni mer än ord: En introduktion till kyrkornas sociala arbete*. Stockholm: Sveriges kristna råd.
- Wijkström, Filip. 2014. *Svenska kyrkan i ett omförhandlat samhällskontrakt*. I Anders Bäckström (red.), *Välfärdsinsatser på religiös grund: Förväntningar och problem*. Skellefteå: Artos.

www.svenskakyrkan.se/diakoni

<https://internwww.svenskakyrkan.se/diakoni/vagledning>

DEL 2

TEOLOGISKA RESURSER I KYRKANS DIAKONI

– en fördjupning till *Vägledning för diakoni*

Stig Linde (redaktör) tillsammans med Jonas Ideström och Michael Nausner

På uppdrag av Svenska kyrkans nationella nivå, Avdelningen för kyrkoliv,
i anslutning till projektet Diakoni och välfärd.

Syfte och utgångspunkt

Den som söker förstå diakoni söker efter de döptas – kyrkans – partnerskap med Guds omsorg om sin skapelse. Detta omsorgsuppdrag har varit integrerat i den kristna rörelsen genom århundradena. Och det har formats utifrån varje tids förutsättningar och behov, något som lyfts fram i den här boken. »Diakoni är kyrkans omsorg om medmänniskan och skapelsen« (s. 19). Så koncentrerad kan beskrivningen av begreppet diakoni vara. Biskopsbrevet om diakoni från 2015 sätter in denna definition av kyrkans diakoni i sitt sammanhang:

Guds diakoni är Guds svar på den nöd som den skadade skapelsen ropar ut. Den är Guds goda rörelse genom världen.¹

Detta partnerskap – eller om man så vill: detta uppdrag – antas av den världsvida kyrkans församlingar och stift, liksom av diakoniinstitutioner, stadsmissioner och diakonala föreningar.² Det finns en mångfald av traditioner, än fler idéer, överväganden och praktiska initiativ och, inte minst, erfarenheter.

Den här delen av boken är skriven som en fördjupning för att komplettera det 2018 utkomna materialet *Vägledning för diakoni*, som nu reviderats och utgör bokens första del. Syftet är att visa på några betydelsefulla inslag i den mångfald av teologiska resurser som kyrkans diakoni rymmer. En utgångspunkt är att teologi och diakoni formas i ett samspel, med olika uttryck beroende på den aktuella samhällssituationen. Ibland tas dessa uttryck för givna eller är outtalade.

¹ Ett biskopsbrev om diakoni 2015, s. 8.

² Ansvaret för denna diakoni har antagits av många; förutom tidigare nämnda finns Hela Människan, Räddningsmissionen, Föreningen S:ta Clara m.fl. Som exempel kan noteras att Sveriges Stadsmissioner formulerar sin identitet som att vara »en del av den internationella rörelsen av Stadsmissioner och ser sig som en del av den världsvida kyrkans diakonala uppdrag«. *Sveriges stadsmissioner* 2018b, s. 4.

En utgångspunkt är att teologi och diakoni formas i ett samspel.

Ibland nedvärderas eller osynliggörs de, trots att de hör till den kristna trons grundläggande liv. Den diakonala praktiken uttrycker teologi, och teologisk reflektion kan i hög grad påverka den diakonala praktiken. Här finns tankar och erfarenheter att förvalta och fördjupa men även utmanas av. Vad är relevant i dag, i denna tid, på denna plats, i denna situation?

Boken är tänkt att uppmuntra till reflektion över dessa teologiska resurser och hur vi drar nytta av dem och på så sätt bidra till de samtal som förs i arbetet med *Vägledning för diakoni* i församlingar och arbetsgrupper.

Disposition

Kapitlet »Teologi i praktiken: text, lära och liv« (s. 127) behandlar relationen mellan praktik och teologi: om praktiska uttryck för teologi, hur till exempel ett hembesök förkroppsligar teologi och hur det kan skapa rum för teologisk reflektion och lärande. Kapitlen »Inbördes omsorg: bordsgemenskap och inkludering« (s. 131), »Samhällsuppdrag: allmosor och institutionsvård« (s. 135), »Teologisk omtolkning: ny syn på fattigvården« (s. 138), »Inre mission och barmhärtighetsgärningar: pietism och metodism« (s. 145) och »Lutherskt arv och ekumeniska samtal – arbete pågår!« (s. 152) plockar upp exempel ur diakoni- och kyrkohistorien. Dessa pekar på hur kyrkans diakoni är beroende av samhällsutvecklingen. Historien visar hur omtolkning av teologiska begrepp kan påverka former och motiv för kyrkans diakoni, och skeenden som tillhör vårt arv påverkar oss i dag.

Syftet är inte att berätta en kronologiskt upplagd kyrkohistoria. Ambitionen är att lyfta fram exempel på betydelsebärande tankemodeller och händelseförlopp som kan bidra till reflektionen över den församlingsdiakonala praktiken i dag. Bokens fyra avslutande kapitel utgör exempel på sådana reflektioner.

I kapitlet om lutherska perspektiv lyfts bland annat Lutherska världsförbundets dokument om diakoni från 2009 och de svenska biskoparnas biskopsbrev från 2015 fram. I kapitlet »Diakoni och teologi i andra kyrkofamiljer« (s. 163) presenteras en ekumenisk utblick med avsnitt om katolsk sociallära, befrielse-teologi samt ortodox kyrko- och diakonisynt.

De fyra avslutande kapitlen; »Sårbarhet och motstånd« (s. 179), »Nattvarden: grund för diakoni och social rättvisa« (s. 193), »Institutionalisering och professionalisering – från brödsbrytelse till bröddistribution« (s. 196) och »Synen på den fattige och fattigdomen« (s. 203) utgår från fyra teman. Det första temat sätter ord på olika teologiska ståndpunkter, spänningar och vägval i den diakonala praktiken och synen på kyrkans roll i dagens samhälle. Därefter lyfts nattvarden – bordsgemenskapen och brödsbrytelsen – som grund för social rättvisa fram. Sedan följer ett tema som alla kyrkans organisatörer ställs inför: Hur förena engagemang och struktur? Avslutningsvis en genom historien återkommande och alltså aktuell fråga: synen på fattigdom.

Svenska kyrkans enhet för forskning och analys har genom docent Jonas Idestrom bidragit till kapitlet »Teologi i praktiken: text, lära och liv« och professor Michael Nausner har bidragit till avsnittet »Metodismen: den sociala helgelsens betydelse«, »Nåd från marginalerna« och kapitlet »Nattvarden: grund för diakoni och social rättvisa«. Han har även läst och kommenterat manuset under arbetets gång.

Stig Linde, diakon och universitetslektor vid Socialhögskolan i Lund, har ansvarat för redigering och innehållet i övrigt.

TEOLOGI

Teologi i praktiken: text, lära och liv

Det talas i dag i flera sammanhang inom Svenska kyrkan om att det behövs mer teologi och att teologin måste få spela en viktigare roll i kyrkans arbete. Frågan är vad vi menar med »mer teologi«. Ibland uppfattas det som en form av expertkunskap som akademiskt utbildade teologer har. När teologi reduceras till teoretiska system eller idéer förstås teologi i stor utsträckning som ett observerande språk som på olika sätt beskriver Gud och världen. Teologi kan vara allt detta, men också mycket mer.

Teologi som kunskapsområde är inte begränsat till teoretiska begrepp. Både ord och handling, teori och praktik är sidor av det som ryms inom teologi.³ Teologiska reflektioner hämtar resurser från tre källor: text, lära och liv. Med det menas att alla dessa samspekar: bibeltexter, teologiska nyckelbegrepp och konkret liv. Det är historiskt och samtida, det är lokalt och globalt. Därför beskrivs teologisk reflektion bäst i plural, att vi talar om teologier. Man kan inte heller bortse från någon av de tre aspekterna text, lära, liv i teologisk reflektion, i synnerhet inte livsvillkoren, som berörs av tolkning. Men inte heller kopplingen till bibeltext eller tolkningsnycklar. När Paulus tolkar den hebreiska bibelns texter i ljuset av Jesu liv och död använder han tolkningsnyckeln *rättfärdighet*. När Martin Luther gör detsamma i sitt sökande efter en nådig Gud använder han samma begrepp, men än mer *nåd* som tolkningsnyckel. I befrielse-teologin är det just *befrielse*

Både ord och handling, teori och praktik är sidor av det som ryms inom teologi.

³ Ofta har man i akademiska sammanhang skilt mellan praktisk teologi och systematisk teologi. Tanken med det är att skilja mellan vad som studeras: i praktisk teologi studeras just det konkreta arbetet och uttryck för kristet liv, medan den systematiska teologin studerar begrepp, kristna texter och längre filosofiska tanke-system relaterade till kristen tro. Samtidigt kan man inte göra det så enkelt att den praktiska teologin handlar om praktiken och den systematiska om teologin, tvärtom är båda inflätade i varandra. Handling och ord hör samman. Teologistudier är naturligtvis inte avgränsade till kristen trostradition utan relaterar även till andra tros- och livsåskådningar.

(frälsning) som är huvudnyckel och så vidare. Vi prövar olika nycklar och vänder oss till olika texter när vi ställs inför nya utmaningar.

Hur ska man då förstå relationen mellan teologi och diakoni? Diakoni rymmer biblisk text, teologiska begrepp och levd praktik. En poäng i denna bok är att ge en bild av hur mångfacetterad teologi är. En annan är att dra nytta av både språkliga redskap och erfarenheter av livets villkor för att synliggöra och fördjupa teologiska reflektioner som gestaltas i kyrkans dagliga diakonala praktik.

Inom många vetenskapliga områden har man under de senaste decennierna gjort en så kallad *praktikens vändning*, som vi bland annat kan se i kontextuella teologier som befrielse-teologi och feministisk teologi. Det innebär att gränser mellan ord och handlingar uppfattas vara mindre skarpa. Snarare ses språk som en handling och handling som ett uttryck som inte alltid artikuleras i ord.

En utgångspunkt i teologiska arbeten är insikten om att all teologi formuleras och kommuniceras i ett visst sammanhang: teologisk kunskap bildas i olika former av praktiker, till exempel en församlings liv och arbete eller akademins seminarier. Riktat man blicken mot de praktiker där teologi formas blir man snart varse att teologi inte kan reduceras till idéer eller trosförklar. Praktikerna i sig kan förstås som bärare av teologi. Gudstjänsten är ett tydligt exempel på det. I gudstjänstens liturgi, som utgörs av ord, handlingar, symboler och fysiska ting, gestaltas till exempel förståelser av vem Gud är. Gudstjänstens teologi kan inte reduceras till de tryckta orden i handboken eller de ord som uttalas. I samspelet mellan alla de delar – ord, deltagande, rörelser, musik, rum och annat – som utgör gudstjänsten tar teologi form.

Ett annat exempel på hur kristen tro uttrycks kan vara en diakon som besöker människor i deras hem. Det finns naturligtvis medvetna och formulerade teologiska tankar om varför diakonen gör hembesök, till exempel i församlingsinstruktioner. Men de teologiska perspektiven och den teologiska kunskapen stannar inte vid detta eller vid att en diakon medvetet grundar sitt agerande i teologiska tankar. *Hela det skeende* som

utgör ett hembesök kan också förstås som ett uttryck för teologi på flera olika sätt.⁴

För det första är diakonens agerande och handlingar, som då inkluderar den konkreta kommunikationen, uttryck för teologi. Vi kan kalla det för implicit eller operativ teologi, sådan teologi som det kanske inte alltid sätts ord på. Men den är del i den teologiska reflektionen då den ger utrymme för möten med det konkreta livet. Diakonen kan till exempel genom ord och handlingar förkroppsliga omsorg, lyssnande, tillbedjan, hopp, tro, gemenskap och vänskap. Alla dessa ord kan uppfattas som teologiska tolkningsnycklar i den aktuella situationen och har förebilder och förankring i bibeltext.

För det andra bidrar mötet till ett kunskapsalstrande och lärande som är viktigt för teologisk reflektion. Genom mötet skapas ny kunskap. Diakonen får ta del av en människas unika livsvillkor och berättelser, vilket ger ny teologiskt relevant kunskap. Livsperspektivet tas på allvar och kan ställas i relation till text och lära. Varje möte med en annan människa innebär ny kunskap om Guds skapelse och om dem som är skapade till Guds avbild. En angelägen fråga i vår kyrka är i vilken utsträckning vi förmår uppmärksamma detta som en viktig teologisk kunskap. Hur kan vi i så fall tillhandahålla rum där den kan få artikuleras och bli en del av den vidare gemenskapens kunskap? Feministiska teologer har pekat på maktaspekterna i vilket slags kunskap som värderas och inte.⁵

För det tredje, i förlängningen av kunskapen som skapas genom att diakonen får möta en annan människa och lära sig mer om den människans liv skapar också själva dialogen och interaktionen dem emellan ett rum för teologiskt reflekterande och lärande. Det är i möten med andra människor som vi förstår mer om världen och oss själva. I ett teologiskt språkbruk kan vi tala om det som att Gud, i en dialog som öppnar oss för en annan, skapar rum i sig själv där vi får finnas. Teologi kan utifrån ett sådant perspektiv karaktäriseras som ett deltagande språk. Det är ett språk som har sina rötter i tillbedjan och lovsång. Inte

⁴ Se Rodriguez Nygaard 2014.

⁵ Edgardh 2019.

Hela det skeende som utgör ett hembesök kan också förstås som ett uttryck för teologi.

Hur skapar kyrkan rum och sammanhang där människor tillsammans kan reflektera och dela erfarenheter?

ett språk som primärt beskriver Gud, utan ett språk som drar människor in i relationer till Gud. Det betyder att vi kan se engagemang och dialog som viktiga delar i att forma och tillägna oss teologisk kunskap. Om många efterfrågar mer teologi i det diakonala arbetet, ställs genom detta synsätt en viktig och utmanande fråga: Hur skapar kyrkan rum och sammanhang där människor tillsammans kan reflektera och dela erfarenheter som berikar den teologiska reflektionen och samtalen?

Kyrkan behöver många olika slags rum och sammanhang där människor kan tänka, prata och formulera teologier på olika och kompletterande sätt. De akademiska seminarierna är viktiga, men viktiga är också de rum och samtal som skapas och uppstår i många andra sammanhang. Det är en falsk motsättning att akademisk reflektion och den vardagliga reflektionen är helt olika saker. I konkreta praktiker, i möten, i budgetar och byggnader förkroppsligas också teologi på olika sätt.⁶ Det finns ett stort värde i att fler kan bli delaktiga i samtal och reflektioner där vi medvetandegör och sätter ord på dessa teologier. Fler röster som kommer ur många olika livserfarenheter berikar förståelsen av vad tro kan vara. På så sätt kan vi bättre förstå vad det är vi gör och hur vi kan göra det vi gör på ett klokare sätt. Samtalen bidrar också till att vi blir fler som kan bli delaktiga och ta ansvar för Svenska kyrkans pågående tolkning av den tro och tradition vi har fått till uppgift att förvalta. Då kan teologi i större utsträckning vara ett språk präglad av delaktighet och pågående lärande.

⁶ Se t.ex. Idestrom och Linde 2017.

Inbördes omsorg: bordsgemenskap och inkludering

Bibelns berättelser och budskap är en grundläggande resurs för kyrkans diakonala uppdrag och hur vi tänker om det. Starkt mönsterbildande för församlingens diakoni är den inbördes omsorgen så som den tecknas bland annat i Apostlagärningarna. Här kan diakoni som ett teologiskt nyckelbegrepp relateras till olika livspraktiker i olika tider och på olika platser. Det berättas om de troendes gemenskap i Jerusalem tiden efter att Anden uppfyllde lärjungarna på pingstdagen. Denna idealtyp av kristen gemenskap präglades av deltagandet i »apostlarnas undervisning och den inbördes hjälpen, i brödbrytandet och bönerna« (Apg 2:42). Den inbördes hjälpen var också materiell, ett delande så att »ingen av dem led någon nöd« (Apg 4:32–36).

I de första hundra årens kyrka utvecklades det gemensamma församlingslivet. Människor som lever i en minoritetssituation är beroende av varandra för att överleva identitetsmässigt och ibland också kroppsligt. Förekomsten av sociala skillnader riskerar att slå sönder gemenskapen. Därför krävdes i församlingen en medveten omsorg om de människor som levde i utsatthet, så att de kunde ta del i gemenskapen.⁷ Paulus kritiserade församlingen i Korinth när någon satt hungrig vid de gemensamma måltiderna (1 Kor 11:17–22). Ledande principer var solidaritet och jämlikhet. Även slaven var en fullvärdig medlem av församlingen. En slav kunde bli diakon eller diakonissa, presbyter och till och med biskop.⁸

Ansvar för människor i utsatthet i den tidigkristna tiden var förankrat i den kristna gemenskapen som helhet. Detta gällde inte bara inom församlingen, utan också mellan församlingarna.

⁷ Brodd 1997, s. 16.

⁸ Oftestad 2001, s. 87, som nämner Onesimos (se Filem 10–21).

**De praktiska
bistånds-
insatserna
krävde sär-
skilda med-
hjälpare.**

Paulus skriver om insamlingar till »de fattiga bland de heliga i Jerusalem« (Rom 15:26).⁹

Från den tid när de kristna förföljdes berättas om Laurentius, diakonen i Rom, som tydliggör hur kyrkans tillgångar uppfattades vara till för att stödja människor som levde i fattigdom. Om den kristna församlingen i Rom finns en uppgift från runt år 250 att 1 500 hjälpbehövande betjänades.¹⁰ När kejsaren beordrar Laurentius att överlämna kyrkans skatter väljer denne att föra fram de fattigaste, halta och lytta inför kejsaren med motiveringen att det är dessa som är kyrkans sanna skatter. S:t Laurentius, eller Lars, står som staty i Lunds domkyrkas kor och har ett halster i handen. Det anger på vilket sätt han led martyrdöden på bålet för sin provokation mot kejsarmakten.

Den norske diakonihistorikern Alf B. Oftestad beskriver den tidiga kyrkan som en motkultur.¹¹ En öppen bordsgemenskap i husförsamlingen över sociala och ekonomiska gränser syns ha varit ett ideal.¹² Kyrkovetaren Sven-Erik Brodd beskriver kyrkan som en *diakonia*, »en inbördes tjänstegemenskap där alla har ansvar för varandras inte bara andliga, utan också kroppsliga väl«. ¹³ Jämställdhet och gästfrihet beskrivs som viktiga karaktärsdrag i gemenskapen.¹⁴ Här fanns också en etik med hög värdering av yrkeskunskaper för en försörjning av sig själv och andra. Paulus var noggrann med att markera sitt yrkesutövande som sadelmakare (eller tältmakare med 1917 års formulering), att han kunde försörja sig. Likaså nämns i en syrisk kyrkoordning att man som kristen inte ska leva överksam utan arbeta för sitt bröd.¹⁵ I takt med att kyrkan växte skapades strukturer och ordningar – i olika lokala och regionala traditioner – för gudstjänsterna, lärans uttolkning och arbetsfördelningen. De praktiska biståndsinsatserna krävde särskilda medhjälpare, vil-

⁹ 1 2 Kor 9:7 uppmuntrar Paulus församlingarna: »Gud älskar en glad givare.«

¹⁰ Oftestad 2001, s. 86.

¹¹ Oftestad 2001, s. 50.

¹² Torvend 2008.

¹³ Brodd 1997, s. 12, som också beskriver kyrkan som en gudstjänstgemenskap (*leitourgia*), som vittnar om Kristus i världen (*martyria*).

¹⁴ Oftestad 2001, s. 90.

¹⁵ Oftestad 2001, s. 89. Jfr 2 Thess 3:10.

ket beskrivs i Apostlagärningarna (Apg 6:1–6).¹⁶ Forskningen visar att dessa inte, som det ibland påstås, kallades diakoner. Diakoner omnämns i Första Timotheosbrevets tredje kapitel som »värdiga och uppriktiga« personer som kan visa frimodighet i sin tro på Kristus. De beskrivs som bemyndigade medhjälpare i den lokala kyrkan, men deras uppdrag syns inte främst ha varit det karitativa utan liturgi och administration. Den diakonala omsorgen förstods därmed som ett församlingens gemensamma uppdrag.

¹⁶ För en redogörelse för hur detta bibelställe tolkats, se Latvus 2017. Se även *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 80.

Samhällsuppdrag: allmosor och institutionsvård

När kristendomen från 300-talet accepteras av den romerska statsmakten och inlemmas i det offentliga samhällssystemet innebär det en dramatisk förändring. Med en officiell ställning, med en ökande tillgång till politisk och ekonomisk makt, ökar också ansvaret för omsorg och vård i samhällslivet. Här sker alltså en förändring av församlingens livsvillkor. Från förföljelse till hög status. Det spelar roll för hur omsorgen formas på nya sätt, utifrån samma tolkningsnycklar – som jämlik gemenskap och gästfrihet – men inte utan kompromisser. En sådan konsekvens, när kyrkan blir en del av den världsliga maktens myndighetsområde, är att slavar inte längre tilläts att inneha tjänster i kyrkan.¹⁷

Barmhärtighetsgärningar – »kyrkans utdelande av förnödenheter och omsorg om alla fattiga, sjuka och på annat sätt behövande« – blir, vad vi skulle säga i dag, ett samhällsuppdrag.¹⁸ För massbespisning räcker inte den familjärt präglade måltidsgemenskapen i den första tidens kristna församlingar till. Hungersnöd och farsoter kräver organiserade insatser. När pesten kommer till Syrien under andra hälften av 300-talet berättas det att Efraim Syriern, den syriska kyrkans berömde lärare, mobiliserar ett hjälparbete, ett »improviserat hospital« med 300 bäddar.¹⁹ Biskop Basileios från Caesarea i Kappadokien i nuvarande Turkiet låter under samma tid bygga en stor diakonal institution utanför stadsporten, med en kyrka i mitten, ett hospital, barnhem, bostäder och en särskild avdelning för de spetälska.²⁰

¹⁷ Oftestad 2001, s. 122. Påven Leo I förbjöd detta i mitten av 400-talet.

¹⁸ Brodd 1997, s. 22.

¹⁹ Oftestad 2001, s. 129.

²⁰ Oftestad 2001, s. 130.

**Hungersnöd
och farsoter
kräver or-
ganiserade
insatser.**

Kyrkan präglas allt mer av en uppdelning mellan givare och mottagare.

Den kyrkliga, karitativa verksamheten knyts till hospital, helgeandshus (kombinerade ålderdomshem, fattigstugor och sjukhus) och härbärgen, något som kan kallas den första institutionsdiakonin.²¹ Dessa kan vara knutna till biskopen eller till klosterkommuniteter. Tiondegivande införs, kyrkor och kloster tar emot arvsgåvor, och detta kräver också en utbyggnad av den kyrkliga förvaltningen.²² Kyrkan präglas allt mer av en uppdelning mellan givare och mottagare, både i relationen mellan prästerskapet och folket och i organiserandet av omsorgsverksamheten. Uppgiften att fördela förnödenheter ställer krav på social kontroll. Det beskrivs att kyrkofadern och biskopen Ambrosius i slutet av 300-talet reagerar när ambulerande tiggare hotar att beröva behövande fattiga allmosor. Han pekar på behovet av grundliga undersökningar, så att gåvorna tillfaller dem som verkligen behöver dem.²³ Utvecklingen från att ha varit en motkultur som enskilda församlingar till att vara en mer spridd och accepterad religion med status hade alltså konsekvenser för synen på hur människor i utsatthet och fattigdom skulle mötas. Frågan om behoven som skulle mötas blev mer central än inkluderingen i bordsgemenskapen. En spänning mellan den enskilda kristnas ansvar och församlingens/kyrkans ansvar ökade.

Allmosan som botgöring och beroenderelation

Till livet som kristen hörde att dela med sig. Den kyrkliga hierarkin hade ett uppdrag att i sin predikan uppmana till goda gärningar. Biskop Cyprianus i Karthago förmanade församlingarna att utöva barmhärtighet: »Vår bön och fasta förmår lite, om de inte understöds av allmosor.«²⁴ Allmosans teologi i tidiga kyrkoordningar vävdes samman med en offerttanke.²⁵ De

²¹ Oftestad 2001, s. 128 ff., 144 f.

²² Brodd 1997, s. 23.

²³ Parkin 2006, s. 76.

²⁴ Oftestad 2001, s. 93, citerande Cyprianus (254) avhandling *De opere et elemosynis* [Om goda gärningar och allmosogivande]. [Min översättning från norskan].

²⁵ Oftestad 2001, s. 92.

goda gärningarna mot nästan, medmänniskan, blev offerhandlingar som skulle tillfredsställa Gud, ett slags bot för att sona givarens synder.²⁶ Denna »givar-moral« kopplade barmhärtighetsgärningarna till en individualistisk fromhet.²⁷ Här fanns en fara. Jesus hade tidigare talat om risken att allmosegivande kunde bli ett självändamål för att givaren skulle framstå i god dager (Matt 6:1–4).

Det fanns i fornkyrkan en diskussion om detta samband mellan allmosan och tanken om givarens offer. Om allmosan mildrar synder blir givare och mottagare inte bara materiellt utan också existentiellt beroende av varandra. *Hermas Herden* menar att om den rike är för upptagen av sin rikedom blir hans bön svag och kort, med andra ord en fattigdom i relationen till Gud.²⁸ Den fattiges bön och tacksägelse kan styrka den rike. Men för det måste den fattige vara riktigt fattig och inte ovärdig eller ogudaktig.²⁹ Denna kategorisering av »rätta« fattiga har följt med samhällslivet inklusive kyrkan genom århundradena. Den har både omhuldats och kritiserats i kyrkorna.

²⁶ Oftestad 2001, s. 92.

²⁷ Brodd 1997, s. 24.

²⁸ Oftestad 2001, s. 92, citerar *Hermas Herden*, en kristen skrift på grekiska, författad i Rom under första hälften av 100-talet.

²⁹ Oftestad 2001, s. 92.

Teologisk omtolkning: ny syn på fattigvården

Medeltidens teologer ger uttryck för en dubbel hållning till de fattiga. Med allmosor och barmhärtiga gärningar försöker enskilda kristna avhjälpa nöden och utjämna sociala skillnader. Samtidigt vill man upprätthålla en stabil samhällsordning, där rik och fattig har sin roll att spela.³⁰ Det uttrycks också en teologiskt motiverad olikhet mellan två typer av fattiga.³¹

Pauperes cum Petro – de fattiga med Petrus. Här avses den frivilliga fattigdom som framför allt ska karaktärisera prästerna. Här är fattigdom ett andligt värde som legitimerar kyrkan och disciplinerar dess prästerskap och det organiserade klosterlivet.³² Idealiserandet av fattigdomen personifieras av gestalter som Franciskus och Klara från Assisi. Dessa fattiga är subjekt i kyrkan och kunde bli förebildiga helgon.

Pauperes cum Lazaro – de fattiga med Lasaros. Den materiella nöden representeras här av tiggaren Lasaros i berättelsen från Lukasevangeliet (16:19–31). Hundarna slickar hans sår där han ligger utanför den rikes port, döende. Den världsliga fattigdomen och dessa fattiga ses som objekt för kyrkan i meningen »målgrupp« för kyrkans och menighetens plikter.

Berättelsen om Lasaros för in den rike som en aktör som ges ett betydande ansvar. Om den rike svarar upp mot detta väntar en belöning.

*Den som tar sig an de fattiga
lånar åt Herren
och skall få sin lön av honom.*

Ords 19:17

³⁰ Oftestad 2001, s. 245.

³¹ Geremek 1991, s. 33, som refererar en tysk 1100-talsteolog, Gerhoch av Reichersberg.

³² Geremek 1991, s. 33.

Hundarna
slickar hans
sår där han
ligger utan-
för den rikes
port.

Tiggarrordnarna, som franciskaner och dominikaner, är ett exempel på utvecklingen av en teologi om att fattigdom kunde tillskrivas ett religiöst värde. Det innebar att fattigdomen sågs som ett andligt ideal. Detta kunde vara lovvärt i en mening. Det var en reaktion mot synen på sjukdom och fattigdom som ett straff för den enskilda personen och gav alla människor ett värde inför Gud. Fattigdom förstods som en efterföljelse av Jesus, Guds son, som ägde allt men valde ett fattigt mänskligt liv i ödmjukhet och lydnad.³³ Den yttre materiella fattigdomen var bara ett medel, där målet var egendomslöshet i andlig mening. Anhängare av självpåtagen fattigdom »tolerades så länge deras strävan var individuell«. ³⁴ Men brödraskapen som bildade 1200-talets tiggarrordnar utmanade kyrkan. Deras framväxt kan förstås som en reaktion, både mot klostrens isolering och mot kyrkans rikedom.³⁵

Synen på den fattige som någon som stod nära Gud förändrades under medeltiden. I början av 1500-talet medförde missväxten nödår i Europa. Lantbruket klarade inte befolkningstillväxten.³⁶ Tiggarnas antal i städerna blev svårhanterligt. Behovet av nya ordningar för fattigvården var påtagligt. 1500-talets omställningar vad gäller samhällets ansvar för fattigvården kan härledas från flera källor: humanismens idéer, urbaniseringen, de styrandes behov av kontroll och den teologiska debatten, som vi strax ska syna närmare. Oavsett hur man härleder orsakerna diskuterades vid tiden runt reformationen ansvaret för, och därmed organiseringen av, bistånd till fattiga och behövande.

Oftestad påminner om senmedeltidens kulturomvandling, där jordbrukssamhällets ordningar med sina livegna bönder, länsherrar och prästerskap utmanades när städerna växte i betydelse.³⁷ Det är i städernas fattigvårdsreglementen vi möter reformatörernas teologi och konsekvenserna av den. Romarbrevet 3:28 – »Ty vi menar att människan blir rättfärdig på

³³ Roelvink 1983, s. 36 f.

³⁴ Geremek 1991, s. 31.

³⁵ Oftestad 2001, s. 170.

³⁶ Geremek 1991, s. 145.

³⁷ Oftestad 2001, s. 178.

grund av tro, oberoende av laggärningar« – är en av reformationens grundteser.³⁸ Luthers uppgörelse med avlatshandeln och synen att det var av nåd som Gud frälste människan fick betydande konsekvenser. Om allmosor inte spelade någon roll för pinan i skärselden, tvingade det också fram ett annat sätt att tänka när det gällde fattigvården. Symbiosen mellan den rike som erbjöd allmosor och tiggaren som bad för den rikes frälsning bröts upp.

Detta fick tydliga konsekvenser; ett exempel på detta är Anna Bürings testamente.³⁹ Anna Büring var änka efter den välbeställda borgmästaren Henning Büring i Hamburg. 1535 ändrade hon det testamente hon skrev 1503. I det tidigare testamentet hade hon avsatt pengar för själamässor och flera andra religiöst motiverade ändamål i syfte att undvika skärseldens smärtor. Efter att ha lyssnat till reformatörerna fick hon nya mönster att se och förstå livet. Eftersom hon nu tolkade sitt liv i ljuset av att hon var frälst av nåd allena, beslutade hon sig för att förse sin familj med vad de behövde och lämna resten av sin förmögenhet till de sjuka och behövande. Avsättningarna inkluderade att etablera logi för fattiga människor och ett stipendium för fem års studier vid ett kristet universitet. Mindre belopp testamenterades till kyrkobyggnaden och stadens allmänna goda.

Men även katolska tänkare förändrade sina doktriner för fattigvården. Ett exempel på det är att tiggeriet förbjöds i flamländska Ypres. Lösdriveri skulle bestraffas. Stadens välgörenhetsresurser från allmosor, stiftelser och kyrkor skulle samlas i en kassa.⁴⁰ Prästerliga röster såg tillsammans med tiggarrordnarna tiggeriförbudet som en anpassning till den lutherska doktrinen. Franciskaner, dominikaner, karmeliter och augustiner klandrade därför den nya politiken som kättersk. De klagade över att de värdiga fattiga negligerades och hävdade att även om den tiggande var lat, vilket var en synd, gav det ändå tillfälle för en givare att ge för en god sak, vilket var en för givaren meriterande handling.⁴¹ Tiggarrordnarnas inkomster och levnadssätt

³⁸ Se Nordstokke 1998, s. 27 ff.

³⁹ Lindberg 1993, s. 145.

⁴⁰ Geremek 1991, s. 164.

⁴¹ Lindberg 1993, s. 147.

Det innebar att fattigdomen sågs som ett andligt ideal.

De klagade över att de värdiga fattiga negligerades.

Insamling skulle ske regelbundet i staden, och pengarna skulle förvaras i en kista.

hotades. Klagomålen bemöttes av stadens råd. Man hade i staden hjälpt över tusen hjälpsökande och satt många barn i skola.

Den farliga kätterianklagelsen fick stadens styrande att vända sig till teologiska fakulteten i Paris. De katolska teologerna i Sorbonne svarade att de inte ansåg att den nya ordningen i Ypres var emot evangeliet, om än med vissa restriktioner: Ingen skulle hindras från att skänka allmosor. Om den kommunala kassan inte räckte till kunde tiggeri tillåtas, och ingen kyrklig egendom fick läggas till den kommunala kassan. Tiggeriförbudet fick heller inte omfatta tiggarmunkarna.⁴² Budskapet från Sorbonne var att fattigvårdssystemet kontinuerligt måste ses över och anpassas till en föränderlig verklighet.⁴³

När städernas styrelser såg behov av rationalisering av fattigvården bistod Luther och hans kollegor med att skriva förordningar för bland annat Wittenberg. Tanken om det allmänna prästadömet gav legitimitet åt att fattigvården lades under stadens styresmän och blev ett stadens gemensamma åtagande.⁴⁴ Det var varje församlings eller stads ansvar att ordna med fattigvården, så att den som inte kunde försörja sig fick något att leva av. Det skulle inte finnas tiggare bland de kristna, menade Luther.

Det ömsesidiga beroendet mellan fattiga och rika kom på så sätt att upplösas i reformationens spår. I stället stod arbetet i centrum för den lutherska teologin genom tanken om varje människas kallelse att leva som kristen i det dagliga livet.⁴⁵

Arbetsplikten var inte förhandlingsbar – här åberopades Paulus. Föräldralösa måste få skola och uppfostran. Att varje stad skulle ta hand om sina fattiga var en av reformatörernas deviser. Naturligtvis uppkom gränsdragningsproblem.

Insamling skulle ske regelbundet i staden, och pengarna skulle förvaras i en kista med lås, till vilka fyra förvaltare hade nycklarna. I regelverket för Wittenberg från 1522 fastslogs att förutom insamlingarna från kyrkor, skrå och brödraskap skulle också sådana donationer som avsetts för prästlöner vid

⁴² Geremek 1991, s. 166; Lindberg 1993, s. 148.

⁴³ Geremek 1991, s. 166.

⁴⁴ Lindberg 1993, s. 123.

⁴⁵ Edgardh 2019, s. 136.

prästens död omdirigeras till den kommunala kassakistan.⁴⁶ Denna kista stod i stadens kyrka. Närheten till nattvardsbordets delande skulle ses som en helhetssyn, där samma delande som skedde vid nattvarden skulle ske i vardagen och det dagliga livet. Då behövde ingen tigga. Det låg bakom beslutet att tiggare inte tilläts verka i Wittenberg (hit räknades tiggarmunkarna). De fick antingen lämna staden eller försörja sig genom arbete.

De som blivit fattiga av sjukdom, ålder eller olycka skulle försörjas från den kommunala kassan, under förvaltarnas ansvar. Detsamma gällde föräldralösa barn och deras skolgång. Den första stadsläkaren med ansvar för de fattiga installerades 1527.⁴⁷ Hantverkare skulle enligt Wittenbergsreglementet kunna få lån för att starta verksamhet och etablera sig. När så skett kunde de betala tillbaka lånet, utan ränta. I regelverket gavs också instruktioner för mässfirande och prästlöner. Liknande ordningar diskuterades, kopierades, omarbetades och spreds bland de städer som anammade reformationen.

⁴⁶ Lindberg 1993, s. 200 f.

⁴⁷ Lindberg 1993, s. 120.

Inre mission och barmhärtighetsgärningar: pietism och metodism

Reformationen hade maktpolitiska dimensioner som inte minst visade sig i konflikter om den rätta läran.⁴⁸ Man kan tala om en luthersk ortodoxi, en »rätt« tro som utvecklades i och med att den lutherska läran etablerades. I de furstestyrdade domänerna blev den lutherska tron ett medel för att hålla samman staten. Men gemenskaper som baseras på tro låter sig inte alltid inordnas eller underordnas. Det växte fram en kritik mot de reformatoriska staterna som visade på svårigheterna att skapa en folklig fromhet.

Pietismen: Förändra världen genom att förändra människor

Ett exempel på en kritiker är Johann Arndt (1555–1621). Han skrev *Sann kristendom* i polemik med död vanekristendom. I centrum ställde Arndt den enskildes personliga förhållande till Gud. Arndt betraktas som en överbryggare mellan katolsk mystik och reformatorisk kristendom. Socialtiskt var han förankrad i en likhetsteologi, att tjäna alla människor utan åtskillnad.⁴⁹ Grunden för det är att vi alla är skapade till Guds avbild och föremål för Guds kärlek.

Ett annat exempel är Philipp Jacob Spener (1635–1705). Spener såg på den institutionella kyrkan med kritiska ögon och betraktade den ibland som »fördärvad«. Därför borde de fromma samlas i egna grupper: den lilla kyrkan i kyrkan, bestående av de troende och döpta. Spener hänvisade till Luther och det allmänna prästadömet när han förespråkade att de fromma skulle samlas till bibelläsning och uppbyggelse. Läsandet skulle väcka

⁴⁸ Claesson 2015, s. 29 ff.

⁴⁹ Oftestad 2011, s. 319.

Gemenska-
per som ba-
seras på tro
låter sig inte
alltid inord-
nas eller un-
derordnas.

den inre människan till ett heligare liv. Spener såg kampen mot nöd och tiggeri som ett myndigheternas ansvar, det vill säga en ordnad fattigvård; det planlösa allmoseutdelandet tjänade ingen på. Spener bistod bland annat kurfursten i Berlin med en fattigvårdsplan bestående av organiserad insamling av pengar till fattighus och hospital samt tiggeriförbud.⁵⁰

Båda dessa tänkare kan räknas som en del i den framväxande pietismen (latin *pietas*, »trohet«, »fromhet«, »gudsfruktan«), som väcker intresse hos allt fler på 1700-talet och sprids, inte minst, via litteratur. Pietisterna framhäver det personliga gudsförhållandet, frälsningen i Jesus Kristus och de troendes gemenskap – bröder och systrar i Jesus Kristus. En ny betoning av likheten inför Gud blir allt viktigare som en tolkningsnyckel. Genom denna tanke framträder en rörelse i en strävan att få den passive undersåten att bli en »mer självmedveten medborgare i Guds rike«, det vill säga en aktivt troende.⁵¹ Här finns en början till att perspektivet vänds underifrån och upp.⁵²

I pietismens följd uppstår en »modernitet« genom de reformprogram som fromma »entreprenörer« organiserar för att bekämpa fattigdom och ha omsorg om föräldralösa barn.⁵³ Pietisterna vill medvetandegöra Kristi efterföljelse som diakonalt motiv och framhäva den personliga kristna kallelsen till diakoni.⁵⁴ En av dessa initiativtagare är August Hermann Francke i Halle (1663–1727). Tron ska ha en praktisk sida, vilket ger impulser till diakonalt arbete. Helgelsen får därmed ett moraliskt uttryck – en brytning med det gamla livet och med det som betecknas som världen, i relation till det liv som levs i det helgade livet. Här betonas pånyttfödelse och helgelse, och genom en tolkning av livet med dessa tolkningsnycklar frigörs och aktiveras det troende lekfolket.⁵⁵

⁵⁰ Oftestad 2011, s. 331. Arndt 1992.

⁵¹ Claesson 2015, s. 29.

⁵² Claesson 2015, s. 30.

⁵³ Claesson 2015, s. 33 hänvisande till Shantz 2013, s. 227 ff. Claesson noterar att Shantz »gått så långt som att peka på Hallepietismen som en antydan till senare tiders idéer om välfärdsstaten«.

⁵⁴ Oftestad 2011, s. 326.

⁵⁵ »Weltveränderung durch Menschenveränderung«. Se www.francke-halle.de (hämtad 2019-04-10).

När prästgården inte räcker till startar Francke en skola i den tyska delstaten Sachsen-Anhalt för fattiga och föräldralösa, sedan även flickskola, lärarseminarium, tryckeri, bageri med mera. Det finns skillnader mellan Speners och Franckes insatser. Där Speners initiativ till ordnad fattigvård relaterar till stadens styrelse och beskattning driver Francke vad man kan kalla ett trosprojekt. I det ena fallet är det en samverkan mellan staden och kyrkan, i det andra fallet en särorganiserad församlingsbaserad verksamhet. Det baseras på gåvor och bönhörelse men också en driftig näringsverksamhet. En farmaceutisk fabrik kunde dela ut medicin till de fattiga genom överskottet på försäljning.⁵⁶

Program för ett frommare rike

Samtida med Francke var Olof Ekman, som var kyrkoherde i Falun (1639–1713). Han befarade kristendomens sammanbrott och skrev ett program (1680) för ett frommare rike. Ekman menade att den rätta tron fattades, att tron var utan gärningar och att bönen inte utövades i hemmen. Kärleken till Gud och Jesus hade kallnat, prästernas nit var försvunnen och »det enkla faktum att det fanns fattiga människor« var ett starkt tecken på falsk tro.⁵⁷ Att fattiga barn måste tigga i stället för att med allmänna medel hållas i skola var ett tecken på bristande kristendom, med hänvisning till 5 Mos 15:4: »Dock kommer det inte att finnas någon fattig hos dig då Herren välsignar dig i det land som Herren, din Gud, vill göra till din egendom och låta dig ta i besittning«. Det måste enligt Ekman finnas medel till dem som inte var arbetsföra och hospital för fattiga och behövande. Ekman förespråkade ett återupprättande av diakonens ämbete, för församlingarnas fattiga och sjuka.⁵⁸ Apostolisk omsorg var ett ideal från fornkyrkans egendomsgemenskap.⁵⁹ Ekman identifierade fattigdomen som ett kollektivt problem som hela samhället måste ställa till rätta.⁶⁰

⁵⁶ Oftestad 2011, s. 334.

⁵⁷ Claesson 2015, s. 77.

⁵⁸ Claesson 2015, s. 85. Ekman använde även begreppet diakonissa för en kvinna som skulle ha ansvar för skolbarns omvårdnad.

⁵⁹ Claesson 2015, s. 77.

⁶⁰ Claesson 2015, s. 77.

Pietisterna framhäver det personliga gudsförhållandet.

Kärleken till Gud och Jesus hade kallnat, prästernas nit var försvunnen.

Inre mission

För den svenska utvecklingen under 1800-talet blev Johann Hinrich Wichern (1808–1881) betydelsefull. Wichern var grundare av uppfostringsanstalten Rauhes Haus vid Hamburg. Ett hus för pojkar växte till en »räddningsby«, till realskola, gymnasium, lantbruksskola, utbildning för fattigvårdare och barnhemsföreståndare. Wichern startade den inre missionen i Tyskland. Skillnaden mellan den yttre och den inre missionen var att den förra verkade bland »de odöpta hedningarna« i främmande länder, medan den inre missionens fält var »de döpta hedningarna« i hemlandet.⁶¹

Den inre missionen kom att inspirera bland andra Emilie Petersen, kallad Mormor på Herrestad. Emilie och hennes man emigrerade från Tyskland under Napoleonkrigen och bosatte sig på Herrestads gård utanför Värnamo.⁶² 1833 inrättade makarna en skola och i samband med missväxt startades 1837 en arbetsförening. Kvinnor i bygden skulle där kunna få försörjning genom att spinna och väva. I brev till Wichern 1843 kallade Emilie Petersen sin arbetsförening för *diese kleine Diaconie* (denna lilla diakoni). Uppgiften var att »att söka befrämja ej allenast deras lekamliga, utan även andliga väl, utdela efter behov små skrifter m.m.«⁶³ Räddningsskolan skulle hjälpa föräldralösa barn. Genom barnens utveckling skulle föräldrarna väckas. Missionsböner och andlig undervisning syftade till att väcka ur andlig likgiltighet. Människor som hade sjunkit under djurs nivå skulle uppmärksammas på att de hade en själ och ett evighetsvärde.

En i kretsen runt Mormor på Herrestad var Marie Cederschiöld. Hon sändes av Sällskapet för en diakonissanstalt i Stockholm till diakonissanstalten Kaiserswerth i Düsseldorf i västra Tyskland.⁶⁴ Våren 1851 blev Marie Cederschiöld den första föreståndarinnan för den Svenska diakonissanstalten,

⁶¹ Christiansson 2006, s. 35. Wicherns program för inre mission omfattade 1) Evangelisation. 2) Diakonal hjälp. 3) Social och nationell förnyelse av folklivet. 4) De troendes allmänna prästadöme.

⁶² Åberg 2005.

⁶³ Åberg 2005, s. 67.

⁶⁴ Elmund 1973.

det som i dag heter Ersta Diakoni. Här landade en pietistisk uttolkning av idén om diakoni på svensk mark, inbäddad i ett tänkande och en strävan för inre mission.

Den pietistiska rörelsen kännetecknades här av en skarpt kritisk hållning gentemot både Svenska kyrkan, för dess förestelning, och filantropin, för att den inte identifierade fattigdomens rot, synden.⁶⁵ Stockholms Stadsmission grundades i samma kretsar med syftet att göra Jesus känd, genom räddningsarbete men också genom biblioteksverksamhet.⁶⁶ Den sociala misären hindrade människor från att tillgodogöra sig Guds ord, så att väckelse och omvändelse kunde förändra det sociala tillståndet i Stockholm. Tidskriften Stadsmissionären skrev att rusdryckerna »förnedrar människan under djuren«.⁶⁷

*Ack, om vårt svenska folk mera allmänt wille i sanning lära känna Christus! Då skulle det snart se annorlunda ut bland oss.*⁶⁸

Metodismen: den sociala helgelsens betydelse

Om pietismen har varit inflytelserik för Svenska kyrkans diakonala profil som vi har sett bland annat i exemplen Olof Ekman i Falun och senare Marie Cederschiöld i Stockholm, var den även av betydelse för Engelska kyrkan på 1600- och 1700-talen. Även om kontakterna med det svenska sammanhanget då inte var starka har metodistisk teologi i dag ett internationellt inflytande på social omsorg genom arbetssätt och publikationer.

Av den anledningen kan det vara av intresse att också uppmärksamma att det i Sverige knöts band mellan metodismen och Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS). George Scott var på 1830-talet den första metodistiske predikanten i Sverige, men han blev tvungen att lämna Sverige på 1840-talet. Carl

⁶⁵ Christiansson 2006, s. 44.

⁶⁶ Christiansson 2006, s. 75 ff.

⁶⁷ Stadsmissionären nr 25, 1863, citerad i Christiansson 2006, not 200, s. 102.

⁶⁸ Stadsmissionären nr 8, 1862, citerad i Christiansson 2006, s. 75.

Den sociala misären hindrade människor från att tillgodogöra sig Guds ord.

De gick upp tidigt, bad och läste Bibeln och besökte sedan sjuka, fångna och fattiga.

Olof Rosenius, som assisterat Scott, blev då förgrundsgestalten för den inomkyrkliga väckelsen.⁶⁹

Bröderna John och Charles Wesley var studenter vid Christ Church College i Oxford på 1720-talet och grundade 1725 The Holy Club, den heliga klubben. Man skulle kunna säga att den fungerade efter den benediktinska principen *ora et labora*, be och arbeta. Medlemmarna ålade sig ett strängt schema av bön och social verksamhet. De gick upp tidigt, bad och läste Bibeln och besökte sedan sjuka, fångna och fattiga. I sina dagböcker beskriver John Wesley sig själv som en rastlös själ i denna period av sitt liv, ivrande och moraliserande. Efter en misslyckad missionsresa till den engelska kolonin Georgia var han djupt desillusionerad och tydde sig då till den tyske pietisten Peter Böhler. Under Böhlers inflytande han gjorde en avgörande upplevelse under en kvällssamling, då förordet till Luthers kommentar till Romarbrevet lästes. Han upplevde plötsligt att Guds försoning i Jesus Kristus gällde honom personligen, oavsett hans ansträngningar att leva ett heligt liv. Man skulle kunna kalla det för Wesleys lutherska omvändelse i och med att han verkligen fick en ny syn på betydelsen av den fria, helt oförtjänta nåden.

Diakonalt handlande som nådemedel

Det är just Wesleys syn på nådemedlen som kan vara relevant för en diakonal hållning till världen. Wesley hade en bred syn på nådemedlen, och han inkluderade utöver nattvarden också bön, fasta, bibelläsning – enskild och gemensam – och gudstjänst. Den sociala aspekten spelade en stor roll för honom, och en ofta citerad utsaga från honom är: »There is no holiness but

⁶⁹ Utifrån denna historiska bakgrund är det intressant att konstatera att den metodistkyrka som länge varit känd för att ha som sitt kännetecken diakonal verksamhet bland migranter och andra behövande idag rymmer en av stadsmissionens verksamheter: S:t Paul på Södermalm i Stockholm. Även Frälsningsarmén kan sägas vara ett skott på det metodistiska trädet. Metodisten William Booth grundade Frälsningsarmén i London 1865, eftersom han tyckte att metodisterna i England hade övergett sin sociala kallelse. 1882 påbörjades Frälsningsarméns arbete i Östermalms fattiga utkanter i Stockholm under ledning av Hanna Ouchterlony.

social holiness.« »Holiness« kan översättas med helgelse, vilket betyder att leva ett liv genomsyrat av Guds helighet. Det finns alltså enligt Wesley ingen sådan helgelse eller helighet som inte är social, det vill säga helighet kan aldrig vara en rent individuell angelägenhet utan växer fram i gemenskap.

Det blev ett viktigt korrektiv gentemot vissa pietistiska tendenser att betona individens fromhet i alltför stor utsträckning. Helighet och helhet kan bara växa fram i gemenskap med den andre, och då menas till en början den andre i den kristna gemenskapen, men i förlängningen gäller det inte minst också den kulturellt, socialt, ekonomiskt och religiöst andre. Den enskildes, gemenskapens och kyrkans helighet visar sig på ett avgörande sätt i detta möte. Den andre blir så till en nådens källa. Många metodistiska teologer betonar denna ofta bortglömda aspekt.

Wesleys syn på nådemedlen var bred. Han delade in nådemedlen i fromhetsgärningar (*works of piety*) och barmhärtighetsgärningar (*works of mercy*), och höll ihop dessa med varandra. Det betyder *inte* att det är bara de tidigare nämnda nådemedlen (nattvard, bön, gudstjänst etc.) som är kanaler som Gud använder sig av för att förmedla sin nåd, utan också det som Wesley kallade för barmhärtighetsgärningar, alltså den sociala och diakonala verksamheten som kristna står i.

Lutherskt arv och ekumeniska samtal – arbete pågår!

Kristet liv levs integrerat i samhället. Detta beskriver teologen Cecilia Nahnfeldt som en huvudpunkt hos Martin Luther.⁷⁰

Kallelse är i luthersk teologi benämningen för det av Gud givna uppdrag till människor att ta ansvar för varandra.⁷¹

I det finns en uppmaning till lyhördhet för andras behov. Inte för att idka välgörenhet, skriver Nahnfeldt, inte som i en hierarkisk givare–mottagare-relation. Men för att utbyta varandras stöd för det vi behöver för att leva. Kallelse kan tolkas som en uppfordran att möta människor, »och att stanna till, lyssnande».⁷² Kallelse kan även tolkas som en beredskap att agera, kanske också på nya sätt. Detta gäller mig som individ, men också i kyrkans liv. Och, menar Nahnfeldt, kallelsen att mötas kan också användas till att utveckla en syn på vårt samhälle.⁷³

Med andra ord: Gud kallar oss att »göra tjänst« både i det andliga och i det världsliga. Till det senare hör allt det som tjänar till att bevara det jordiska livet, som äktenskap, förvaltning, ekonomi, skomakeri och annat som medmänniskan behöver.

Läran om de två regementena

Luthersk kyrko- och samhällssyn har relaterats till varandra och detta har uttryckts som en lära om två regementen. Det *världsliga* regementets uppgift är att hålla ordning i samhället och förhindra oreda, symboliskt uttryckt: svärdet. Det *andliga* regementets

⁷⁰ Nahnfeldt 2016, s. 24.

⁷¹ Nahnfeldt 2016, s. 17.

⁷² Nahnfeldt 2016, s. 203.

⁷³ Nahnfeldt 2016, s. 203. Under rubriken »Samhällsteologi« skriver Cecilia Nahnfeldt om att vara en samhällstillvänd kyrka. Det är »att pocka på trosreflektioners relevans i samhälle och liv«, med en »ömsesidigt öppen kritisk reflektion« (s. 24).

Gud kallar oss att »göra tjänst« både i det andliga och i det världsliga.

Både kyrkan och ordnandet av samhället uppfattas som en del av Guds skapelseordning.

uppgift är att skapa förutsättningar för den enskildes frälsning, genom att förmedla ord och sakrament, symboliskt uttryckt: Ordet. Denna uppdelning avsåg inte en bodelning mellan andligt och profant. Med den tidens världsbild handlade det om en fördelning av makten »inom den kyrka som omfattade alla«. ⁷⁴ Gud ses verka genom båda. Både kyrkan och ordnandet av samhället uppfattas som en del av Guds skapelseordning. Det innebär att båda har sin legitimitet från Gud. Genom att Gud handlar på båda sätten kan tanken följa att det inte finns något som hindrar kyrkan att överlåta samhällliga plikter till staten, till exempel fattigvård.

I diskussionen om synen på de två regementena har en fråga uppstått: Vart hör det diakonala uppdraget? Vill kyrkans diakoni tjäna två herrar: kyrkan som representerar det andliga och staten som står för det kroppsliga och materiella? ⁷⁵ Om diakoni fokuserar på det andliga – förkunnelse och själavård – kommer den då att brista när det gäller människans kroppsliga och materiella problem? Å andra sidan, om diakoni enbart bemödade sig om människans sociala och fysiska nöd och orsakerna till det, kommer då det andliga att försummas? Gäller då omsorgen hela människan?

Tvåregementsläran kan tolkas som att kyrkan inte ska lägga sig i politiken. Thomas Ekstrand har beskrivit två olika modeller för rolltaganden för en luthersk kyrka. Vad han kallar en passiv och tyst modell innefattas av synsättet att det inte är kyrkans sak att kritisera dem som bär »överhetens svärd«. ⁷⁶ Diskussionen om en sådan roll i samhället intensifierades efter andra världskriget gällande lutherska kyrkor som förhöll sig passiva i förhållande till den tyska nazistregimen. Ett exempel på den andra idealtypiska rollen, som Ekstrand kallar politisk, kan vara den norska kyrkans agerande under världskriget. Oslobiskopen Eivind Berggrav avfärdade den nazistiska ockupantmaktens krav på att vara överhet över det andliga regementet. ⁷⁷ Ett sådant förfarande skulle göra våld på Guds

⁷⁴ Brodd 1997, s. 28.

⁷⁵ Oftestad 2011, s. 101.

⁷⁶ Ekstrand 2011, s. 125.

⁷⁷ Tønnessen, 2011.

vilja. ⁷⁸ Över 90 procent av församlingarnas prästerskap avgick från sin funktion i det statligt reglerade ämbetet men fortsatte verka som präster. ⁷⁹

I ett dokument inför 500-årsminnet av reformationen arbetade Lutherska världsförbundet fram ett studiedokument med titeln *Kyrkan i det offentliga rummet*. ⁸⁰ Här avvisas åsikten att kyrkan borde vägra all inblandning i samhället. Tvärtom visar tanken om de två regementena på hur kyrkan kan förhålla sig till samhället i övrigt. Inte minst påvisas möjligheten att »samverka med människor utanför kyrkan i det offentliga rummet utan att kräva att de ska bli kristna«. ⁸¹

Samtidigt skriver dokumentets författare att idén om de två regementena uppmanar oss att inte göra avkall på vår tro i det offentliga rummet. Kyrkans uppgift är först och främst att förkunna evangeliet. Men för att göra det måste kyrkan förhålla sig till lagen.

Luthersk tradition skiljer mellan den teologiska och den rättsliga funktionen av lagen. I den teologiska betydelsen avslöjar och dömer lagen människan som syndare. I rättslig bemärkelse är lagens syfte att upprätthålla ordning i samhället mitt i en syndig värld. ⁸²

Men även staten och rättsreglerna kan vara orättfärdiga. Lutherska världsförbundets dokument pekar på att Luther uppmanade till kritisk granskning av den politiska makten, både inom kyrkan och i samhället.

Ett annat dokument från Lutherska världsförbundet, *Diakoni i kontext – förvandling, försoning, bemyndigande* från 2009, skiljer på politisk och profetisk diakoni, även om det naturligtvis finns ett samband. Med politisk diakoni avses det diakonala arbetets politiska dimension, det vill säga en medvetenhet om kyrkans socialpolitiska roll samt arbetsformer för att driva policy- och

⁷⁸ Tønnessen, 2011, s. 201.

⁷⁹ Austad, 1982.

⁸⁰ Lutherska världsförbundet 2016.

⁸¹ Lutherska världsförbundet 2016, s. 24.

⁸² Lutherska världsförbundet 2016, s. 25.

Här avvisas åsikten att kyrkan borde vägra all inblandning i samhället.

annat påverkansarbete. Profetisk diakoni har, enligt dokumentets författare, en annan tyngdpunkt. Här handlar det om den »fullmakt som Gud gett kyrkan och dess diakoni.«⁸³ I en konsultation vid ett rådslag om profetisk diakoni i Johannesburg 2002 formulerade sig de lutherska kyrkorna:

Vi uttrycker med tacksamhet vår erkänsla över de många slag av diakonalt arbete som kyrkan utfört genom århundradena och som med nödvändighet fortsätter i vår egen tid. Det arbetet står nu inför utmaningen att röra sig vidare mot mer profetiska former för diakoni. Inspirerade av Jesus och profeterna, som konfronterade makthavare och manade till förändring av orättvisa strukturer och praktiker, ber vi att Gud ska göra det möjligt för oss att bidra till en förvandling av allt det som leder till mänsklig girighet, våld, orättvisa och exkluderande.⁸⁴

Diakoni är en »grundbeståndsdel« i att vara kyrka.

Kyrkosyn och diakonisyn

I dokumentet *Diakoni i kontext* beskrivs diakoni som följer:

Diakoni är ett svar på konkreta nödsituationer, lidande och orättvisa, den är ett uppfyllande av kärleksbudet, och i allt detta ett uttryck för vad kyrkan tror på och bekänner: Guds nåd – för världens helande.⁸⁵

Därför ska detta svar inte tolkas för snävt, eller som det står: »kan inte reduceras till en aktivitet.«⁸⁶ Diakoni definieras inte som »det som diakonen gör«. Diakoni är en »grundbeståndsdel« i att vara kyrka.⁸⁷ *Diakoni* hör i djupet samman med det som kyrkan firar i sin *gudstjänst* och *förkunnelse*. Alla dessa tre är former för att uttrycka kyrkans gemenskap (*koinonia*).

Denna kyrka består av människor, inklusive små barn, som genom dopet och den heliga anden blir bemyndigade att delta

i Guds mission. Detta bemyndigande (*empowerment*) bygger på en biblisk skapelsesyn, i vilken varje människa är skapad till Guds avbild, med förmåga och potential.⁸⁸ Här återopas också pingstens löfte att »ni skall få kraft när den heliga anden kommer över er, och ni skall vittna om mig ... till jordens yttersta gräns« (Apg 1:8). I luthersk tradition lyfts på denna grund det »allmänna prästadömet« fram, där de döpta, var och en med sina gåvor och förmågor, är kallade att bidra.⁸⁹

Från Latinamerika plockar Lutherska världsförbundet upp ett parallellbegrepp till bemyndigande, nämligen »värdiggörande« (*dignification*). I det vill dokumentets författare peka på ett diakonalt arbete som höjer människors värdighet. Detta för att kunna vara självständiga subjekt, både i kyrkan och i samhället i övrigt.⁹⁰ Dokumentet bidrar därför med ett slags »metodanvisning« för att »bygga medborgarskap«. Med det menas »initiativ och processer där individer inser sin rätt att ta en ny roll i samhället, både för att hävda sina egna rättigheter och för att aktivt delta i sociala och politiska rörelser.«⁹¹ Att sakna medborgarskap betyder att vara utestängd från många former av samhällsliv, till exempel från sociala rättigheter. Det innebär också att inte få delta i det offentliga beslutsfattandet eller att vara låst i en av fördomar eller regler underlägsen ställning. Lutherska världsförbundets dokument pekar på tre delar i metoden att bygga medborgarskap: utbildning, mobilisering och påverkansarbete.⁹² Detta bygger på insikter från globalt utvecklingsarbete, om vikten att betona mänskliga rättigheter och ifrågasätta strukturell ojämlikhet som gör människor fattiga.

Lutherska världsförbundet betonar vikten av att arbeta med mänskliga rättigheter, både som norm och som mål. Det innebär att underliggande orsaker till utsatthet lättare uppmärksammas. Ett exempel som nämns är analysen av genusroller.⁹³

⁸³ Lutherska världsförbundet 2009, s. 87 f.

⁸⁴ Lutherska världsförbundet 2009, s. 86, översättning från *Prophetic Diakonia: »For the Healing of the World«*, s. 6.

⁸⁵ Lutherska världsförbundet 2009, s. 29.

⁸⁶ Lutherska världsförbundet 2009, s. 29.

⁸⁷ Lutherska världsförbundet 2009, s. 29.

⁸⁸ Lutherska världsförbundet 2009, s. 48 f.

⁸⁹ Lutherska världsförbundet 2009, s. 27.

⁹⁰ Lutherska världsförbundet 2009, s. 49. Se även Dietrich m.fl. 2014.

⁹¹ Lutherska världsförbundet 2009, s. 65.

⁹² Lutherska världsförbundet 2009, s. 65.

⁹³ Exempel på sådan analys är Edgardh 2011. Se även Edgardh 2019.

Att män och kvinnor ska ha lika rättigheter är en kamp som pågått länge. Detta går hand i hand med ett teologiskt synsätt att kvinnor och män är skapade till Guds avbild, »med lika förvaltaruppdrag«. ⁹⁴ Grunden för det är att de »döps in i en jämlik gemenskap där de får kraft av den heliga anden att i lika grad ta ansvar för hela Guds skapelse«. ⁹⁵

Ett biskopsbrev om diakoni

2015 utgav de svenska biskoparna sitt biskopsbrev om diakoni. Det börjar just i dopet. Redan här går det att spåra det lutherska arvet: vår kallelse att tjäna varandra. Att vara döpt »till ett liv i diakoni« innebär två saker: ⁹⁶

Dopet är ett dop till Kristus och till gemenskap med andra Kristustroende. Samtidigt är dopet ett dop till världen, den vanliga världen som är Guds värld, där de döpta är kallade att leva och att tillsammans med alla människor av god vilja stå på godhetens sida mot allt ont. ⁹⁷

Biskoparna skriver att diakoni är ett uttryck för kristen tro, för att frigöra livskraft där liv hotas. Detta gäller människor lika väl som hela skapelsen. ⁹⁸ Vilka former detta tar sig beror på hur behoven förstås. En utgångspunkt som biskopsbrevet betonar är den utsattes position. För församlingens liv och arbete pekar biskoparna på vikten av att skapa en atmosfär präglad av omsorgsfulla och respektfulla relationer. Detta kallas ibland för ett diakonalt förhållningssätt. Biskopsbrevet kommenterar kyrkoledningens formulering om att »utöva diakoni«:

⁹⁴ Lutherska världsförbundet 2009, s. 72.

⁹⁵ Lutherska världsförbundet 2009, s. 72.

⁹⁶ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 8.

⁹⁷ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 9.

⁹⁸ Se även de svenska biskoparnas biskopsbrev om klimatet från 2014. Här kallar de klimatkrisen för ett Kairos-ögonblick, dvs. det rätta tillfället att förändra något till det bättre, »att inleda ett uppbrott från sådana livs- och konsumtionsmönster som förtrycker och förslavar människor« (s. 85 ff.). Med andra ord: Klimatkrisen behöver mötas med »klimaträttvisa«.

Det kan innebära verksamheter med ett tydligt diakonalt motiv, men det ska också uppfattas så att allt som församlingen engagerar sig i ska ha en diakonal dimension.⁹⁹

Biskopsbrevet pekar på att detta är hela församlingens ansvar. Många församlingar organiserar samlingar och mötesplatser som har omsorg och gemenskap i fokus.¹⁰⁰ På detta sätt kan man, om man använder begreppen i *Vägledning för diakoni* (s. 25), främja människors livskvalitet och även förebygga allvarligare problematik.¹⁰¹

Som en kollektiv resurs är det församlingens uppgift att bidra i samhällslivet. I början av 1900-talet var församlingssystemet och diakonissor bidragande i uppbyggnaden av samhällets hemsjukvård, för att ta ett exempel. I dag ligger det ansvaret på hälso- och sjukvården i regioner och landsting, och andra behov syns. Ett aktuellt exempel är migration. I en studie av Svenska kyrkans församlingars insatser med asylsökande och nyanlända 2015–2016 framgår att åtta av tio pastorat var engagerade.¹⁰² Hälften av församlingarna och pastoraten startade nya verksamheter. En tredjedel utökade befintlig verksamhet. För många församlingar var detta inte en ny fråga. Som en annan fallstudie konstaterar hade de studerade församlingarna sedan länge en regelbunden närvaro på Migrationsverkets låsta förvar för människor som ska utvisas.¹⁰³ Dit går varje vecka volontärer från kyrkor och Röda Korset, samordnade av församlingens diakon.

Biskopsbrevet bekräftar att Svenska kyrkans församlingar har en roll när det gäller att samverka med andra organisationer i civilsamhället och det offentliga. Ofta kan det handla om att vägleda människor till rätt resurs. Församlingarna verkar dock tveka inför uppgifter som att gå in som utförare av offentligt beställda tjänster. Biskopsbrevet rekommenderar samverkan med diakoninstitutioner och stadsmissioner när det gäller väl-

⁹⁹ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 31.

¹⁰⁰ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015 s. 28.

¹⁰¹ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015 s. 27.

¹⁰² Hellqvist & Sandberg, 2017.

¹⁰³ Idestrom & Linde 2017.

färdsuppgifter som kräver specialistkompetens.¹⁰⁴ Även om en församling inte kan »anställa bort ansvaret« för sin diakoni ser biskoparna det som en målsättning att det ska finnas minst en diakontjänst i varje pastorat eller fristående församling.¹⁰⁵ Här går det också att spåra influenserna från de ekumeniska samtalen. Biskopsbrevet pekar på att diakonen som funktion finns i katolska, anglikanska och ortodoxa kyrkor, om än i främst liturgisk form, samt i den reformerta kyrkan i karitativ funktion.¹⁰⁶ Liksom de ekumeniska dokumenten hävdar biskopsbrevet att diakoni står för något mer än enbart speciella verksamheter – diakoni kan snarare beskrivas som »en grundläggande livsyttring för kyrkan«.¹⁰⁷

Delaktig i Guds vävande

Vi »inbjuds att bli Guds skapade medskapare«.¹⁰⁸ Biskopsbrevet om diakoni börjar med denna viktiga betoning som vill befria den enskilde från kravet »att själv behöva rädda världen«. Vår diakoni, står det i brevet, är en del av Guds diakoni. Det kan vara en påminnelse för enskilda och församlingar som kanske blivit trötta av att utföra diakoni: Gud skapar kontinuerligt, och vi är inte kallade till att skapa något utöver det, men väl till att delta i denna pågående skapande process.

Utifrån ett kristet perspektiv kan det inte finnas något gott som inte Gud är med om att skapa, och det goda som sker är en delaktighet i Guds förändrande verklighet i världen. Gud skapar alltid nytt, och det är denna nyskapelse som vi är kallade att ta del i.

Vårt förhållningssätt till våra medmänniskor och till Guds skapelse vävs samman med vår relation till Gud själv.¹⁰⁹

¹⁰⁴ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 38.

¹⁰⁵ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 42.

¹⁰⁶ André 1994.

¹⁰⁷ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 21.

¹⁰⁸ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 9.

¹⁰⁹ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 8.

Biskopsbrevet pekar på att detta är hela församlingens ansvar.

Vår vardag är ihopvävd med skapelsen, människorna och Gud.

Att vara sammanvävd med världen, människorna och Gud är också en eskatologisk bild som kan hjälpa oss att finna ny motivation och att inte tro att vi ensam ansvarar för nyskapelsens väv. Vi behöver föreställningar om den verklighet som Gud vill låta växa fram på denna jord. Ingen av oss måste ensam vara stark och hel. Det är hemligheten med kyrkan som Kristi kropp, att den vävs samman av sköra trådar, av trasiga bitar, av fragment. Gud som den stora väverskan har länge varit en bild som feministiska, ekologiska och processfilosofiskt influerade teologer använt sig av för att åskådliggöra vår intima samhörighet med skapelsen, medmänniskorna och Gud.¹¹⁰

Gud själv är alltid en del i denna väv, i detta vävande. Guds tråd finns med i allt. Vår vardag är ihopvävd med skapelsen, människorna och Gud. Det är den djupa kontexten för varje diakonal insats. Vi väver ihop trådar från Guds goda skapelse.

Så blir vår diakoni en del av Guds diakoni som sveper genom skapelsen. Vår kallelse är att i Kristi efterföljd, formade av den heliga Anden, låta kärleken flöda vidare i det sociala samspelet vi är skapade till.¹¹¹

Kyrkans uppdrag i världen har varit ett återkommande ämne för reflektion och diskussion i den ekumeniska rörelsen från 1900-talets början till i dag. Mission och diakoni(a) är begrepp som diskuteras i flera dokument hos Kyrkornas världsråd och i samtal mellan kyrkor och samfund. I följande kapitel presenteras inte någon heltäckande bild, men några utgångspunkter för den katolska kyrkan och den ortodoxa kristenheten lyfts fram.

¹¹⁰ Se t.ex. Keller 1986, 2018 och Wiklund 2017.

¹¹¹ *Ett biskopsbrev om diakoni* 2015, s. 21.

Diakoni och teologi i andra kyrkofamiljer

Både lokalt och internationellt möter vi andra kyrkor. I detta kapitel ska ett par korta utblickar göras mot dels den katolska kyrkan och dess sociallära, dels den ortodoxa kyrkofamiljen. Ortodoxa kyrkor har inte ett så självklart centrum för sin teologiska doktrin som den katolska.¹¹² De ortodoxa kyrkorna är självständiga kyrkor, av vilka de flesta relaterar till en särskild etnisk och kulturell miljö. Till det gemensamma hör en betoning av liturgin.

Katolska kyrkans sociallära

Katolska kyrkan har i sin sociallära en reflekterande praktik, inte bara om kyrkan utan också om människans roll i samhället. En utmanande uppgift, kan tyckas, och det finns olika sätt att se på det som sammanfattas som sociallära. Här ingår kanske tydligast påvornas encyklikor, skrivelser till kyrkan och världen i övrigt, alltsedan påven Leo XIII:s encyklika *Rerum Novarum* (Om de nya tingen) från 1891. I den behandlades relationen mellan kapital och arbete och ömsesidiga skyldigheter dem emellan.¹¹³ Påven vände sig mot både socialism och otyglad kapitalism, försvarade principen om privat äganderätt samt stödde arbetarnas rätt att organisera sig i fackföreningar. Här kritiserades den vinningslystnad som behandlade arbetare »inte som person utan som vara eller produktionsmedel«. ¹¹⁴ En arbetare måste ha en lön som det gick att leva på! Senare påvar har skrivit encyklikor om bland annat socialetik, kapprustning och folkens utveckling i ett globalt perspektiv. När

¹¹² Detta avsnitt grundas därför mycket på ortodoxa teologers bidrag i ekumeniska sammanhang såsom i Kyrkornas världsråd, se t.ex. <https://ioc.org/orthodoxdiakonia/index.php>

¹¹³ Merkle 2004, s. 96.

¹¹⁴ Bischofberger & Zaremba 1985, s. 23.

den amerikanske presidenten 2017 gästade Vatikanen fick han påven Franciskus då senaste encyklika, *Laudato si – on care for our common home*.¹¹⁵ På svenska har denna »encyklika angående omsorgen om vårt gemensamma hem« fått titeln *Om klimathot och ojämlikhet*. Med titelns ord om det gemensamma hemmet tilltalar påven mänskligheten, troende eller inte, och pekar på jorden som vårt gemensamma arv, »vars avkastning är ämnad att tillgodose alla«. ¹¹⁶ Encyklikan lyfter fram hoten mot vattenförsörjningen och den biologiska mångfalden, ohälsosamma stadsmiljöer och utplånandet av fiskereservat, inte bara som klimatfrågor för sig utan också som något som påverkar »de mest utsatta människorna på vår planet«. ¹¹⁷ Påven noterar att när allt är sagt om miljöhoten »finns de fattiga fortfarande underst«. ¹¹⁸

När allt är sagt om miljöhoten »finns de fattiga fortfarande underst«.

*Följaktligen måste varje ekologisk idé införliva ett socialt perspektiv som tar hänsyn till de grundläggande rättigheterna för de fattiga och underprivilegerade.*¹¹⁹

Principer och rättigheter

I påvens klimatencyklika¹²⁰ hänvisar han till principer och deras inbördes vikt. Principen om privat egendom är underordnad tillgångarnas allmänna mål, något som blir tydligt i en sådan global kris som klimathoten skapar. Rättvisa, med målet det allmänna bästa (*the common good*), är ett grundläggande koncept i den katolska socialläran, med medeltidsteologen Thomas av Aquino som viktig uttolkare.¹²¹ Tre principer ska säkerställa och främja det allmänna bästa:

Personalitetsprincipen – den okränkbara individens anspråk på autonomi, om än begränsad till den större samhällsliga gemenskapens behov och krav. Den enskilda människan är skapad till frihet, den frihet som är en förutsättning för att uppnå existen-

¹¹⁵ Franciskus 2015. »Laudato si« är de första orden i Solsången, den lovprisning av skapelsen och skaparen som tillskrivs Franciskus av Assisi.

¹¹⁶ Franciskus 2015, s. 70.

¹¹⁷ Franciskus 2015, s. 37.

¹¹⁸ Franciskus 2015, s. 37.

¹¹⁹ Franciskus 2015, s. 70.

¹²⁰ Sv. översättning 2016.

¹²¹ Merkle 2004, s. 54.

sens mål: att leva i relation till Gud.¹²² Skapad till Guds avbild får människan aldrig bli ett medel för sådant som är främmande för hennes utveckling. Här syns en grund för mänskliga rättigheter.

Solidaritetsprincipen – enskilda och grupper får endast med hänsyn till hela samhällets bästa följa sina egna intressen.

Subsidiaritetsprincipen – för att säkra individers och gruppers frihetsutrymme ska högre instanser som kommun eller stat endast rycka in i mån av behov. Samtidigt har högre instanser skyldighet att bistå om lägre instanser inte kan fullgöra sina funktioner. Ett exempel är att staten inte ska överta funktioner som är familjens.¹²³

För den katolska socialläran var Andra Vatikanconciliet (1962–1965) betydelsefullt.¹²⁴ I socialläran understryks en rad mänskliga rättigheter, såsom:

- personens rätt till liv, frihet och säkerhet
- rätt till fysisk och moralisk integritet
- rätt till tillfredsställelse och nödvändiga medel att leva på tillbörligt sätt (mat, kläder, bostad, vila, hälsovård, sociala tjänster)
- rätt till sammankomster och föreningsliv
- rätt att delta i fackförbund och att strejka.¹²⁵

De två sistnämnda rättigheterna är grundläggande för ett vitalt civilsamhälle, vilket för en kyrka som inte är en statskyrka är av stor betydelse.

Den arbetande människan och arbetets villkor är alltså en viktig del av socialläran. Enligt katolska kyrkans sociallära är arbetet en aktiv och kreativ livsyttning av den självmedvetna, fria och socialt ansvariga personen. Arbetet utgår emellertid inte bara från personen, det påverkar henne också i den meningen att det danar hennes karaktär. Det utlöser en inlärningsprocess.

¹²² Ekstrand 2011, s. 112.

¹²³ Ekstrand 2011, s. 114.

¹²⁴ Werner 2017.

¹²⁵ www.katoliknu.se/html/artcl_social_teach.htm (hämtad 2019-05-18); *Docat: vad skall vi göra? Katolska kyrkans sociallära, 2017*; Bischofberger & Zaremba 1985, s. 18.

Att arbeta är människans uppdrag, förpliktelse och rättighet.¹²⁶

Arbetets värde ligger i första hand inte i arbetsprestationen eller lönsamheten utan i det faktum att det utförs av människan.

I socialläran finns även formulerade rättigheter i anslutning till familjen, såsom »Rättighet för varje människa att bilda familj och uppnå resurser som krävs för att upprätthålla den« och »Rätt för familjen att emigrera som familj för att söka bättre levnadsförhållanden«. ¹²⁷ Tack vare sådana ställningstaganden kan katolska kyrkan vara tydlig i en konstruktiv hållning till migration.¹²⁸

Den katolska socialläran har påverkat katolska länders sociallagstiftning. I den kontinentala, eller konservativa, välfärdsregimen (enligt Esping-Andersens typologi¹²⁹) är familjen och dess försörjning utgångspunkten för socialförsäkringarna, där ersättningen anpassats till familjeinkomsten. Subsidiaritetsprincipen innebär att det är den närmaste omgivningen, främst familjen, som har ansvaret för den enskildes behov. Först därefter bör andra instanser och ytterst staten träda in. I flera länder har det funnits en försörjningsskyldighet mellan generationer. Denna välfärdsregim karaktäriseras av att familjeförsörjaren, oftast mannen i familjen, har ett utvecklat försäkrings- och anställningsskydd för att säkra sin försörjning. Att ersättningarna är kopplade till familjens försörjning och inte till individerna gör att drivkrafterna för gifta kvinnors förvärvsarbete är lägre, vilket påverkar takten i barn- och äldreomsorgens utbyggnad.¹³⁰

Katolska kyrkan är global. Det gör kyrklig normgivning svårhanterlig. Påven Paulus VI diskuterar i ett apostoliskt brev 1971 svårigheterna att sprida ett budskap från Rom om sociala problem och där lägga fram lösningar som fungerar universellt.¹³¹ Skillnaderna – regionala, kulturella, sociopolitiska – är

¹²⁶ Bischofberger & Zaremba 1985, s. 95.

¹²⁷ http://www.katoliknu.se/html/artcl_social_teach.htm; *Docat: vad skall vi göra? Katolska kyrkans sociallära, 2017*.

¹²⁸ Dela-resan-kampanjen, hämtad 2019-04-10 från <http://journey.caritas.org>; Sant'Egidio 2018.

¹²⁹ Esping-Andersen 1990.

¹³⁰ Esping-Andersen 1990, s. 27; Morgan 2009, s. 56–90.

¹³¹ Paulus VI 1971.

Den katolska socialläran har påverkat katolska länders sociallagstiftning.

stora, vilket ställer krav på lokal analys och urskillningsförmåga. Utifrån internationella relationers politiska karaktär skriver Paulus VI att de flesta sociala problem är politiska problem: ska de lösas måste man befinna sig i den politiska sfären. Här, menar den amerikanska teologen Judith A. Merkle, händer det något i katolsk spiritualitet: politisk aktivitet kan betraktas som ett uttryck för lärjungaskap.¹³² Paulus VI lyfter också frågan om fattigdom och varför vissa länder är fattiga. Hans analys är att de är fattiga inte bara för att de inte lyckats klättra högre på utvecklingsstegen, utan också för att de blivit förhindrade att göra så. De har exkluderats från aktivt deltagande – socialt, politiskt, ekonomiskt – genom effekterna av gammal och ny kolonialism och maktobalans, exempelvis i handelsrelationer.¹³³ Merkle skriver i sin presentation av katolsk sociallära att påven Paulus VI aldrig använde ordet »befrielse«.¹³⁴ Likväl, menar hon, öppnade hans sätt att lyfta mänsklig värdighet genom jämlikhet och deltagande för det som kom att växa fram som »befrielsesteologi«.

Befrielsesteologi

Befrielsesteologin, som vi vanligtvis använder begreppet, är sprungen ur katolska församlingar men på en annan kontinent än den europeiska och skiljer sig från den teologi som vuxit fram i Europa och USA. Europeisk och nordamerikansk teologi utgår från välfärdssituationen; den studerar sekulariseringen, förlusten av tron i en vetenskaplig och upplyst värld. Samtalspartnern till denna teologi är den icke-troende människan. Den latinamerikanska teologin däremot har vuxit fram i ett kristet sammanhang med troende människor där det råder fattigdom, beroende och underutveckling.¹³⁵ Dess samtalspartner är inte i första hand den icke-troende – det latinamerikanska folket beskrivs ha en stark religiositet – utan de fattiga som hålls kvar i en omänsklig situation på grund av marginalisering och

¹³² Merkle 2004, s. 125.

¹³³ Merkle 2004, s. 123–126.

¹³⁴ Merkle 2004, s. 126.

¹³⁵ Ekman 1981.

fattigdom.¹³⁶ Hur pratar vi om Gud och Guds relation till oss när folket kämpar med en kvävande fattigdom och orättfärdiga strukturer?

Utgångspunkten för befrielsesteologin är den konkreta erfarenheten av fattigdomen på den latinamerikanska kontinenten och arbetet för de fattigas befrielse. Uppmärksamheten på de fattigas situation bottnar i Jesu egen solidaritet med fattiga människor. Kyrkans historiska kallelse beskrivs vara att använda sina resurser och sin makt till att vara en aktör för social förändring.¹³⁷ Befrielsens gärningar är tecken – visserligen ofullkomliga – som pekar på frälsningen i dess helhet och på riket som ska komma. Ur den bibliska historien kan dessa illustreras med uttåget ur Egypten och Jesu underverk. Berättelsen om den korsfäste Jesus uttrycker en stark andlig och kroppslig erfarenhet. Jesu frälsande gärning finns närvarande när vi ser en utveckling från omänskliga till mänskliga förhållanden.

Den chilenske teologen Segundo Galilea betecknar befrielsesteologin som en pastoral teologi, inte en systematisk eller dogmatisk.¹³⁸ Kristen praxis, det pastorala arbetet – kampen mot förtrycket – kommer först. Därefter följer den teologiska reflektionen, som upplyser och ger en riktning åt handlingen. »Teologin kommer i andra hand, efter solnedgången, när det konkreta arbetet för rättvisa har gjorts.«¹³⁹ Detta sätt att skapa teologi är inte nytt, skriver Galilea, men det står i kontrast till det sätt som varit förhärskande hittills. Den traditionella teologin har varit mer abstrakt och föga pastoral.

Befrielsesteologi tar sin utgångspunkt i praktiken, i vardagslivets erfarenhet. Hur tolkar vi den utifrån trons erfarenhet? Vad säger trons källor och Bibelns texter? Vad säger socialvetenskapen om samhällsinstitutionernas funktion? Behöver vi nya uttolkningar av den kristna tros läran eller av social teori för att avtäckta meningen med det som sker? Om jag ger min nästa något som hen behöver, har jag gjort det jag ska då? Men om vi

¹³⁶ Merkle 2004, s. 147 ff.

¹³⁷ Merkle 2004, s. 160.

¹³⁸ Ekman 1981.

¹³⁹ Merkle 2004, s. 157. »Theology is a second act, done at sundown, after concrete work for justice has been done.«

**Befrielse-
teologi är en
teologi som
tar sin ut-
gångspunkt i
praktiken.**

studerar den situation som bidrar till fattigdomen? Då kanske hjälpen till min nästa kan vara något annat än att överrätta direkt hjälp. Kanske är det bättre att föreslå förändringar av det som skapar fattigdom. Att »hjälpa min nästa« kan förstås som att undersöka de system som håller människor fattiga.¹⁴⁰

Ett sådant system är hur kön är en strukturerande kategori. En situation präglad av misär och utnyttjande ställer kvinnor inför särskilda villkor. Kvinnor är generellt sett fattigare än män.¹⁴¹ Denna feminisering av fattigdom förstärks av sexism och rasism.¹⁴² I katolsk tro har Jesu mor Maria en viktig roll. Frågan är hur hennes roll tolkas. Den latinamerikanska kyrkohistorikern Ana María Bidegain beskriver Marias bejakande av att bli mor som ett »monumentalt åtagande«, inte som någon självförnekelse som det ibland beskrivits som.¹⁴³ På samma sätt som Maria, skriver hon, bejaktar »vi kvinnor i dagens samhälle« Guds inbjudan att bidra i byggandet av ett nytt samhälle. Men det är också att utsätta sig för risker. Den brasilianska teologen Tereza Cavalcanti skriver i en text om kvinnor i profetisk tjänst (bland andra Judit, Hanna, Ester, Rut) att riskerna också innefattar deras barn.¹⁴⁴ Kvinnors martyrskap handlar inte sällan om att se sina barn dö för sin tro – så som Maria stod vid Jesu kors.

Ortodoxa teologiska perspektiv på diakoni

Den helige Basileios från Caesarea byggde på 300-talet den stora diakoniinstitutionen i Kappadokien. I den ortodoxa kyrkoliturgi som bär hans namn ber han Gud att ha omsorg om barnen och fostra de unga, att stödja de äldre och trösta de försagda;

... befria dem som plågas av onda andar, segla med de sjöfarande, ledsaga de resande till lands och i luften, beskydda änkorna, försvara de föräldralösa, befria de fångna och hela

¹⁴⁰ Merkle 2004, s. 157.

¹⁴¹ <http://www.unwomen.org>

¹⁴² Bidegain 1989, s. 15–36.

¹⁴³ Bidegain 1989, s. 34.

¹⁴⁴ Cavalcanti 1989, s. 118–139.

de sjuka. Tänk på dem som står under dom eller är i fängelse eller i tvångsarbete eller i all sorts sorg, nöd och betryck. Tänk Herre, på alla dem som begära Din stora barmhärtighet: på dem som älska oss och hata oss; på dem som anbefallt oss ovärdiga att bedja för dem. Tänk, Herre vår Gud, på allt Ditt folk och utgjut över alla Din rika nåd, samt skänk åt alla allt vad de bedja om till sin frälsning. På alla dem, som vi inte ihågkommit genom okunnighet eller glömska eller genom namnens mångfald, tänk o Gud Själva på dem, Du som känner allas ålder och namn, Du som känner var och en från moderlivet. Ty Du, Herre, är de hjälplösa hjälp, de hopplösa hopp, de stormkastades frälsning, de seglandes hamn, de sjukas läkare. Var Du allt för alla, Du som känner var och en, hans bön, hans hem och hans behov.¹⁴⁵

Begreppet »diakonia« utläggs av en syrisk-ortodox indisk teolog, Mar Gregorios, som »tjänst i templet«.¹⁴⁶ Utifrån bilden av den gammaltestamentliga tempeltjänsten överförs denna betydelse till Kristi kropp.¹⁴⁷ Den tolvårige Jesus i templet talar om att han vill vara hos sin fader (Luk 2:49). Men det är inte den fysiska byggnaden Jesus åsyftar när han som vuxen svarar på frågan »Vad kan du visa oss för tecken, du som gör så här?« Jesus svarar: »Riv ner detta tempel, så skall jag låta det uppstå igen på tre dagar« (Joh 2:18–19). Gregorios menar att denna »trans-metaforiska identifikation« med templet och Kristi kropp ges ytterligare mening när Jesus i sitt avskedstal i Johannesevangeliet (Joh 14) pratar om att han ska bereda rum i sin faders hus.¹⁴⁸ Detta, menar Gregorios, är inkarnationens syfte – att bereda en plats, ett nytt tempel, för oss. Paulus bejaktar detta med sin fråga: »Förstår ni inte att ni är Guds tempel och att Guds ande bor i er?« (1 Kor 3:16). Det är tjänsten i detta tempel som kännetecknar sann diakonia, menar Gregorios.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Översättning: Dorotej Forsner vid Heliga Treenighetens kloster i Bredared.

¹⁴⁶ Gregorios 1988.

¹⁴⁷ Gregorios 1988, s. 21 ff.

¹⁴⁸ Gregorios 1988, s. 28.

¹⁴⁹ Gregorios 1988, s. 30.

Det är tjänsten i detta tempel som kännetecknar sann diakonia.

Diakonia har ett tvåfaldigt syfte: tjänsten åt Gud i tillbedjan och liturgi och tjänsten för den mänskliga gemenskapen, i Guds namn.¹⁵⁰ Liksom herden går före sin hjord och för den att beta på gröna ängar »bör kyrkan gå före världen för att leda den in i en framtid bortom förtryck, orättvisa och exploatering«. ¹⁵¹ Kyrkan är här en förmedlare, en mediator, mellan Gud och Guds värld. Denna teologiska modell tillämpar Gregorios när han kritiserar biståndsverksamhet mellan kyrkor som organiseras alltmer självständigt från den »sändande kyrkan«. Gregorios beskriver en situation där givarorganisationer och projektbärare har en mycket begränsad relation till trosgemenskaper, både hemma och i utlandet. Och ju mer mellankyrkligt bistånd antar den formen, menar Gregorios, desto mindre kommer det att relatera till uppbyggnaden av livet i Guds levande tempel. Den diakonisynt i vilken liturgi och diakoni hålls samman återfinns också i ett begrepp inom ortodox tradition: »liturgin efter liturgin«. ¹⁵² I denna tanke finns ett tema om sammanhållning:

- Gud som sammanhållen treenighet: Fader, Son och Ande,
- vilket reflekteras i kyrkan som gemenskap, och att
- gudstjänst och diakonala funktioner också hålls samman.

Liturgin efter liturgin

I en analys av social doktrin inom den ortodoxa kristenheten finns ett drag av optimistisk människosyn gällande våra möjligheter att förändra våra liv, grundad i kallelsen att bli alltmer lika Gud, vilket syns som en förutsättning för att förändra samhället till det bättre.¹⁵³ Den rumänsk-ortodoxe teologen Ion Bria menar att tankemodellen »liturgin efter liturgin« hjälper oss att förstå samspelet mellan olika former och definitioner av kyrkans uppdrag:

- som en proklamation av och invitation till personlig frälsning och som en väg för vars och ens lärjungaskap och helgelse

¹⁵⁰ Gregorios 1988, s. 32.

¹⁵¹ Bergmann 1990, s. 18.

¹⁵² Bria 1996.

¹⁵³ Ekstrand 2011, s. 121.

Kyrkan är här en förmedlare, en mediator, mellan Gud och Guds värld.

Och guds-
tjänsten tar
inte slut
när de guds-
tjänstfirande
går över
kyrkrös-
keln.

- som ett svar på Guds nådefulla vilja för hela mänskligheten
- som vittnesbördet om Guds rättvisa och rättfärdighet, mot inhumana villkor och orättvisa sociala strukturer, med tjänande handlingar syftande till förändring
- som pastoral omsorg som svarar mot Guds medlidande.¹⁵⁴

Liturgin rymmer en dubbel rörelse: Guds folk samlas till åminnelse av Jesu död och uppståndelse till dess han kommer åter igen. Samtidigt sänds kyrkans medlemmar, förnyade av den heliga anden och nattvarden, att vara ett autentiskt vittnesbörd i världen och delaktiga i människans frigörelse. Liturgiskt, menar Ion Bria, uttrycks detta i diakonens tjänst.¹⁵⁵ Diakonen bär folkets gåvor till altaret – och diakonen delar ut det heliga sakramentet som föder och när de kristnas liv.

Det finns inte någon kristen tjänst för världen om den inte är förankrad i liturgin. Och gudstjänsten tar inte slut när de gudstjänstfirande går över kyrkröskeln. De är sända att fira »broderns sakrament« med människor i nöd och svårigheter.¹⁵⁶

Delandet av brödet sker i två moment. Först i gudstjänsten. Därefter, när »pilgrimsbrödet« är mottaget sänds de gudstjänstfirande ut att också dela bröd och existens med sin nästa.¹⁵⁷

Sändningen i slutet av liturgin är inte en utgång utan en ingång, in i världen.¹⁵⁸

Allt är förenat med kyrkans centrala handling, eukaristin¹⁵⁹, nattvardsfirandet, och, skriver Bria, alla har en diakonal funktion i att förena separerade verkligheter.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Bria 1996, s. 87.

¹⁵⁵ Bria 2004.

¹⁵⁶ Kommuniteten i Taizé 2007.

¹⁵⁷ Laghé 1997, s. 94.

¹⁵⁸ Bria 1996, s. 84 ff.

¹⁵⁹ Från grekiskans *eucharistia* – tacksägelse.

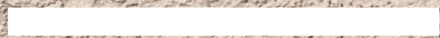
¹⁶⁰ Bria 2004.

* * *

Diakonal praktik uttrycker teologi, och teologisk reflektion påverkar diakonal praktik. Syftet här är att uppmärksamma dessa skeenden. Samspelet mellan teologi och diakoni är avhängigt tiden, rummet och sammanhanget. Därför får vi skiftande uttryck, många lösningar och även motsättningar mellan varianter av teologisk uttolkning. Detsamma gäller den diakonala praktiken.

Den följande tematiska delen är ägnad att uppmärksamma spänningar och olikheter, klyftor och överbrygningar, både sådana som skapar problem och sådana som berikar oss. Av utrymmesskäl begränsar vi oss till fyra sådana teman: om sårbarhet och motstånd, om nattvarden och social rättvisa, om idéburna verksamheters institutionalisering samt avslutningsvis ett tema om synen på fattigdom.

TEMA

Sårbarhet och motstånd

Detta tema om sårbarhet och motstånd motiveras av att kyrkor i världen haft och har en maktordning som inte alltid synliggör och värderar det som är svagt och skadat, trots att en bön lyder: »Du som tar till dig det svaga och skadade och lägger din skatt i bräckliga lerkärl...«.

I det svåra väcks också frågor, som i Britt G. Hallqvists psalm:

*Gud, du gick bort. Korset står kvar.
Bomber har efterträtt svärden.
Lidandets kors växer sig stort
– mest för de minsta i världen.*

*Upp mot en hård, mörknande rymd
stiger i oro vår fråga:
Gud, är du död? Hur skall då vi
leva och orka och våga?*

Sv. ps. 592, v. 1–2.

I detta avsnitt presenteras några exempel på hur svagheten och sårbarheten bejakas och hur motståndet mot destruktiva krafter gestaltas.

De förtrycktas Gud vill befrielse

I 1960-talets USA väcktes frågan: kan man vara både svart och kristen?¹⁶¹ Samtidigt som den peruanske dominikanerprästen Gustavo Gutierrez skrev befrielsesteologins grundtexter gav James H. Cone, prästvigd inom African Methodist Episcopal Church i USA, 1970 ut *A Black Theology of Liberation*. Utgångspunkten för »black theology« formulerades som en fråga: How do we dare speak of God in a suffering world, a world in which

¹⁶¹ McMickle 2018.

I båda fallen verkade Gud för att släppa de fångna fria.

blacks are humiliated because they are black?¹⁶² Svaren söktes i Bibeln. Black liberation theology argumenterar att Gud, så som Gud framställs i skrifterna, identifierar sig med de förtryckta. Det börjar i Andra Moseboken när Israels folk befrias ur den egyptiska slavtillvaron. Det fortsätter i Matteus och Lukas evangelier. Jesus föds in i det marginaliserade judiska samhället under den romerska ockupationsmakten. I båda fallen verkade Gud för att släppa de fångna fria. Det var så Jesus formulerade sig i Nasarets synagoga enligt Luk 4:16–21. Då citerade han Jes 61:1–2: »Han har sänt mig att förkunna befrielse för de fångna och syn för de blinda, att ge de förtryckta frihet.« Cone menade att det inte går att prata om Gud utan att se hur Gud är involverad också i befrielsen av förtryckta i vår samtid. Annat »Guds-prat«, som inte är direkt inriktat på befrielse av de förtryckta är, som bäst, en intellektuell hobby eller i värsta fall hädelse.¹⁶³

Cone såg anföraren av den amerikanska medborgarrättsrörelsen Martin Luther King som en befrielsesteolog redan innan uttrycket fanns. King klargjorde att förtryck tar sig flera former. Medborgarrättsrörelsens motstånd tog sig allt vidare uttryck. Kampanjer mot fattigdom och ställningstagandet mot USA:s bombningar av Nordvietnam var två exempel.¹⁶⁴ Befrielse temat har spridits allt mer. På liknande sätt har syd- och latinamerikanska kvinnor reflekterat över de förtryckande strukturer som skapas när rasism, sexism, etniska fördomar och ekonomiska strukturer förstärker varandras verkan.¹⁶⁵ Ytterligare former där de förtrycktas och utsattas perspektiv formar teologi finns naturligtvis även i Afrika och Asien.¹⁶⁶

Politisk teologi

Politisk teologi är ett begrepp som använts för att kritiskt motverka en reducerande syn på kristen tro, det vill säga att Guds rike, med rättvisa, frihet och försoning, skulle vara något pri-

¹⁶² Cone 1970, s. 63. [Hur vågar vi tala om Gud i en lidande värld, en värld i vilken svarta förödmjukas för att de är svarta?]

¹⁶³ Cone 1970, s. 63 f.

¹⁶⁴ King 2000.

¹⁶⁵ Merkle 2004, s. 191.

¹⁶⁶ Cadorette, Legge, Giblin & Snyder 2004 [1992].

vat.¹⁶⁷ Begreppet aktualiserades i Tyskland på 1960-talet.¹⁶⁸ Efter andra världskriget och Auschwitz växte medvetenheten om att teologi måste relatera till lidandet och kampen i människors liv. Var någonstans fanns Gud? Tillsammans med upplysningen och sekulariseringen skapade denna upplevda gudsfrånvaro en situation där »Gud« inte längre var en arbetshypotes för vare sig moral, politik eller vetenskap. Teknologi, rationellt tänkande och kontroll över naturen marginaliserade kristendomen till ett fenomen bland andra i en pluralistisk värld.¹⁶⁹ Kristen tro sågs som något privat, vilket nedgraderade kristendomens sociala dimension. De politiska teologerna motsatte sig denna utveckling. För att länka samman tro och samhälle måste teologin »deprivatiseras«.¹⁷⁰

När Gud förvisas till människors privata sfär uppkommer en »störning«. Resultatet blir, enligt den katolske teologen Johann Baptist Metz, en ökande klyfta mellan vad kristendomen hävdar och hur kristna lever i det moderna samhället, en åtskiljande »medelklassteologi« vars religiösa praktik mer främjar medelklassens intressen än Guds rike.¹⁷¹ Men den politiskt handlande människan ökar sin självmedvetenhet. Denna »handling« är sådan att den efterliknar Jesu kärlek i konkreta sociala situationer.

I politisk teologi är denna relation mellan socialt engagemang, självförståelse och förening med Gud grunden för en människas mystiska/politiska identitet.¹⁷²

Denna efterföljelse i handling är grundläggande för att känna Jesus. Den troende behöver förstå det kristna budskapet som något bortom den personliga sfären och se att evangeliet har en mening i relation till samhällslivets kritiska frågor. Därav

¹⁶⁷ Metz 1975. Se även Ehnberg & Nahnfeldt 2019, s. 19 f.

¹⁶⁸ Merkle 2004, s. 131.

¹⁶⁹ Merkle 2004, s. 132.

¹⁷⁰ Merkle 2004, s. 133.

¹⁷¹ Merkle 2004, s. 136.

¹⁷² Merkle 2004, s. 137. I original: In political theology this relationship between social involvement, self understanding, and union with God is the basis of the mystical/political identity of the human person.

begreppet politisk teologi, i kontrast till det privata eller individuella. Att uttrycka sin tro inkluderar politisk handling.

Den lutherska teologen Dorothee Sölle är en av dem som på 1980-talet kritiserade de krafter som hotade samhället. Aktuellt var, och är, inte minst krigsindustrin under kärnvapenparalyernas hotbild och den cynism som skadar oss. Till det som skadar räknar hon konsumismen – att göra konsumtion till ett huvudintresse – något hon beskriver som »ett angrepp på den vars avbild jag är skapad till«. ¹⁷³ Livet i överflödssamhället placerar hon in i Bibelns berättelse om Israels folks exil i Egypten, en exil som vi lärt oss uthärda så bra »att vi inte längre ens upplever oss som främlingar i ett främmande land«. ¹⁷⁴

Politik och sårbarhet

Det är viktigt för vår etiska handlingsberedskap att politiken utgår från det som konstituerar det mänskliga – vår sårbarhet (*homo vulnerabilis*). Den mänskliga sårbarheten bör skyddas, inte övervinnas, hävdar bland annat den norske teologen Sturla Stålsett. ¹⁷⁵ En grund för det är ett gudsbegrepp som ser Gud som sårbar och medlidande. Det återfinns hos befrielse-teologerna liksom hos den tyske teologen Dietrich Bonhoeffer, som fångslad av nazisterna skrev:

Gud låter sig trängas ut ur världen och till korset. Gud är maktlös och svag i världen, och just så och bara så är han hos oss och hjälper oss. ¹⁷⁶

Dagens globala världsordning präglas av osäkerhet. Vilken roll får då religionen? Det behöver analyseras: vilka politiska teologier kommer till uttryck i olika religiösa strategier för att hantera vår tids osäkerheter? Stålsett beskriver två motstående

¹⁷³ Sölle 1984, s. 15 f.

¹⁷⁴ Sölle 1984, s. 7.

¹⁷⁵ Professor i diakoni, religion och samfunn vid Teologiska Menighetsfakulteten i Oslo, tidigare generalsekreterare för Kirkens Bymisjon.

¹⁷⁶ Bonhoeffer 2006 [1951], s. 211, ur brev 16 och 18 juli 1944. Här hänvisar Bonhoeffer till Matt 8:17: »att Kristus inte hjälper i kraft av sin allmakt, utan i kraft av sin svaghet, sitt lidande«.

alternativ. ¹⁷⁷ På ena sidan finns mer eller mindre fundamentalistiska former av religiositet. De karaktäriseras av att de söker det entydiga, det starka och det rena, vilket ger legitimitet åt maktutövning. De återfinns i alla religioner och uttrycker ofta ett förakt för sårbarhet och svaghet. Världen delas in i ont och gott, och det heliga blir normerande i kampen mot det onda.

På den andra sidan har vi det som i den kristna sfären kallas ekumeniska eller befrielse-teologiska former för religiositet, menar Stålsett. De öppnar för det odefinierade och det mångtydiga, till skillnad från det absoluta. Baserad på en korsteologisk tradition – Guds synliga väsen: Jesu död på korset – framhålls ett gudsbegrepp som ger rum för sårbarhet, som en del av Gud själv. I kombination med den ekumeniska strävan efter »enhet i försonad mångfald« kan detta förhållningssätt bidra till alternativa politiska teologier. Sårbarheten är gemensam, både för »oss« och för »dom«, och på så sätt konstituerande för det goda livet och den goda gemenskapen. ¹⁷⁸

Ett brustet halleluja

»Vår Gud bär sår.« Så lyder det valspråk som Göteborgs biskop Susanne Rappmann har antagit. Bilden av den korsfästa kroppen har en central ställning i den kristna traditionen. Men kroppen kan uppfattas på olika sätt. Det kan vara nattvardens erbjudande: »Kristi kropp för dig utgiven.« Men också bilden av organismen: församlingen, kyrkan. ¹⁷⁹ För att liknelsen med kroppen ska fungera menar Rappmann att den måste preciseras. I sin avhandling om teologi och funktionshinder lyfter hon fram att den *sargade* kroppen utgör ett kritiskt alternativ till det kroppsideal som i dag dominerar västerländsk kultur. Jesajas ord förbinder den lidande tjänaren med kroppsliga uttryck: »Många förfäradas över honom, så vanställt var hans yttre, så föga mänskligt hans utseende.« (Jes 52:14). Ser vi inte denna sargade och vanställda kropp, riskerar liknelsen med kroppen att

¹⁷⁷ Stålsett 2017, s. 260.

¹⁷⁸ Stålsett 2017, s. 261.

¹⁷⁹ Rappmann 2005.

Att uttrycka sin tro inkluderar politisk handling.

i allt väsentligt ha samma innehåll som andra kroppsmetaforer i vår kultur. Det skulle innebära att Kristi kropp uppfattas som ideal kropp och därmed upprätthåller den en norm som definierar den funktionshinderades kropp som avvikande.¹⁸⁰

Att den heliga kyrkan inte är en ideal kropp blev glasklart för den sydafrikanska metodistkyrkan 2005. Bakgrunden var södra Afrikas höga andel HIV-smittade. Kyrkorna engagerade sig i förebyggande insatser och i att vara inbjudande och ta del av de sjukas berättelser och kamp.¹⁸¹ Insatserna sågs riktade till människor som var »någon annan« än kyrkan. 2005 publicerades ett uttalande som var mer överensstämmande med verkligheten: »Kyrkan har HIV/AIDS: Vi bryr oss. Lider en kroppsdel, så lider också alla de andra« (1 Kor 12:26).¹⁸² Här insåg man att kyrkans medlemmar och inte bara »de andra« var smittade.¹⁸³

Denna förändrade syn var betydelsefull. Från ett nedlåtande förhållningssätt, från självgod moraliskt rena kristna i relation till de orena smittade, till ett lidande och en ömsesidig solidaritet. Ett slags teologi hade gjort misstaget att associera HIV/AIDS med att Gud straffar. Nu formulerades andra bilder av en Gud som regerar över skapelsen från Kristi kors.¹⁸⁴ Bilden av den lidande och triumferande Kristus hjälper oss i att inse dödens realitet och ger oss det rätta perspektivet: att död och liv är ett kontinuum, att vår största svaghet är en källa till kraft, mod och till och med triumf.¹⁸⁵

Detta påverkade även den teologiska undervisningen. Kursen »A Christian response to HIV/AIDS« blev obligatorisk för en kandidatexamen vid en av Sydafrikas största teologiska högskolor.

Att nöd uppstår i ett samhälle får, som i detta exempel, konsekvenser för den teologiska kunskapsutvecklingen. Och den

Här insåg man att kyrkans medlemmar och inte bara »de andra« var smittade.

¹⁸⁰ Rappmann 2005, s. 48.

¹⁸¹ Forster 2010.

¹⁸² »The Church has HIV/AIDS: We care. When one part of the body is affected the whole body suffers.«

¹⁸³ Forster 2010, s. 14.

¹⁸⁴ Forster 2010, s. 15.

¹⁸⁵ Forster 2010, s. 16.

Sociala och diakonala omsorgsinsatser kan också påverka gudstjänstlivet.

teologiska tolkningen av en situation påverkar hur det diakonala arbetet utformas. Ett exempel är en församling i London i mötet med missbrukare och unga människor i subkulturella grupper.¹⁸⁶ Där ställdes man inför att ompröva traditionella teologiska, drogpolitiska och moraliska koder. Kan rena sprutor och kanyler till injicerande drogberoende minska risken för skador (så kallad *harm reduction*)?¹⁸⁷ Kan det ge dem tid och rum, så att de vid ett senare tillfälle kan göra bättre val? Denna församling drev det första projektet i England som erbjöd rena sprutor till missbrukare på 1980-talet.¹⁸⁸ Nu är detta snart standard, även i Sverige.¹⁸⁹

Sociala och diakonala omsorgsinsatser kan också påverka gudstjänstlivet i en församling. När det startas ett behandlingshem enligt Minnesotamodellen eller när församlingen organiserar grupper för barn till missbrukare och kanske också upplåter rum för AA-grupper, har det visat sig att det kan komma frågor om församlingen kan anordna sinnesrogudstjänster.¹⁹⁰

Diakonen Karin Löfgren har beskrivit ett annat exempel på att göra liturgi av erfarenhet. Upprättelsemässan kallades den gudstjänst som arbetades fram i Hässelby runt 2010.¹⁹¹ Församlingen hade relationer till människor utsatta för våld, bland annat kvinnor. Här identifierades ett behov att skapa en gudstjänst som skulle ge ett särskilt tydligt utrymme för det som är trasigt i livet.

Vi funderade kring de symboliska fysiska rörelserna vi gör i gudstjänsten och liturgin. Bland annat ville vi göra något av att resa sig upp, snarare än ett symboliskt knäfall. Att bli rest. Knäfall, och det inför en annan människa, kan upplevas mycket laddat för någon som har varit utsatt för övergrepp.¹⁹²

¹⁸⁶ www.kaleidoscopeproject.org.uk/about-us/our-history/ (hämtad 2019-04-10).

¹⁸⁷ Blakebrough 1987.

¹⁸⁸ Blakebrough 1987, s. 128.

¹⁸⁹ www.socialstyrelsen.se/fragorochsvar/sprututbyte

¹⁹⁰ Palmer 1997.

¹⁹¹ Löfgren 2013.

¹⁹² Löfgren 2013, s. 358.

I gudstjänsten ville man undvika att bli distanserade, mellan »vi som producerar« och »ni som tar emot«. Genom att välja och framföra musik, formulera förbön eller genom andra uttryck gavs rum för människor att spegla svåra erfarenheter när mässan utformades.

Upprättelsemässan använde Psaltarens tusenåriga formuleringar, Ps 119:25–28:

*Jag ligger nedtryckt i stoftet,
skänk mig liv, som du har sagt.
Jag berättar hur jag levt och du ger mig svar,
lär mig dina stadgar.
Låt mig förstå den väg du befallt,
så kan jag begrunda dina under.
Jag är bedrövad och gråter,
res mig upp, som du har sagt.*

I andra delar ville man hålla sig närmare nutida språk. Mässan avslutades med Leonard Cohens *Hallelujah*.

En känsla av ett hopp om en lovsång, snarare än en lovsång. En känsla av att ett brustet halleluja ibland är det uppriktigaste och mest nakna vi kan erbjuda Gud.¹⁹³

Nåd från marginalerna

I USA är det rätt vanligt att kalla kristen social verksamhet för *outreach*. Bakom denna formulering döljer sig en viss teologisk föreställning, nämligen att det skulle föreligga en skarp åtskillnad mellan det som sker i kyrkans inre och det som sker utanför.

Teologen Joerg Rieger, som skulle kunna ses som en amerikansk befrielsesteolog, kallar utifrån sin wesleyanska förståelse av nådemedlen *outreach* för *inreach* i stället.¹⁹⁴ Bakom denna språkliga kullerbytta döljer sig en teologisk poäng: Guds nåd når oss inte enbart genom de särskilda kyrkliga nådemedlen,

¹⁹³ Löfgren 2013, s. 359.

¹⁹⁴ Jfr Rieger 2011.

Plötsligt är det inte vi som förmedlar nåden utåt, utan det är nåden som kommer till oss.

utan kanske i lika stor utsträckning i det öppna mötet med främmande människor eller människor i nöd. (Jämför med Wesleys syn på nådemedlen.)

Plötsligt är det inte *vi* som förmedlar nåden *utåt*, utan det är nåden som kommer till oss – så att säga *inåt* – i mötet med lidande människor. Därmed har inte nåden plötsligt förflyttats utåt. Lidande och marginaliserade människor äger nåden lika lite som människor som är välmående och etablerade. Men ur ett kristet perspektiv är människor i nöd nödvändiga budbärare om en nåd som är bortom människans kontroll. I den världsvida ekumeniken uttrycks den verkligheten genom talet om *mission from the margins*.¹⁹⁵

Guds mission förbigår inte utsatta människors situation utan börjar ofta där. Det betyder att hierarkin mellan hjälpare och den som får hjälp utifrån ett teologiskt perspektiv är upphävd. Diakoni är då inte bara »välgörenhet«, eftersom det som »gör väl« inte längre kan lokaliseras till diakonins aktörer. Den börjar snarare i ett lyssnande till människor i utsatta situationer med en förväntan att nåden då kan börja flöda, inte minst också flöda *inåt*. Det är inte vi som bär nåden utåt, utan nåden når in till oss via olika konkreta kanaler och på ett särskilt sätt genom människor i utsatthet.

Bön och motstånd

Diakonen Annika Spalde och teologen Pelle Strindlund beskriver i sin bok *Mystik och politik* från 2017 hur de i direkt kontakt med Latin- och Centralamerika präglats av befrielseeologin, men de ser att den behöver anpassas till svenska förhållanden. Uppgiften är att leva som samhällsengagerade kristna i dagens Sverige, en del av världen som på flera sätt är gynnad av den rådande ordningen.¹⁹⁶

Att söka Gud är något som inte bara sker i kontemplativ bön och gudstjänst. Att utöva gästfrihet, möten över gränser och ingripande mot förtryckande mekanismer och uttryck är andra sätt att förstå Gud. Men, och det är en viktig poäng för

¹⁹⁵ Se gärna Svenska missionsrådet & Sveriges kristna råd 2013.

¹⁹⁶ Spalde & Strindlund 2017, s. 8.

Spalde och Strindlund, den inre erfarenheten av Gud och engagemanget för Guds värld är sammanvävda.

Mystik förstås inte här som något världsfrånvänt utan som en öppenhet för livets olika sidor, inte minst i vardagen.¹⁹⁷ De ser psalm 249 i den svenska psalmboken, *Blott en dag, ett ögonblick i sänder*, som ett uttryck för en »här-och-nu«-andlighet som lyfter fram värdet av att leva närvarande i nuet, i ögonblicket.

Motstånd handlar om att säga nej till orättfärdighet och våld. För Spalde och Strindlund kan det handla om att vara ekumenisk följeslagare i Palestina, i syfte att genom närvaro bidra till att dämpa våldet och främja respekten för folkrätten. Det kan också handla om att genomföra vandringar, vakor och samtal för att väcka uppmärksamhet om den svenska vapenexportindustrin.

En mystikt orienterad kristen praktik lägger en grund för motståndshandlingar mot destruktiva verksamheter. Den som genom meditation bättre lär känna sitt inre kan komma att inse hur lika människor är. Den erfarenheten betraktar politiska motståndare inte som fiender utan som medmänniskor.¹⁹⁸ Bön och meditation kan även handla om förundran.

*Förundran gör oss mer känsliga för det vackra, vilket i sin tur gör vår smärta större när livet hotas.*¹⁹⁹

Denna smärta kan så uttryckas i politiskt handlande, även sådant som utmanar vår bekvämlighet. Jesusordet från bergspredikan får här aktualitet: »Ni är jordens salt.« Spalde och Strindlund pekar på kyrkans och de kristnas roll, inte som överhet som under tidigare epoker, utan som en tjänande minoritet. Att tjäna är »ett alternativt sätt att göra politik«, där icke-våld och framför allt helt vanlig vänlighet är viktiga inslag.²⁰⁰

Även bön kan förstås som en motståndshandling mot förstörelsens krafter. Dels genom stillheten och gemenskapen med

¹⁹⁷ Spalde & Strindlund 2017, s. 13 ff.

¹⁹⁸ Spalde & Strindlund 2017, s. 20.

¹⁹⁹ Spalde & Strindlund 2017, s. 19.

²⁰⁰ Spalde & Strindlund 2017, s. 17, 176–177.

andra i bönen. Dels genom påminnelsen om att Guds rike är något annat än världens ordningar. Som en sådan opposition mot förtryckande makt och annorlunda ordning kan läsningen av Marias lovsång (Luk 1:46–55) vara ett exempel.

Då sade Maria:

*»Min själ prisar Herrens storhet,
min ande jublar över Gud, min frälsare:
han har vänt sin blick till sin ringa tjänarinna.
Från denna stund skall alla släkten prisa mig salig:
stora ting låter den Mäktige ske med mig,
hans namn är heligt,
och hans förbarmande med dem som fruktar honom
varar från släkte till släkte.
Han gör mäktiga verk med sin arm,
han skingrar dem som har övermodiga planer.
Han störtar härskare från deras troner,
och han upphöjer de ringa.
Hungriga mättar han med sina gåvor,
och rika skickar han tomhänta bort.
Han tar sig an sin tjänare Israel
och håller sitt löfte till våra fäder:
att förbarma sig över Abraham
och hans barn, till evig tid.«*

Teologen Per Frostin har pekat på Jesu böneliv som en förberedelse »inför uppgiften att gå i bräsch för en ny livsstil».²⁰¹ I bönen kunde Jesus se att han borde bryta upp mot nya uppgifter (Mark 1:35–38).

Bönens syfte är detta enda, att kunna hålla ut i spänningen mellan Redan nu och Ännu inte, att stå fast i kampen för rättfärdighet. För att hålla ut ger bönen oss shalom. Shalom betyder inte känslor av sinnesfrid. Shalom betyder helhet.²⁰²

²⁰¹ Frostin 1979, s. 27.

²⁰² Frostin 1979, s. 17 f.

Vila och överlåtelse är inte oviktiga delar i det kristna livet. Men Gud är också beroende av oss för att Guds befriande kraft ska kunna verka i världen.²⁰³ Det kan därför finnas skäl att variera bilderna av samvaron med Gud. Gud som förälder och människan som barn kan främja vissa livskrafter; Jesus som broder, eller Anden som vän med sin uppehållande kärlek, kan hjälpa fram andra tanke- och handlingsmönster. En sådan liknelse kan vara Guds pulserande hjärta, som i Norrköpings diakonicenters bön²⁰⁴, som hämtats från Iona:

*I glädjen, bland skratt och leenden, bär oss vid ditt hjärta, Gud.
I sorgen, bland tårar och smärta, bär oss vid ditt hjärta, Gud
I tröttheten bland leda och oro, bär oss vid ditt hjärta, Gud.
Gud, bär oss vid ditt hjärta.
När nya dagar och stunder möter, låt oss höra ditt hjärta slå.*

Gud är också beroende av oss för att Guds befriande kraft ska kunna verka i världen.

²⁰³ Spalde & Strindlund 2017, s. 96.

²⁰⁴ Witt 2019.

Nattvarden: grund för diakoni och social rättvisa

Bordsgemenskap är en grundläggande mänsklig verklighet och samtidigt den praktik som ligger till grund för kyrkans gemenskap över tid och rum. Den är en bild av samhörigheten i Kristus men också av samhörigheten mellan livets olika dimensioner. Detta kommer till uttryck i nattvarden. Det är ett problem när denna måltid, vilket alltför ofta skett, har förändrigats och snarare blivit en symbol för åtskillnad i stället för samhörighet. Dess jordnära dimension behöver återupptäckas gång på gång på nytt. Den katolske exegeten Franz Mußner har sagt: »Kristendomens väsen är att äta tillsammans.«

Den första kristna församlingen beskrivs av Lukas som de som »i hemmen bröt brödet och höll måltid med varandra i jublande, uppriktig glädje« (Apg 2:46). Över huvud taget är Lukasevangeliet en viktig källa för förståelsen av bordets och måltidens betydelse för den allra första skaran av Jesu efterföljare. Det är iögonfallande att det i så gott som alla måltider som Jesus delar med människor finns en social, en diakonal utmaning. Genom att inkludera uteslutna människor i måltidsgemenskapen uppenbarar och helar Jesus världens splittring. Ett av de mest återberättade exemplen är när Sackaios upplever sin omvändelse i en bordsgemenskap som han aldrig trodde att han skulle bli delaktig i (jfr Luk 19).

Kring bordet blir vår yttersta samhörighet som människor och som behövande varelser tydlig, men också vårt sätt att utesluta varandra från gemenskap. I viss mån blir all världens samhörighet men också all världens orättvisor påtagliga i varje bordsgemenskap. Det är i detta som bordsgemenskap är av avgörande betydelse för kyrkans diakoni. Lutherska världsförbundets dokument *Diakoni i kontext* lyfter fram *bordets diako-*

**Kristen-
domens
väsen är
att äta till-
sammans.**

Därför är nattvardsbordet en utgångspunkt för diakoni.

ni som en väsentlig del av diakonins identitet. Här beklagas också att ett ibland moraliskt bruk av nattvarden »fördunklar nattvarden diakonala dimension och dess kraft som förvandlande sakrament«. ²⁰⁵ När Paulus i Korinthierbrevet klandrar korinthierna för sitt ovärdiga sätt att ha bordsgemenskap pekar han på ovärdigheten i att äta sig mätt medan en annan behöver gå hungrig (jfr 1 Kor 11). Det är en fråga om rättvis fördelning, och en *orättvis* fördelning äventyrar »gemenskapens diakonala dimension«. ²⁰⁶

Vid bordet sammanstrålar det andliga och det kroppsliga på ett unikt sätt. Det gudomliga och det mänskliga möts. Det uttrycks mycket konkret i nattvardsbönen om gåvorna »av jordens frukt och människors arbete«. Därför är nattvardsbordet en utgångspunkt för diakoni. I nattvarden sammanstrålar det heliga med det profana. Här finns det förbindelseinjer mellan den heliga måltiden och den vardagliga måltiden. Brödet som bryts i nattvarden hör ihop med och förvandlar vårt dagliga bröd och hur det bryts och fördelas.

Ser vi förbindelsen mellan altarbordet och våra vardagliga matbord? Utifrån ett diakonalt perspektiv kan det vara en särskild uppgift att lyfta fram och betona denna förbindelse. På många håll är det också det som redan sker. Till exempel när det blir tydligt i en församlings rutin hur mässan och kyrkkaffet flyter in i varandra och på ett påtagligt sätt hör ihop. Eller vid de många tillfällen som måltidsgemenskapen förenar människor från olika kulturell och social bakgrund. ²⁰⁷ Det sker ömsesidig förvandling i ett sådant delande. Och just det mångkulturella i bordsgemenskapen är av en framåtriktad, eskatologisk betydelse. Det ger en försmak av det som uttrycks i Lukasevangeliets trettonde kapitel: »Och människor skall komma från öster och väster och från norr och söder och ligga till bords i Guds rike« (Luk 13:29).

Vid nattvardsbordet förenas inte bara de som finns i samma rum, utan också en stor och mångfaldig skara som spränger

²⁰⁵ Lutherska världsförbundet 2009, s. 33.

²⁰⁶ Lutherska världsförbundet 2009, s. 33.

²⁰⁷ Jfr Helgesson Kjellin 2016.

rummets och tidens begränsningar. Människor relateras till varandra, tvärs över orättvisa gränsdragningar av olika slag. Här möts kyrkans teologiska och diakonala kallelse. Kristenhetens tro och handling hålls ihop. Långt ifrån att vara en måltid enbart för individens uppbyggelse gestaltas i nattvarden den gemenskap som håller samman teologi och etik. Kyrkornas världsråd formulerade redan i Uppsala 1968 att det är en förnekelse av att kyrkan är en öppen världsvid gemenskap, det vill säga en förnekelse av kyrkans katolicitet, att samlas i Kristi namn medan några är uteslutna på grund av sin etniska tillhörighet. ²⁰⁸ Denna nattvarden socialietiska dimension är avgörande för en diakonal hållning. Den bekräftas i det ekumeniska Lima-dokumentet från 1982, där det står att »alla arter av orättvisor, rasism, separation och brist på frihet radikalt blir utmanade när vi delar Kristi kropp och blod«. ²⁰⁹ På så sätt kan nattvarden förstås som grundval för kyrkans världstillvända existens och diakonala kallelse. ²¹⁰ Denna inklusivitet och dess socialietiska karaktär uttrycks på ett unikt sätt i nattvardspsalmen »Brödet är ett, brutet för alla«. Här ropas det tacksamt ut att den nattvardsfirande gemenskapen inte är en klubb av renhjärtade utan en bordsgemenskap som omfamnas av Guds rättvisa, som gäller alla:

Vi reser ett tecken, rättvisans tecken, måltid delad med alla.

Vi smakar den framtid de fattiga hoppas, tid då murar ska falla

Sv. ps. 398. Text: Jonas Jonson

²⁰⁸ Som en följd av mötet i Uppsala 1968 påbörjade Kyrkornas världsråd ett arbete för att bekämpa rasism, Kyrkornas världsråd 2019.

²⁰⁹ Kyrkornas världsråd 1983.

²¹⁰ Se även den amerikanske teologen William T. Cavanaugh 2016.

Institutionalisering och professionalisering – från brödsbrytelse till bröddistribution

Om kyrkan antar en form som ska upprätthållas ... kan själva formen bli »helig«.

Kyrkosyn och diakonisyn är tätt sammanvävda. Upplever vi kyrkan som en gemenskap bland likar, är det troligt att omsorgen präglas av jämlika relationer och ömsesidighet. Vi kanske ser oss som systrar och bröder med varandra. Kyrkan är vi, och den gemenskapen är grunden för omsorgens praktik. Tillhörigheten till gemenskapen är i flera fall såväl det diakonala arbetets mål som medel.

Om kyrkan antar en form som ska upprätthållas, och om just strävan att upprätthålla formen blir sanktionerad och upphöjd, kan själva formen bli »helig«. En följd av det är att det kan inrättas någon form av hierarki eller ämbete med ansvar för just detta upprätthållande. När åren går tas själva formerna för givet. Då vidmakthåller vi institutionen. Som kyrkotjänare går vi in i olika uppgifter, bland annat kyrkans diakonala funktion. Denna funktion utvecklas till instrument för olika syften: härbärgen och vårdmottagningar, samtalsgrupper och utdelning av matkassar. Ambitionen att möta behov är relaterade till kapacitet och kompetens. Historien ger oss alltsedan den första kyrkans tid och omformningen till den romerska kejsarliga statens officiella tro många exempel på institutionaliseringen av kristet inspirerad omsorg.²¹¹

Konkurrerande logiker?

Samhällsvetenskapligt kan processer för organisering beskrivas med hjälp av begreppet »institutionella logiker«. Dessa logiker

²¹¹ Hansson 2019.

kan kallas verksamhetens DNA, ordningar med historiska rötter som guidar organisationernas aktörer.²¹²

I det här tidigare beskrivna sammanhanget kan sådana logiker benämnas *inbördes ömsesidig omsorg* respektive *distribution av förnödenheter*. Den diakonala praktikens institutionalisering kan schematiskt sett beskrivas utgå från syskongemenskap och brödsbrytelse för att i rationaliserande syfte formas som vårdanstalter och bröddistribution.

Kyrkovetare använder andra begrepp.²¹³ För den ömsesidiga omsorgens församlingsorganisering använder Sven-Erik Brodd det latinska begreppet *communio* för att just visa på gemenskapsaspekten. Samma ordstam känner vi igen från vår vardagliga »kommun«, till vars tjänster vi alla bidrar via kommunalskatten, och »kommunion«, när vi delar bröd och vin runt altarbordet. Den distributiva diakonisynen kallar Brodd *caritas*, baserad på en praktik som kan beskrivas som barmhärtighetsverk, med givare och mottagare i en samhällshierarki.

Dessa två logiker är i hög grad aktuella i organiseringen av dagens diakonala arbete.²¹⁴ Dessa bör inte värderas som att den ena är bättre eller sämre än den andra. De används här som redskap för vår reflektion och analys, som något vi kan lära av. Kyrkosyn och diakonsyn är beroende av varandra, och båda är avhängiga av den omgivande samhällskontexten.

Jag vill ge tre exempel från vår nutid där det uppstår spänningar inbördes mellan institutionella logiker: ett om ekonomiskt bistånd i församlingar, ett annat om en diakonal förening, Ny Gemenskap, och ett tredje från Katarina församling i Stockholm.

Det första exemplet är hämtat från en artikel som några diakoner i Malmö skrev 2018. Rubriken löd: »Diakoni är inte synonymt med ekonomiskt stöd.«²¹⁵

Utgångspunkten för kyrkans uppdrag är att Gud söker gemenskap med människor, att Gud vill ha relation med sin skapelse

²¹² Linde & Svensson 2013.

²¹³ Brodd 1997.

²¹⁴ Linde 2017.

²¹⁵ Josefson, Juhlin, Lindfors, Ljunggren, Ohlsson & Persson, 2018.

och att Gud vill reparera det som är skadat. Det finns ofta höga förväntningar på att kyrkan ska stödja hjälpsökande ekonomiskt. Finns det risker med en sådan roll?»²¹⁶

I artikeln beskrivs värdet av att hjälpa någon med att betala till exempel sin hyra. Det kan göra stor skillnad. Samtidigt beskriver författarna en risk. De beskriver en situation i stadsförsamlingar där det handlar om att hundratals människor vänder sig till kyrkan. Bidragshanteringen och administrationen av den blir då ett problem i sig. »Det finns helt enkelt inte tid att stötta människor till frigörelse, till att försöka hitta en väg ut ur bidragsberoendet.«²¹⁷ Både församlingens medarbetare och de som vänder sig till församlingen för att söka hjälp riskerar att bli fastlåsta i »en asymmetrisk relation som inte leder till återupprättande«.

Det andra exemplet kommer från föreningen Ny Gemenskap i Stockholm. Ny Gemenskap beskrivs som en vision snarare än som en organisation: en vision om ett annorlunda samhälle, en gemenskap där ingen åsidosätts och ingen kallas avvikande.²¹⁸ Det hela tog form 1968 då en grupp ungdomar och studenter synliggjorde hemlösheten i Stockholm och inför julen bjöd in till ett öppet julfirande. Den förening man bildade samlade till stormöten som i början fick hållas i Stadsmissionens Bullkyrka.²¹⁹ Öppen dag- och kvällsverksamhet, utflykter, matlagning och periodvis natthärbärge organiserades. Under många år höll man till på Kammakargatan 36 intill Adolf Fredriks kyrka i Stockholm. Under decennier drevs verksamheten av föreningsmedlemmar och ettårsvolontärer. Föreningens tidskrift Paradoxen har spridit information om verksamheten. Här har också minnesord om bortgångna »Ny Gemenskapare« stått att

²¹⁶ Josefson, Juhlin, Lindfors, Ljunggren, Ohlsson & Persson, 2018, s. 66.

²¹⁷ Josefson, Juhlin, Lindfors, Ljunggren, Ohlsson & Persson, 2018, s. 67.

²¹⁸ Ny Gemenskap är en ideell förening öppen för alla som vill vara medlemmar. Medlemmarna har möjlighet att aktivt påverka verksamheten genom föreningsmöten och årsmötet där styrelsen väljs. Föreningen är politiskt och religiöst obunden, men det finns en levande tradition förknippad med politisk medvetenhet, för många förankrad i en kristen värdegrund: www.nygemenskap.org (hämtad 2019-04-10).

²¹⁹ *En bok om Ny Gemenskap* 1971.

Bidragshanteringen och administrationen av den blir då ett problem i sig.

läsa, personliga och ömsinta rader om människor som, vilket läsaren förstår, inte haft det enkelt här i livet.

Några år in på 2000-talet ingick Ny Gemenskap ett nytt slags avtal med Stockholms stad. Detta gällde att föreningen skulle erbjuda daghärberge de flesta av veckans dagar med en ersättning som också skulle täcka bemanning med anställd personal. Bakgrunden var insikten om att man behövde stabilisera den dagöppna verksamheten med hjälp av personal och »kunna driva Kammiss boende på ett professionellt sätt«. ²²⁰ I den antologi som gavs ut med anledning av att Ny Gemenskap funnits i femtio år, skriver en av dem som varit med i arbetet att professionaliseringen inneburit möjligheter att överleva och utvecklas. Men att det också finns ett pris: »Borta verkar nu visionen vara om att det ska vara ett vi, inte några som gör något för några andra.« ²²¹ Att allt fler uppgifter som tidigare delats på nu utförs av personal och att andra blir »gäster« gör också att ledningen övergår till personalen.

I Paradoxen nr 2, 2007 skriver den dåvarande platschefen Anna Malmqvist om sin kluvenhet inför situationen. Till verksamheten kommer 150–200 personer per dag.

En del av dem är aktiva medlemmar i föreningen och är med om att utforma verksamheten. De flesta som kommer till Kammiss är dock inte så intresserade av föreningsarbete utan kommer till Kammiss för att få mat, värme, dusch och rena kläder. ²²²

Verksamheten är svårplanerad. Ett visumkrav för en viss grupp kan minska antalet besökare. En stängning av en annan verksamhet för hemlösa någon annanstans i staden ökar besöksantalet. Detta innebär, skriver platschefen, att det kommer flera besökare »som egentligen inte känner sig tillhöra Ny Gemenskap med dess målsättning, utan vi har varit det enda alternativet«. ²²³ En av konsekvenserna beskrivs som att behovet av uppsikt för att förhindra droghandel och andra

²²⁰ Wånell 2018, s. 59.

²²¹ Wånell 2018, s. 59.

²²² Malmqvist 2007, s. 7.

²²³ Malmqvist 2007.

brott mot ordningsreglerna har ökat och därmed krävt mer personal.

Där den personliga relationen saknas träder regelverket fram som styrande för verksamheten. Det framstår som ett dilemma för föreningen, som vill arbeta *med* sina medlemmar, att verksamheten blir en distributör av förnödenheter *till* utsatta människor. Dessa behöver förvisso få sina grundläggande behov tillfredsställda, men de saknar en egen avsikt att gå in i en roll som medlemmar i denna solidaritetsförening. De kanske inte ens förstår det som en gemenskap utan ser det som en vårdanstalt man blivit hänvisad till.

Det kan sägas handla om två slags relationer. Utan att värdera den ena högre än den andra menar platschefen att dessa målsättningar är svåra, nästintill omöjliga, att förena och frågar: »Har vi gått ifrån vår ursprungliga idé att vara en solidaritetsrörelse till att bli en traditionell välgörenhetsorganisation?« ²²⁴

I dessa exempel framträder kyrkans diakonala uppdrag som baserat på två skilda logiker: den inbördes hjälpen i gemenskapen och den institutionsbaserade fördelningen av förnödenheter, ett tema som går igen från kyrkohistorien. Är det två konkurrerande logiker som man måste välja emellan? Eller går det att balansera den integrerande gemenskapen gentemot uppgiften att distribuera bistånd – med Brodds begrepp *communio* och *caritas*?

I en bok om Katarina församling från 2015 framställs det diakonala uppdraget på ett sådant sätt att det vittnar om att det här finns en medvetenhet om att de två logikerna (eller teologiska modellerna) kan skapa spänningar. ²²⁵ Församlingsgemenskapen beskrivs som något som bygger på ömsesidighet, i meningen beroendet av varandra. De begrepp som används är »organiserad medkänsla«, vilket man menar skiljer sig från

²²⁴ Malmqvist 2007. 2018 firade Ny Gemenskap sin femtioåriga verksamhet och fortsätter i nya lokaler i Västberga med tjugotalet anställda och med kaféverksamheter runt om i Stockholm i samarbete med kyrkor och församlingar, med stöd av staden.

²²⁵ <https://www.svenskakyrkan.se/katarina/diakoni>

Där den personliga relationen saknas träder regelverket fram som styrande för verksamheten.

diakoni i form av välgörenhet.²²⁶ Gemenskapstemat tar sig flera uttryck. Ett exempel är kyrkbrunchen efter söndagens Katarinamässa, den »ligger i linje med tanken om församlingen som en kommunitet och helande gemenskap.«²²⁷ En intention att engagera många frivilliga i församlingens liv och arbete är ett annat exempel. Som en grundläggande tanke- och arbetsmodell beskrivs självhjälpsgruppen, baserad på och utvecklad från Anonyma Alkoholisters självhjälpsgrupper. Därifrån citeras: »We don't cure. We care.«²²⁸ Gruppen rymmer uttryck för beroende. Den är också ett åtagande, här kan man bli tagen i anspråk. »Det är när vi själva känner oss behövda som vi växer och utvecklas som människor och som sammanhanget blir meningsfullt.«²²⁹

Författarna visar på brottningen med institutionaliseringen. När verksamheten växer ställs krav på utvecklad organisering. Den sker till exempel genom att man tagit fram volontäravtal för ökad tydlighet och undvikande av missförstånd. Men detta innebär också att det blir mer komplicerat att bli delaktig.²³⁰ Detta beskrivs som ett hot »mot den rörelse som spirar hos oss och som till stor del bygger på frivillighet.«²³¹ Institutionaliseringen drivs inte minst på utifrån, ofta som standardiserande krav. Det kan, som i Katarina församlings fall, gälla gudstjänstformens anpassning till Svenska kyrkans kyrkohandbok. Här ställs lokala förändringar av gudstjänsternas uttryck i relation till generella föreskrivna ordningar. Ett annat exempel är det sysselsättningsprojekt som bedrivits med ekonomiskt stöd från Europeiska socialfonden. Detta bygger på en samverkan med arbetsförmedling och stadsdelsnämnd. Som en förutsättning för detta samarbete skulle projektet vara konfessionslöst. »Samtidigt blev det tydligt under projektets gång hur mycket församlingsmiljön betydde för det lyckade resultatet.«²³²

²²⁶ Carlsson & Gustafsson 2015, s. 7. Här arbetar man med hjälp till självhjälp, tolvstegsinspirerad gruppverksamhet och socialt företagande.

²²⁷ Carlsson & Gustafsson 2015, s. 53.

²²⁸ Carlsson & Gustafsson 2015, s. 36.

²²⁹ Carlsson & Gustafsson 2015, s. 15.

²³⁰ Carlsson & Gustafsson 2015, s. 24.

²³¹ Carlsson & Gustafsson 2015, s. 24.

²³² Carlsson & Gustafsson 2015, s. 28.

Synen på den fattige och fattigdomen

I detta sista tematiska kapitel presenteras en grundläggande fråga, speglad i Jesusorden som återges i Markusevangeliets fjortonde kapitel, vers sju: »De fattiga har ni alltid hos er ...«. Även om diakoni inte ska begränsas till fattigvård, är det ett oundvikligt tema i samhälls- och diakonidebatten och i dagens gatubild, i diakonimottagningar och hos stadsmissionerna. Därmed är det en teologisk fråga. Evangeliernas sociala budskap är starkt men har lett fram till olika teologiska tolkningar.

Fattigdom som andligt värde

Fattigdom kan ses som ett andligt värde, om den är självvald. Kristi fattigdom kan förstås som frivillig i sin försakelse av rikedom och makt och därmed som mönsterbildande.

I legenden om den helige S:t Eligius liv (*Vita Eligii*, 600-talet) finns en formulering som målar upp rollerna i samhället och kanske också hur Guds frälsningsplan uppfattades: »Gud kunde gjort alla människor rika, men han ville att det skulle finnas fattiga i denna världen, på det att de rika ska ha tillfälle att sona sina synder.«²³³ Denna »fattigdomens teologi« var ett kraftfullt tilltal till de välbärgade att arbeta på sin frälsning. Samtidigt gjorde det kyrkans institutioner till kollektiva förvaltare av den kristna offerviljan och till företrädare för de fattigas intressen.²³⁴ Den polske historikern Bronisław Geremek menar att denna »frälsningsekonomi« innebar ett slags »arbetsdelning« inom det kristna samhället. I den medeltida tankevärlden, där folk var bekymrade för sin frälsning, väckte evangeliernas berättelser om den rike ynglingen, som blev tillsagd att sälja allt vad han ägde, oro (Matt 19:16–26). Likaså liknelsen om kamelen

²³³ Citerat av Geremek 1991, s. 28.

²³⁴ Geremek 1991.

och nålsögat (Luk 18:25). Rikedom var en risk. Allmosan gav syndernas förlåtelse.²³⁵ Genom att ge allmosor till den fattige sonade den rike sina synder, och som gensvar bad den fattige för den rikes frälsning. En historiker har beskrivit det som en symbiotisk relation mellan rik och fattig.²³⁶

Den skamfyllda fattigdomen

Kyrkans teologi(er) om människor i fattigdom har präglats av mångtydighet och ambivalens. Ett synsätt är att de fattiga är sända av Gud för att öva oss att visa medlidande, kombinerat med att de är drabbade av Guds vrede och inte utan vidare kan påläggas ytterligare bördor. Samtidigt kom tiggeri att betraktas som något skamfyllt och förnedrande.²³⁷ Tiggarna beskrivs som lättingar och arbetsovilliga: de är »orätta fattiga«. Bilden av den fromme tiggaren ersätts av den hotfulle lösdrivaren, som det stiftas lagar mot (i Sverige från 1520-talet).

Det okontrollerade allmosegivandet beskrevs locka till sig fattiga. Biskopen i Växjö, Esaias Tegnér, skrev 1833: »Ju mera man ger, ju mera begäres det: och i stället för att fattigförsörjningen skulle rätta sig efter behovet, rättar sig behovet efter fattigförsörjningen.«²³⁸ Historikers beskrivning av den dåvarande synen på fattigdom är påfallande lik dagens debatt och rättsliga normering om förbud mot tiggeri.²³⁹

Fattigdomen blir mer och mer ett stigma, ett tecken på moralisk brist, och den fattige är nu ett problem, javisst, dock inte ett socialt sådant utan snarare ett polisiärt.²⁴⁰

²³⁵ Oftestad 2001, s. 123.

²³⁶ Lindberg 1993, s. 26–28.

²³⁷ Englund 1991, s. 166.

²³⁸ Wexiö Dom-Capitels underdåniga betänkande 1833:61, citerad i Davidsson 2015, s. 165. Galilea 1978.

²³⁹ Högsta förvaltningsdomstolen, 17 december 2018: Dom 2149-18. Högsta förvaltningsdomstolen fastställer Vellinge kommuns beslut att anta tillägg till punkt 11 i lokala ordningsföreskrifter om förbud mot passiv insamling av pengar (tiggeri) vid särskilt angivna områden.

²⁴⁰ Englund 1991, s. 168.

Det okontrollerade allmosegivandet beskrevs locka till sig fattiga.

När den materiella bristen blir en moralisk skuld öppnar den för tillrättavisning, förebrående och kontroll.

Skriften *Om arbete och välgörenhet till förekommande av nöd och tiggeri* av en kyrkoherde i Karlstads stift 1869 är ett exempel på hur den fattiga ensamstående kvinnan ställs till svars för sin situation och påläggs skam: »Hvarje mål mat, som utan förbehåll gifves tiggerskan, innebär en uppmuntran, en tillsägelse: »Du gör rätt, fortsätt vägen, blif kvar i ditt nuvarande tillstånd, skaffa fler barn, utan att veta hvem som är deras rätte far.«²⁴¹

Vanligt förekommande är distinktionen mellan »ärliga, rätta eller värdiga« och »oärliga, orätta, ovärdiga« tiggare.²⁴² Fattigdom ses således inte bara som en materiell brist utan är också en subjektiv identitet med moraliska mått mätt. En konsekvens blir därmed inrättandet av det vi med nutida ordbruk kallar arbetslinjen, det vill säga den som ska ha understöd måste arbeta. Detta även om det innebär svåra arbetsvillkor i exempelvis väverier. Annars väntar fattighus och tukthus.

När den materiella bristen blir en moralisk skuld öppnar den för tillrättavisning, förebrående och kontroll.²⁴³ Det senare yttrar sig, både historiskt och just nu, som tiggeriförbud i kommunala ordningsstadgor. Socialvetenskapen som studerat skam och stolthet konstaterar vår känslighet för hur mycket respekt som visas oss. Skammen över att vara fattig har bland annat dokumenterats i Rädde Barnens rapporter om barnfattigdom.²⁴⁴ Studier av situationen för människor som är beroende av försörjningsstöd beskriver »fattigskammen« som plågsam, ihållande och obarmhärtig. Den brist på erkännande som den som är fattig kan utsättas för kan vara lika förödande för identiteten som brist på mat är för kroppen.²⁴⁵

Ställningstagandet för de fattiga

En annan hållning gentemot de fattiga går att finna hos befrielsesteologerna i Latinamerika.²⁴⁶ Uttrycket »det särskilda ställ-

²⁴¹ Citat från J.A. Almqvists skrift *Om arbete och välgörenhet till förekommande av nöd och tiggeri* (1869) s. 6, citerad i Davidsson 2015, s. 168.

²⁴² Geremek 1991, s. 34.

²⁴³ Kaveh 2018.

²⁴⁴ www.raddabarnen.se/rad-och-kunskap/arbetar-med-barn/barnfattigdom/

²⁴⁵ Starrin 2018, s. 253–263.

²⁴⁶ Gutierrez 1983.

ningstagandet för de fattiga« (*opción preferencial por los pobres*) har kallats den latinamerikanska kyrkans viktigaste bidrag till den världsvida kyrkan.²⁴⁷ Detta grundar sig i Jesu ord i saligprisningarna (Luk 6:20–22) och om den yttersta domen (Matt 25). Utan att blunda för att det finns många slag av förtryck lyfter befrielsesteologerna i sin teologiska syntes primärt den materiella fattigdomen.²⁴⁸ De betraktar de socioekonomiskt fattiga inte bara som individer utan också som en klass i samhället. Detta för att inte förväxlas med den frivilliga fattigdomen i den kristna traditionen, ej heller med den andliga fattigdomen.²⁴⁹ Klassanalysen bistår med att benämna relationen mellan klasserna som konflikt. Denna teologiska analys går även bortom klassperspektivet. Matteusevangeliets tjugofemte kapitel hävdar att Kristus är närvarande i den fattige. Jesus var marginaliserad och dömd till döden för sin opposition mot makten och liksom andra fattiga människor i sin kamp och sorg vänd mot Gud. Därför är kamp för och med de fattiga ett med Gud gemensamt åtagande. Guds löfte om frälsning, riktat till de fattiga, beror inte på att de är moraliskt eller religiöst »bättre« än andra, utan på att Guds hjärta är vänt mot dem som lider.²⁵⁰

Lutherska världsförbundet refererar i sitt dokument *Diakoni i kontext* också till latinamerikanska erfarenheter. Utifrån dessa drar man slutsatsen att

... fattigdom inte är en realitet att ta för given utan att den mycket ofta är resultatet av orättfärdiga historiska förtrycksprocesser. Människor görs fattiga (»empobrecidos«).²⁵¹

Saknas det perspektivet kan fattigdom tolkas som människors individuella livsöde. Det är förvisso viktigt att i det diakonala uppdraget se varje individ med sin erfarenhet och kapacitet. Samtidigt varnar Lutherska världsförbundets dokument för ett individualistiskt synsätt på sådana problem som fattigdom.

²⁴⁷ Kristenson 2013.

²⁴⁸ Merkle 2004, s. 153.

²⁴⁹ Merkle 2004, s. 153.

²⁵⁰ Merkle 2004, s. 154.

²⁵¹ Lutherska världsförbundet 2009, s. 43.

Risken är att en sådan argumentation klassificerar fattigdomsproblemet främst som ett problem för den enskilde, något som orsakas av okunskap eller rent av lättja. Det leder lätt till påståendet att fattiga människor har sig själva att skylla för sin fattigdom och knyter då an till 1500-talets skambeläggande av fattigdom.²⁵²

Mänskliga rättigheter och globala mål

I argumentationen i kampen mot fattigdom använder diakonala organisationer även andra motiv än de teologiska. Ett exempel är stadsmissionernas fattigdomsrapport, som presenteras nedan. På vad bygger man då argumentationen? Teologen och etikern Erik Blennberger visar på samspelet mellan teologiska argument och, vad han kallar, allmänskulturella etikargument.²⁵³ De allmänskulturella argumenten inbegriper humanitet, solidaritet och mänskliga rättigheter, liksom rättvisa, värdighet och frihet.

Uppfattningen att det också behövs etiska argument för diakoni som är allmänskulturellt relevanta är självklar för många av diakonins aktörer. För många diakoner och andra som är engagerade i diakonala verksamheter är det inte sällan främst argument av det slaget man hänvisar till. Etiska argument med teologisk karaktär används främst som en förstärkning för de sammanhang där de verkar relevanta.²⁵⁴

Detta gör, skriver Blennberger, att diakonala verksamheter i mycket har en »ganska sekulär språklig framtoning».²⁵⁵ Detta förtar inte argumentens tyngd.

Med hjälp av Ersta Sköndal Bräcke högskola dokumenterar Sveriges Stadsmissioner utvecklingen av de kontakter stadsmissionerna har med människor som söker hjälp.²⁵⁶ I 2018 års fattigdomsrapport skrev Lotta Säfström, diakon och direktor för Göteborgs kyrkliga stadsmission:

²⁵² Lutherska världsförbundet 2009, s. 43.

²⁵³ Blennberger 2008.

²⁵⁴ Blennberger 2008, s. 97.

²⁵⁵ Blennberger 2008, s. 97.

²⁵⁶ Sveriges Stadsmissioner 2018a; Karlsson & Vamstad, 2018.

När vi närmar oss bilden av den fattiga medborgaren är det inte längre en medelålders man med alkoholproblem som väljer att leva utanför samhällets normer och i hemlöshet som tonar fram. Det handlar även om äldre som inte får sin pension att räckta till. Ensamstående föräldrar med barn som endast genom Stadsmissionens matkasse lyckas sätta mat på bordet månaden ut. Unga i psykisk ohälsa som självmedicinerar och snabbt hamnar i social och ekonomisk utsatthet.

Utöver dessa möter stadsmissionerna också papperslösa och EU-medborgare i utsatthet som har det mycket svårt. Lotta Säfström summerar situationen: »I praktiken handlar det om mänskliga rättigheter som inte blir uppfyllda.« Stadsmissionerna vill med denna rapportering mana civilsamhällesaktörer, politiker och näringsliv att »tillsammans ta vårt medborgerliga ansvar för ett medmänskligt samhälle».²⁵⁷

I *Vägledning för diakoni* diskuteras vilka överväganden en församling kan behöva göra, inför att engagera sig i specifika diakonala insatser.²⁵⁸ Här lyfts möjligheten att koppla den teologiska självförståelsen till sekulära svar på frågan varför kyrkan bör engagera sig. Ett exempel är då att anknyta till samhällsövergripande processer eller deklARATIONER, som Agenda 2030.

Många samhällsaktörer utgår från Agenda 2030 och arbetet med att uppnå de globala målen för en hållbar utveckling.²⁵⁹ Några av målen är direkt relaterade till diakonal verksamhet. Det kan t.ex. vara målet att avskaffa fattigdom eller att främja jämlikhet och inkluderande samhällen. Att anknyta till de globala målen placerar in kyrkans arbete med att bidra till ett godt samhälle för alla i en vidare kontext. Det kan också underlätta i kommunikationen med andra aktörer.²⁶⁰

* * *

²⁵⁷ Sveriges Stadsmissioner 2018a, förord.

²⁵⁸ Se s. 57 (och framåt).

²⁵⁹ FN (UNDP) 2015.

²⁶⁰ Se s. 58.

Det leder lätt till påståendet att fattiga människor har sig själva att skylla.

I praktiken handlar det om mänskliga rättigheter som inte blir uppfyllda.

Detta material har skrivits för visa på den rikedom av teologiska resurser det diakonala arbetet rymmer och det samspel som sker mellan teologisk reflektion och diakonal praktik.²⁶¹ Detta samspel måste hela tiden vara i gång, eftersom världen förändras. När »världen skriver kyrkornas dagordning«²⁶² står det diakonala uppdraget inför att ständigt reformeras.

Det diakonala arbetet, mötet och insatsen där vi bistår varandra, bör uppfattas som uttryck för teologi. Genom mötet i den diakonala praktiken skapas också ny kunskap – ett lärande om människan, människans villkor och vårt samspel med Gud. Med ett teologiskt språkbruk kan vi tala om det som att Gud, i en dialog som öppnar oss för en annan människa och ibland också en annan värld, skapar rum i sig själv där vi får finnas. Det är ibland en fristad men knappast ett harmoniskt paradiset, inte sällan ett rum som rymmer oro och ångest. Platsen kan vara ett värdshus mellan Jerusalem och Jeriko, kanske en husvagn där EU-migranter bor tillfälligt, en körgemenskap eller en konfirmandgrupp, kanske ett köksbord i någons hem, en secondhandbutik i församlingshemmet eller vägen till Emmaus, där Jesus går med en bit på vägen och när kvällningen kommit ber tackbönen och delar brödet (Luk 24:13–35).

... där Jesus går med en bit på vägen och när kvällningen kommit ber tackbönen och delar brödet.

²⁶¹ »Det finns en pastoralteologi i varje pastoralt handlande, och varje konkret handlingsmönster i en kyrka/församling ger uttryck för en teologi. *Sättet att leva* säger obönhörligen något om *vem man är*, också när det gäller en kyrka eller en lokal församling.« Eckerdal 1997, s. 148.

²⁶² Stenström 2018.

Litteratur

- Almqvist, Johan August. 1869. *Om arbete och välgörenhet till förekommande af nöd och tiggeri* (2. omarb. uppl.) Karlstad.
- Andrén, Åke. 1994. *Diakonater i världens kyrkor i dag: Kyrkornas svar på BEM-dokumentets ämbetsstruktur och den fortsatta utvecklingen*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsråd.
- Arndt, Johann. 1992. *Om att efterfölja Kristus: Bok 2 ur Den sanna kristendomen* (ny utg.). Skellefteå: Artos.
- Austad, Torleiv. 1982. *Fra statskirke til selvadministrert folkekirke: Den norske kirke under krigen*. I Ingun Montgomery & Stein Uglevik Larsen (red.), *Kirken, krisen og krigen* (s. 342–352). Bergen: Universitetsforlaget.
- Bergmann, Sigurd. 1990. *Kyrkans diakoni i ortodox belysning: En utmaning till ekumenisk reflektion*. Svensk Teologisk Kvartalsskrift 66 (3), 116–121.
- Bidegain, Ana Maria. 1989. *Women and the Theology of Liberation*. I Elsa Tamez (red.), *Through Her Eyes* (s. 15–36): *Women's Theology from Latin America*. Maryknoll, N.Y.: Orbis books.
- Bischofberger, Erwin & Zaremba, Maciej. 1985. *Arbete före kapital: Den katolska kyrkans sociallära*. Stockholm: Brevskolan.
- Blakebrough, Eric. 1987. *Called to be Giants: The Faith Which Inspired a City Mission*. Basingstoke: Marshall Pickering.
- Blennerger, Erik. 2008. *Diakoni, etik och ideologi*. I Erik Blennerger & Mats J. Hansson (red.), *Diakoni: Tolkning, historik, praktik* (s. 89–117). Stockholm: Verbum.
- Bonhoeffer, Dietrich. 2006 [1951]. *Motstånd och underkastelse*. Stockholm: Verbum.
- Bria, Ion. 1996. *The Liturgy after the Liturgy: Mission and Witness from an Orthodox Perspective*. Geneva: WCC Publications.
- Bria, Ion. 2004. *The Liturgy after the Liturgy*. Hämtad 2019-01-18 från http://www.rondtb.msk.ru/info/en/Bria_en.htm
- Brodd, Sven-Erik. 1997. *Diakonin genom kyrkans historia: Fem ekleziologiska modeller*. I Sven-Erik Brodd (red.), *Diakonins teologi* (s. 11–44). Stockholm: Verbum.
- Cadorette, Curt; Giblin, Marie; Legge, Marilyn J & Snyder, Mary H (red.). 2004[1992]. *Liberation Theology: An Introductory Reader*. Eugene, Ore.: Wipf & Stock.
- Carlsson, Olle & Gustafsson, Lisbeth. 2015. *Liv i kyrkan: 12 steg i gudstjänstförnyelse*. Stockholm: Verbum.
- Cavalcanti, Tereza. 1989. *The Prophetic Ministry of Women in the Hebrew Bible*. I Elsa Tamez (red.), *Through Her Eyes: Women's Theology from Latin America* (s. 118–139). Maryknoll, N.Y.: Orbis books.
- Cavanaugh, William T. 2016. *Som om allt förvandlats: Ekologi, ekonomi och eukaristi*. Örebro: Marcus.
- Christiansson, Elisabeth. 2006. *Kyrklig och social reform: Motiveringar till diakoni 1845–1965*. Skellefteå: Artos.
- Claesson, Urban. 2015. *Kris och kristnande: Olof Ekmans kamp för kristendomens återupprättande vid Stora Kopparberget 1689–1713: pietism, program och praktik*. Göteborg: Makadam.
- Cone, James H. 1970 (2010). *A Black Theology of Liberation* (4. uppl.). Maryknoll, N.Y.: Orbis books.
- Davidsson, Tobias. 2015. *Understödet rationalitet: En genealogisk studie av arbetslinjen under kapitalismen*. Avhandling. Göteborgs universitet.
- Dietrich, Stephanie; Jørgensen, Karsrud; Korslien, Kari & Nordstokke, Kjell (red.). 2014. *Diakonia as Christian Social Practice: An Introduction*. Oxford: Regnum Books International.
- Docat: vad skall vi göra?: *Katolska kyrkans sociallära*. 2017. Ängelholm: Catholica.
- Eckerdal, Per. 1997. *Diakoni i pastoralteologins sammanhang*. I Sven-Erik Brodd (red.), *Diakonins teologi* (s. 143–175). Stockholm: Verbum.
- Edgardh, Ninna. 2011. *A Gendered Perspective on Welfare and Religion in Europe*. I Anders Bäckström, Grace Davie, Ninna Edgardh & Per Pettersson (red.), *Welfare and Religion in 21st Century Europe. Vol. 2, Gendered, Religious and Social Change* (s. 61–106). Farnham: Ashgate.
- Edgardh, Ninna. 2019. *Diakonins kyrka: Teologi, kön och omsorgens utmattning*. Stockholm: Verbum.
- Ehnberg, Jenny & Nahnfeldt, Cecilia (red.). 2019. *Samhällsteologi. Forskning i skärningspunkten mellan akademi, samhälle och kyrka*. Stockholm: Verbum.
- Ekman, Örjan. 1981. *Befrielsesteologin*. Anmälan av Segundo Galilea: *Theologie de la liberation*. Essai de synthese. *Signum* nr 1. Hämtad 2019-03-10 från www.signum.se/archive/read.php?id=781
- Ekstrand, Thomas. 2011. *Thinking Theologically about Welfare and Religion*. I Anders Bäckström, Grace Davie, Ninna Edgardh & Per Pettersson (red.), *Welfare and Religion in 21st Century Europe. Vol. 2, Gendered, Religious and Social Change* (s. 106–150). Farnham: Ashgate.
- Elmund, Gunnel. 1973. *Den kvinnliga diakonin i Sverige 1849–1861: Uppgift och utformning*. Avhandling. Lund: CWK Gleerup.
- En bok om Ny Gemenskap*. 1971. Stockholm: Gummessons.
- Englund, Peter. 1991. *Förflutenhetens landskap: Historiska essäer*. Stockholm: Atlantis.
- Esping-Andersen, Gösta. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Ett biskopsbrev om diakoni*. Biskopsmötet 2015. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Ett biskopsbrev om klimatet*. Biskopsmötet 2014. Uppsala: Svenska kyrkan.
- FN (UNDP) Globala målen. 2015. Hämtad 2019-04-10 från www.globalamalen.se/om-globala-malen/
- Forster, Diaon A. 2010. *The Church has AIDS: Towards a positive theology for an HIV+ Church*. *The Epworth Review – the Journal of Methodist ecclesiology and mission* 1 (No 2) 6–24.
- Franciskus. 2015. *Om klimathot och ojämlikhet: Påve Franciskus encyklika angående omsorgen om vårt gemensamma hem*. Stockholm: Atlantis.
- Frostin, Per. 1979. *Bön och revolution*. Stockholm: Skeab/Verbum.
- Galilea, Segundo. 1978. *Teologia de la liberacion – Ensayo de sintesis: Teologia de libertacoos Paulinas. Lumen Vitae*, 33, 205-228.
- Geremek, Bronislaw. 1991. *Den europeiska fattigdomens betydelse*. Stockholm: Ordfront.
- Gregorios, Paulos Mar. 1988. *The Meaning and Nature of Diakonia*. Genève: WCC Publications.
- Gutierrez, Gustavo. 1983. *The Power of the Poor in History*. London: SCM Press.
- Hansson, Mats J. 2019. *Kan barmhärtigheten institutionaliseras? I Elisabeth Christiansson & Stig Linde (red.), Kan barmhärtigheten institutionaliseras? Skellefteå: Artos.*

- Helgesson Kjellin, Kristina. 2016. *En bra plats att vara på: En antropologisk studie av mångfaldsarbete och identitetsskapande i Svenska kyrkan*. Skellefteå: Artos.
- Hellqvist, Kristina & Sandberg, Andreas. 2017. *En tid av möten. Arbetet med asylsökande och nyanlända i Svenska kyrkans församlingar 2015–2016*. Uppsala: Svenska kyrkan.
- Ideström, Jonas & Linde, Stig. 2017. *Det här är någonting vi måste göra: Ett teologiskt aktionsforskningsprojekt med Svenska kyrkan i Mölndal*. Uppsala: Svenska kyrkans forskningsenhet, 2017. Hämtad från <https://www.soch.lu.se/stig-linde/publication/feefa3f6-3831-4963-bf94-f8413f25b18e>
- Josefson, Maria; Juhlin, Peter; Lindfors Kerstin; Ljunggren, Patricia; Ohlsson, Christina & Persson, Petra. 2018. *Diakoni är inte synonymt med ekonomiskt stöd*. Svensk Kyrkotidning, 114(3), 66–68.
- Karlsson, Magnus & Vamstad, Johan. 2018. *New Deeds for New Needs: Civil Society Action Against Poverty in Sweden*. *Voluntas*. doi: 10.1007/s11266-018-9964-3
- Kaveh, Shamal. 2018. *Fattigdomens förbannelse*. I Hans Swärd (red.), *Bedöma och åtgärda fattigdom: Om välfärdens skiljelinjer och samhällets yttersta skyddsnet* (s. 149–161). Lund: Studentlitteratur.
- Keller, Catherine. 1986. *From a Broken Web: Separation, Sexism, and Self*. Boston: Beacon Press.
- Keller, Catherine. 2018. *Political Theology of the Earth. Our Planetary Emergency and the Struggle for a New Public*. New York: Columbia University Press.
- King, Martin Luther. 2000. *Martin Luther King: En självbiografi*. Örebro: Libris.
- Kommuniteten i Taizé. 2007. *Sankt Johannes Chrysostomos (344–407): En förbluffande modernist*. Hämtad 2019-01-22 från www.taize.fr/sv_article4928.html
- Kristenson, Olle. 2013. *Andra Vatikankonsiliet och befrielsesteologin*. Signum nr. 3.
- Kyrkornas världsråd. Faith and order-kommissionen. 1983. *Dop, nattvard, ämbete: den officiella texten från Faith and Order – den s.k. Lima-texten 1982 – jämte introduktion och inofficiella ekumeniska kommentarer*. Sigtuna: Nordiska ekumeniska institutet.
- Kyrkornas världsråd. 2019. *Uppsala 1968*. Hämtad 2019-05-18 från <http://oikoumene.net/home/hostudies/gerecht.book/one.book/index.html?entry=page.book.1.2.8>
- Laghé, Birgitta. 1997. *Diakonia – ekleziologiska perspektiv på diakoni och diakonat*. I Sven-Erik Brodd (red.), *Diakonins teologi*. Stockholm: Verbum.
- Latvus, Kari. 2017. *Diaconia as Care for the Poor? Critical Perspectives on the Development of Caritative Diaconia*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Lindberg, Carter (1993). *Beyond Charity: Reformation Initiatives for the Poor*. Minneapolis: Fortress Press.
- Linde, Stig. 2017. *Institutional Logics Perspective on Diaconia*. I Niclas Blåder & Kristina Helgesson Kjellin (red.), *Mending the World?: Possibilities and Obstacles for Religion, Church and Theology* (s. 436–454). Eugene, Ore.: Pickwick Publications.
- Linde, Stig & Svensson, Kerstin (red.). 2013. *Förändringens entreprenörer och tröghetens agenter. Människobehandlande organisationer ur ett nyinstitutionellt perspektiv*. Malmö: Liber.
- Lutherska världsförbundet. 2009. *Diakoni i kontext*. Genève: Lutherska världsförbundet.
- Lutherska världsförbundet. 2016. *Kyrkan i det offentliga rummet: Ett studiedokument av Lutherska världsförbundet*. Genève: Lutherska världsförbundet.
- Löfgren, Karin. 2013. *Vi faller inte på knä – vi reser oss upp!* Svensk Kyrkotidning, 109(18), 357–359.
- Malmqvist, Anna. 2007. *Ny Gemenskap: Vägörens- eller solidaritetsförening? Paradoxen*, nr 2.
- McMickle, Marvin A. 2018. *A Look at James Cone and Black Theology*. Hämtad 2019-01-29 från <https://medium.com/christian-citizen/a-look-at-james-cone-and-black-theology-e4a3ae2c6938>
- Merkle, Judith A. 2004. *From the Heart of the Church: The Catholic Social Tradition*. Collegeville, MN: Liturgical Press.
- Metz, Johann Baptist. 1975. *Political Theology*. I Karl Rahner (red.), *Encyclopedia of Theology: A Concise Sacramentum Mundi*. London: Burns & Oates.
- Morgan, Kimberley J. 2009. *The Religious Foundations of Work-Family Policies in Western Europe*. I Kersbergen, Kees van & Manow, Philip (red.), *Religion, Class Coalitions, and Welfare States* (s. 56–90). Cambridge: Cambridge University Press.
- Nahnfeldt, Cecilia. 2016. *Luthersk kallelse: Handlingskraft och barmhärtighet*. Stockholm: Verbum.
- Nordstokke, Kjell. 1998. *Diakonens hverdag*. Oslo: Diakonhjemmets hogskolecenter.
- Oftestad, Alf B. 2001. *Kirke, fellesskap, omsorg: Diakonens historie I. Fra apostelkirken til midlalderen. Med blick på Norden*. Oslo: Luther forlag.
- Oftestad, Alf B. 2011. *Kirke, fellesskap, omsorg: Diakonens historie II og III. Reformasjonstiden, ortodoksien, pietismen, opplysningstiden*. Oslo: Luther Forlag.
- Palmer, Katrin. 1997. *Dessa mina minsta ... : en rapport om diakonalt arbete bland barn till missbrukare i Strängnäs stift*. Strängnäs: Strängnäs stiftskansli.
- Parkin, Anneliese. 2006. *»You do him no service«: An exploration of pagan almsgiving*. I Margaret Atkins & Robin Osborne (red.), *Poverty in the Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paulus VI. 1971. *Octogesimo Aveniensi*. Apostoliskt brev. Vatikanen: Libreria Editrice Vaticana.
- Rappmann, Susanne. 2005. *Kristi kropp som kritisk metafor: teologisk reflektion kring funktionshinder*. Avhandling. Karlstad: Karlstads universitet
- Rieger, Joerg. 2011. *Grace Under Pressure*. Nashville/TN: United Methodist General Board of Higher Education.
- Rodriguez Nygaard, Marianne. 2014. *Modes of Deacons Professional Knowledge: Facilitation of the »Space of Possibilities«*. *Diaconia. Journal for the Study of Christian Social Practice*, 5(2), 178–200.
- Roelvink, Henrik. 1983. *De fattigas rikedom: Om franciskanskt liv*. Uppsala: Katolska bokförlaget.
- Sant'Egidio. 2018, oktober. *Welcome to Italy! The arrival of 64 refugees coming from Horn of Africa and Yemen* [Video]. Hämtad 2019-04-10 från <https://www.santegidio.org/page-ID/30284/langID/en/itemID/27856/Welcome-to-Italy-The-arrival-of-64-refugees-coming-from-Horn-of-Africa-and-Yemen.html>
- Shantz, Douglas. 2013. *An Introduction to German Pietism: Protestant Renewal at the Dawn of Modern Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Spalde, Annika & Strindlund, Pelle. 2017. *Mystik och politik: Befriande kristendom*. Varberg: Argument förlag.
- Starrin, Bengt. 2018. *Är det skamligt att vara fattig? I Swärd, Hans (red.), Bedöma och åtgärda fattigdom: Om omvärldens skiljelinjer och samhällets yttersta skyddsnet* (s. 253–263). Lund: Studentlitteratur.

- Stenström, Hanna. 2018. *Uppsala 1968*. Svensk Kyrkotidning, 114(3), 64–65.
- Stålsett, Sturla J. 2017. *Politisk teologi – i ofrenes perspektiv? Godt och ont i politikken*. Kirke & Kultur, 121(3). doi: 10.18261/issn.1504-3002-2017-03-04
- Svenska missionsrådet & Sveriges kristna råd. 2013. *Tillsammans för livet. Mission och evangelisation i en värld i förändring*. Kyrkornas världsråds missionsdokument (*Together towards Life*, 2012). Bromma: Svenska missionsrådet. Hämtad från www.skr.org
- Sveriges Stadsmissioner. 2018a. *Fattighedsrapport 2018*. Hämtad från <http://www.sverigesstadsmissioner.se/>
- Sveriges Stadsmissioner. 2018b. *Sveriges Stadsmissioners grundvärderingar, dokument antaget på föreningen Sveriges stadsmissioners årsmöte 2018*. Stockholm: Sveriges Stadsmissioner.
- Sölle, Dorothee. 1984. *Välj livet*. Stockholm: Verbum.
- Torvend, Samuel. 2008. *Luther and the Hungry Poor: Gathered Fragments*. Minneapolis: Fortress Press.
- Tønnessen, Aud. 2011. *Velferdsstaten og den lutherske toregimentslæren*. Norsk Teologisk Tidsskrift, 112 (3–4), 196–213.
- Werner, Yvonne Maria. 2017. *Historiska perspektiv på den katolska kyrkan och demokratin*. Signum: Katolsk orientering om kyrka, kultur, samhälle, nr 4, 6–11.
- Wiklund, Kjell. 2017. *Trasmattans teologi*. Svensk Kyrkotidning, 113 (3), 66–67.
- Witt, Viktoria. 2019. *Diakoni för unga människor – från vision till verklighet*. Svensk Kyrkotidning, 115 (3), 62–65.
- Wånell, Sven-Erik. 2018. *Vision – institution*. I Hans-Erik Lindström, Uno Svedin & Sven Erik Wånell (red.), *Medmänsklighet: Vägar till Ny Gemenskap*. Örebro: Libris.
- Åberg, Göran. 2005. *Emelie Petersen, »Mormor på Herrestad«, och hennes nätverk*. Lund: Arcus.

Vägledning för diakoni utgår från den pedagogiska modell som kallas diakonitriangeln och presenterar en modell för klassificering av diakonala verksamheter. Den ger också redskap för reflektion kring församlingens roll i välfärden.

Boken innehåller dessutom en teologisk fördjupning av Stig Linde (redaktör). Fördjupningen visar på den mångfald av teologiska resurser som kyrkans diakoni rymmer och beskriver hur teologi och diakoni ofta formas i ett samspel, med olika uttryck beroende på den aktuella samhällssituationen.

Förtroendevalda, anställda och ideella medarbetare kan med hjälp av boken öka den strategiska reflektionen om diakoni som idé och praktik. På så sätt blir den en hjälp i målarbete, verksamhetsutveckling och budgetprocess.

Vägledning för diakoni är framtagen av Svenska kyrkans nationella nivå tillsammans med Västerås, Luleå och Göteborgs stift.

 Argument

Svenska kyrkan

Trycksak
3041 0971

